Grey Scale #13

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH

[redacted]

Egz. Nr 2

Mjr dypl. mgr inż. Zbigniew GUZ

METODYKA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH WOJSK OBRONY PRZECIWCHEMICZNEJ

Rozprawa doktorska

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
Działu Zbiorów Ksero Akademii ON

54815

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/2245 + zał.
05-002245-002-0

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej
54815 zał.
09-054815-000-0

54815

A 1993

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH

[redacted]
Egz. nr .....

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 54815
Akademii Obrony Narodowej

mjr dypl. mgr inż. Zbigniew GUZ

METODYKA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH WOJSK OBRONY PRZECIWCHEMICZNEJ

Rozprawa doktorska

2

S/2245

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
Oddział Zbiorów Jawnych Akademii O...

Rozprawa opracowana
pod kierunkiem naukowym
płka dra hab. Stanisława Śladkowskiego

WARSZAWA 1993

SPIS TREŚCI

WSTĘP 3
1. CHARAKTERYSTYKA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH WOJSK OBRONY PRZECIWCHEMICZNEJ. 15
2. PRZYGOTOWANIE SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH. 33
2.1. OPRACOWANIE KONCEPCJI SPECJALISTYCZNEGO ĆWICZENIA TAKTYCZNEGO. 36
2.2. OPRACOWANIE DOKUMENTACJI SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH. 53
2.3. ZASADNICZE PRZEDSIĘWZIĘCIA ORGANIZACYJNE SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH. 67
3. PROWADZENIE SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH. 78
3.1 METODY DYDAKTYCZNE STOSOWANE W SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZENIACH TAKTYCZNYCH. 79
3.2 SKŁAD I TOK PRACY KIEROWNICTWA SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH. 92
ZAKOŃCZENIE 114
BIBLIOGRAFIA 117

WSTĘP

Problematyka ćwiczeń taktycznych nie jest nowym zagadnieniem. Z uwagi na skuteczność tej formy dydaktycznej, tematyka ćwiczeń pozostaje stale w obszarze zainteresowania wszystkich oficerów, zajmujących się szkoleniem wojsk. Skuteczność ćwiczeń nie jest jednak ich gwarantowaną cechą, wynikającą z samej istoty ćwiczeń taktycznych! Przeciwnie, stanowi nie zawsze osiągany, pozytywny wynik żmudnej pracy osób przygotowujących i prowadzących określone ćwiczenie. Można stwierdzić, że ta najbardziej realistyczna forma szkolenia, jest jednocześnie formą najtrudniejszą; często zdarzają się przypadki niepełnego osiągania założonych celów w ćwiczeniach?! Pożądana, wysoka efektywność ćwiczeń taktycznych zależy od wielu czynników, przede wszystkim od ścisłego przestrzegania przez autorów i kierownictwa tych ćwiczeń określonych reguł postępowania. Praktyka wskazuje, że tylko niektóre, ogólne zasady pracy tych zespołów funkcyjnych odnoszą się do wszystkich ćwiczeń i mogą być uważane za uniwersalne. Większość reguł przygotowania i prowadzenia ćwiczeń wynika ze specyficznych cech takich przedsięwzięć, prowadzonych z określonymi podmiotami szkolenia. Fakt ten kwalifikuje omawiane reguły do kategorii pojęć dydaktyki szczegółowej, metodyki specjalistycznych ćwiczeń taktycznych poszczególnych rodzajów wojsk (rodzajów sił zbrojnych).

Autor rozprawy jest od dawna zainteresowany problematyką ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Wynikało to z charakteru pracy zawodowej autora, w ramach której przygotowywał i prowadził różne ćwiczenia specjalistyczne, stykając się z większością możliwych odmian takich przedsięwzięć. Zebrane doświadczenia zaprocentowały zbiorem przemyśleń i wniosków, które zostały m.in. spożytkowane w pracy dyplomowej o podobnej tematyce, opracowanej na zakończenie studiów w Akademii Sztabu Generalnego. Rozprawa stanowi efekt kontynuacji podjętych wówczas dociekań, które rozbudowano do badań, przeprowadzonych z wy-

korzystaniem wiedzy i doświadczeń kadry oficerskiej wojsk obrony przeciwchemicznej, a także dorobku szkoleniowego szefostw i sztabów tych wojsk.

Celem rozprawy jest uporządkowanie i ujednolicenie poglądów na działalność metodyczno-organizacyjną zespołów i osób funkcyjnych specjalistycznych ćwiczeń taktycznych oraz opracowanie i naukowe uzasadnienie podstaw teoretycznych metodyki ich postępowania. Osiągnięcie tak sprecyzowanego celu uwarunkowane było realizacją celów pośrednich, o charakterze poznawczym i twórczym. W pierwszej kolejności należało określić specyficzne cechy ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, wpływające na proces przygotowania oraz na prowadzenie tych ćwiczeń. Następnie trzeba było ustalić treść podstawowych dokumentów oraz wyłonić zasadnicze przedsięwzięcia organizacyjne poszczególnych rodzajów i form ćwiczeń specjalistycznych. Ponadto konieczne było określenie właściwości prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, a także sprecyzowanie składu kierownictwa tych przedsięwzięć, odpowiadającego realnym wymaganiom, występującym w praktyce szkoleniowej.

Główny problem badawczy dysertacji stanowiło poszukiwanie najbardziej efektywnego trybu pracy autorów (zespołów autorskich) oraz kierownictw ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, z uwzględnieniem specyfiki treści i metod szkolenia tych wojsk. Rozwiązanie problemu głównego wiązało się z rozstrzygnięciem określonych problemów szczegółowych. Zagadnienia te sprowadzają się do następujących pytań:

1. Jaki model działań organizatorskich funkcjonuje w praktyce w czasie przygotowywania i prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych?
2. Które ze składowych elementów tego modelu należy zachować, a które trzeba poddać doskonaleniu albo zmienić całkowicie?
3. Jakie czynniki i w jakim zakresie powinny spełniać rolę kryteriów optymalizacji modelu działania zespołów i osób funkcyjnych ćwiczeń specjalistycznych?

Charakter wyłonionych problemów narzucał kolejność i zakres postępowania badawczego. Najpierw należało ujawnić fakty, dotyczące praktyki oraz teorii przygotowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej i, na ich podstawie, zbudować model funkcjonowania autorów (zespołów autorskich) i kierownictw tych ćwiczeń. Następnie trzeba było skonstruowany model przeanalizować, zmodyfikować odpowiednio do potrzeb i sprawdzić empirycznie. Na uzyskanych w ten sposób wynikach badań - po ich zweryfikowaniu - powinien opierać się końcowy, zoptymalizowany model pracy zespołów i osób funkcyjnych specjalistycznych ćwiczeń taktycznych.

Tak skonstruowany algorytm badań (schemat 1), przesądził z kolei o wyborze określonych metod badawczych. Autor dysertacji postanowił użyć empirycznych metod-sposobów działania do tworzenia bazy faktów oraz w badaniach zasadniczych i weryfikujących, metod-sposobów podejścia - do eksploatowania bazy faktów, a metod-sposobów działania teoretycznych - do przetwarzania uzyskanych wyników badań zasadniczych oraz do uzupełniania metod, zastosowanych w innych etapach badań.

Obszar badań stanowiła praktyka i teoria opracowania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych operacyjnych wojsk obrony przeciwchemicznej. Przedmiotem badań były ogólne zasady przygotowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych, skład i sposoby postępowania zespołów i osób funkcyjnych ćwiczeń specjalistycznych, treść i forma dokumentów ćwiczeń, a także metody dydaktyczne, stosowane w odniesieniu do tej formy specjalistycznego szkolenia taktycznego.

Po podjęciu tematu autor pracy wysunął wstępną hipotezę roboczą. Założono w niej, że brak uzasadnionych ustaleń, dotyczących stosowania zasad i sposobów przygotowania i prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych jest często przyczyną niskiej efektywności szkoleniowej tych przedsięwzięć. Przyjęto, że metodyka, opracowana na bazie doświadczeń kadry wojsk obrony przeciwchemicznej, powinna wskazać najbardziej

Schemat 1 Algorytm badań.

PRZEDSIĘWZIĘCIA PROCESU BADAWCZEGO	*ZASTOSOWANE METODY BADAWCZE*
PRZYGOTOWANIE BADAŃ	
Podjęcie problematyki dysertacji	
Sprecyzowanie tematu pracy	*ANALIZA, SYNTEZA*
Sformułowanie głównego problemu badawczego	*ABSTRAHOWANIE, ANALIZA, UOGÓLNIENIE, SYNTEZA*
Wysunięcie wstępnej hipotezy roboczej	*UOGÓLNIENIE, ANALOGIA*
Sprecyzowanie pochodnych problemów badawczych	*ANALIZA. ANALOGIA, UOGÓLNIENIE, SYNTEZA*
Opracowanie ogólnego modelu badań	
Wybór metod badawczych	
Studiowanie literatury tematycznej	*ANALIZA*
Przyjęcie hipotezy roboczej	*UOGÓLNIENIE, ANALOGIA INDUKCJA, SYNTEZA*
Opracowanie planu realizacji pracy	
PROWADZENIE BADAŃ	
Tworzenie bazy faktów	***OBSERWACJA,*** *ANALIZA*
Przyjęcie hipotetycznych rozwiązań kwestii szczegółowych	PODEJŚCIE ORGANIZACYJNE ***MODELOWANIE,*** *DEDUKCJA ANALOGIA, SYNTEZA*
Sprawdzanie szczegółowych hipotez roboczych	***METODA OCEN EKSPERTÓW, OBSERWACJA***
Wstępne opracowanie wyników badań, weryfikacja niektórych hipotez	*ANALIZA,SYNTEZA,INDUKCJA* ***MODELOWANIE***
Prowadzenie badań uzupełniających	***OBSERWACJA***
OPRACOWANIE WYNIKÓW BADAŃ	
Syntetyczne opracowanie wyników badań	**METODY MATEMATYCZNE**
Interpretacja wyników badań	*ABSTRAHOWANIE ANALIZA, SYNTEZA, PORÓWNANIE, ANALOGIA, DEDUKCJA, INDUKCJA*
Opracowanie teorii metodyki ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej	

skuteczny tryb pracy zespołów i osób funkcyjnych ćwiczeń specjalistycznych, eliminując tym samym dotychczasową dowolność ich postępowania.

Następnie, na podstawie sformułowanych problemów badawczych, autor przystąpił do analizy literatury tematycznej, poszukując danych, niezbędnych do sprecyzowania wyłonionej hipotezy roboczej. Jako podstawowy dokument normatywny w badaniach potraktowano aktualną "Instrukcję o przygotowaniu i prowadzeniu ćwiczeń w Siłach Zbrojnych RP". Okazało się jednak, że w dokumencie tym całkowicie pominięto specyfikę opracowania, organizowania oraz prowadzenia ćwiczeń rodzajów wojsk, a wśród nich - ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Treści "Instrukcji..." świadczą o tym, że ten dokument opracowano przede wszystkim dla potrzeb ogólnowojskowych ćwiczeń taktycznych. Dlatego też ustalenia instrukcyjne nie mogły stanowić źródła danych, poszukiwanych na tym etapie badań?! Posłużyły raczej do wykrywania związków i stosunków pomiędzy rozpatrywanymi zagadnieniami i rozmaitymi uwarunkowaniami, a poza tym wykorzystano je później - jako podstawę porównań i analogii oraz dedukcyjnego wnioskowania i indukcyjnych odniesień podczas końcowej interpretacji wyników badań. Ponadto, zgodnie z postanowieniami tego dokumentu, "Instrukcja..." określiła: "zasady przygotowania i prowadzenia ćwiczeń na szczeblach taktycznych, operacyjnych i centralnym[...] od szczebla batalionu (równorzędnego) wzwyż"[1]. Tymczasem w praktyce znaczną część tego typu przedsięwzięć prowadzonych z pododdziałami rodzajów wojsk stanowią ćwiczenia kompanijne (równorzędne). Wobec tego, jeżeli w zasadniczym dokumencie normatywnym pominięto takie ćwiczenia, to należało poszukać gdzie indziej wiedzy wypełniającej powstałą lukę?! Uzupełnienie stanowiły poniekąd treści poprzedniej, wycofanej instrukcji[2], w większym stopniu odnoszące się do problematyki ćwiczeń

---

[1] *Instrukcja o przygotowaniu i prowadzeniu ćwiczeń w Siłach Zbrojnych RP (tymczasowa). MON. Warszawa 1992. Str. 4.*

[2] *Instrukcja o organizowaniu i prowadzeniu ćwiczeń. MON. Warszawa 1976.*

z wojskami, a w tym również do ćwiczeń prowadzonych na najniższym szczeblu. Podobny, uzupełniający wymiar miało wykorzystanie poradnika "Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń ..."[3]. Dokument ten odnosi się z kolei wyłącznie do ćwiczeń z dowództwami i sztabami, i w tym zakresie jego treści okazały się częściowo przydatne. Ich analiza wskazuje jednak na to, że problematyka ćwiczeń widziana była przez autorów poradnika li tylko poprzez pryzmat postrzegania operacyjnego, co ograniczyło możliwości wykorzystania tego dokumentu dla potrzeb pracy.

Innym źródłem o charakterze dokumentu normatywnego była "Instrukcja o prowadzeniu badań naukowych podczas ćwiczeń". Naukowo uzasadnione ustalenia tego dokumentu przystają do wszelkich odmian ćwiczeń taktycznych, w których są realizowane cele badawcze. Uogólniający, kompleksowy i uniwersalny charakter treści wyżej wymienionej instrukcji, wpłynął na pogląd autora rozprawy o możliwości przyjęcia ich jako gotowych podstaw teoretycznych organizacji badań naukowych w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Spowodowało to ograniczenie eksponowania tej problematyki w badaniach własnych.

Bardzo przydatna dla potrzeb pracy okazała się klasyczna już pozycja literatury tematycznej: "Metodyka ćwiczeń taktycznych". Treści tego opracowania, jak też szeregu innych pozycji wydanych w Akademii Sztabu Generalnego oraz w Akademii Obrony Narodowej, wydatnie przyczyniły się do rozbudowania wiedzy autora na temat dydaktyki szczegółowej ćwiczeń taktycznych, jak też dostrzeżenia i sprecyzowania wielu składowych problemów związanych z realizacją dysertacji. Prace te tworzono jednak: "[...] z uwzględnieniem przede wszystkim problematyki szkolenia ogólnowojskowych oddziałów i związków taktycznych"[4], dlatego też bezpośrednie adaptowanie ich treści do metodyki ćwiczeń specjalistycznych było wykluczone.

---

[3] *Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń operacyjno-taktycznych. Poradnik. MON. Warszawa 1991.*

[4] *Metodyka ćwiczeń taktycznych. Podręcznik. ASG. Warszawa 1981. Str. 6.*

Na określone trudności autor napotkał, poszukując wydawnictw, dotyczących metod szkolenia wojskowego. Okazało się, że istnieje wiele zasługujących na uwagę, często wzajemnie sprzecznych, poglądów na terminologię i podział wspomnianych metod. W tej sytuacji autor dysertacji musiał dokonać wyboru jednego z tych systematów?! Odnośne rozważania, zamieszczone w rozprawie, oparte są na terminologii metod dydaktycznych oraz ich klasyfikacji, wprowadzonej przez profesora Bogusza. Wybór ten uzasadnia powszechna akceptacja tego poglądu w środowisku kadry oficerskiej Wojska Polskiego, wyrażająca się stosowaniem odpowiednich pojęć i nazewnictwa w praktyce.

W odróżnieniu od problematyki ogólnowojskowych ćwiczeń taktycznych, zagadnienia dotyczące ćwiczeń specjalistycznych wojsk obrony przeciwchemicznej nie doczekały się wielu opracowań. O takich ćwiczeniach zaledwie wspomniano w treści "Programu szkolenia oddziałów i pododdziałów wojsk chemicznych". Kilka akapitów poświęcono ćwiczeniom w "Metodyce szkolenia taktyczno-specjalnego i techniczno-specjalnego pododdziałów przeciwchemicznych". Są to jednak tylko ogólniki! Ponadto o ćwiczeniach tego rodzaju wojsk traktują rozliczne artykuły, zamieszczane w czasopismach popularnonaukowych, ale ich treści - w odniesieniu do pracy naukowo-badawczej - z przyczyn oczywistych mogły spełniać jedynie rolę skarbnicy pomysłów, dotyczących niektórych spośród rozpatrywanych kwestii. W lepszej sytuacji znajdują się niektóre inne rodzaje wojsk oraz rodzaje sił zbrojnych. Naukowo uzasadnioną metodyką ćwiczeń taktycznych dysponują np. wojska lotnicze i obrony powietrznej. Kadra wojsk łączności może z kolei bezpośrednio korzystać z treści pracy J. Michniaka, dotyczącej doskonalenia ćwiczeń specjalistycznych tych wojsk[5]. Lektura tej właśnie pozycji pozwoliła autorowi niniejszej rozprawy zapoznać się z odmiennymi możliwościami naukowego rozpatrywania zagadnień meto-

---

[5] *Michniak J. Doskonalenie organizacji i prowadzenia ćwiczeń taktycznych i taktyczno-specjalnych w wojskach łączności. Rozprawa doktorska. ASG. Warszawa 1990.*

dyki specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, a także w wyższym stopniu zrozumieć wiele kwestii szczegółowych, związanych z tą problematyką.

Można stwierdzić, że wspólną cechą wszystkich omówionych pozycji literatury źródłowej był niemal całkowity brak odniesień do kwestii ćwiczeń specjalistycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, odpowiadających potrzebom związanym z realizacją tematu rozprawy. W sumie analiza materiałów źródłowych, dotyczących metodyki ćwiczeń taktycznych, umożliwiła jedynie określenie ogólnych reguł przygotowania i prowadzenia ćwiczeń. Ten etap badań pozwolił zatem wysnuć i sprecyzować ogólną hipotezę roboczą, ale nie dostarczył podstaw do wskazania wstępnych rozwiązań kwestii szczegółowych. Do tego niezbędna była baza faktów, dotyczących ćwiczeń specjalistycznych.

Z uwagi na charakter rozpatrywanej problematyki, hipoteza robocza odnosiła się do ogólnych prawideł procesu przygotowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Założono, że brak uzasadnionych ustaleń, dotyczących tego procesu oraz różnorodność poglądów na temat ćwiczeń specjalistycznych, powoduje dowolność postępowania autorów i kierownictw tych ćwiczeń. Stanowi to często przyczynę niskiej skuteczności dydaktycznej tych przedsięwzięć. Na efektywność szkoleniową ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej w decydujący sposób wpływa przestrzeganie specyficznych zasad i sposobów opracowania, organizowania i prowadzenia tych ćwiczeń, wynikających z ich treści, a także ze specjalistycznych uwarunkowań organizacyjnych i metodycznych. W szczególności, specjalistyczne ćwiczenia taktyczne powinny być prowadzone na podstawie odpowiednio przygotowanej dokumentacji, o treści i formie dostosowanej do potrzeb i wymogów szkolenia taktyczno-specjalnego wojsk obrony przeciwchemicznej. Stosowane metody dydaktyczne oraz przedsięwzięcia organizacyjne, zapewniające ich użycie, powinny być adekwatne do specjalistycznych celów i treści ćwiczeń oraz szkolonych podmiotów. Ćwiczenia taktyczne wojsk obrony przeciwchemicznej

powinny przygotowywać i prowadzić osoby i zespoły funkcyjne o składzie odpowiednim do powyższych wymogów oraz do specyficznych właściwości prowadzenia tych przedsięwzięć.

Po sformułowaniu hipotezy roboczej, kolejnym przedsięwzięciem było zbudowanie bazy faktów. Bazę taką utworzono poprzez obserwację określonych ćwiczeń, o zróżnicowanych cechach, oraz w wyniku przeprowadzonej analizy dokumentacji szkoleniowej wojsk obrony przeciwchemicznej: dokumentów planistycznych i sprawozdawczych, a przede wszystkim - dokumentacji specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Obserwacja ćwiczeń (załączniki: 1, 2, 3), umożliwiła przyjęcie niezbędnych założeń i wysunięcie twierdzeń, dotyczących metod działania organizatorów ćwiczeń specjalistycznych. Badania dokumentacji pozwoliły zgromadzić podstawowy materiał faktograficzny, niezbędny dla dokonania charakterystyki tych ćwiczeń i ujawnienia ich specyficznych cech, a także - do dalszych badań nad treścią i formą dokumentów ćwiczeń. Badania te prowadzono w Szefostwie Wojsk Obrony Przeciwchemicznej Sztabu Generalnego, w Centralnym Ośrodku Analizy Skażeń, w Szefostwach Wojsk Obrony Przeciwchemicznej Śląskiego oraz Pomorskiego Okręgu Wojskowego, w ośrodkach analizy skażeń tych okręgów, w 3 Korpusie Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej, w 5 oraz 10 Dywizji Zmechanizowanej, w 11 Dywizji Kawalerii Pancernej, w Ośrodku Szkolenia Wojsk Obrony Przeciwchemicznej, a także w 1, 2 oraz w 4 ppchem.

Na podstawie powstałej bazy faktów sformułowano poszczególne kwestie, dotyczące pracy zespołów i osób funkcyjnych specjalistycznych ćwiczeń taktycznych i opracowano propozycje rozstrzygnięć tych problemów, swego rodzaju hipotezy szczegółowe. Posłużono się przy tym metodą podejścia organizacyjnego, traktowanego jako: "swoisty wyraz podejścia strukturalnego, funkcjonalnego i cybernetycznego jednocześnie"[6]. Poprzez

---

[6] *Wiśniewski E. Metodyka wojskowych badań naukowych. ASG. Warszawa 1988. Część I, z. 2. Str. 83.*

modelowanie teoretyczne oraz eksperymenty myślowe uzyskano warianty rozwiązań, które posłużyły za płaszczyznę odniesienia do zasadniczych badań empirycznych.

W badaniach zasadniczych zastosowano metodę ocen ekspertów oraz obserwację ćwiczeń, bierną i uczestniczącą. Autor pracy dążył do uzyskania takiego składu grupy ekspertów, który byłby reprezentatywny dla wojsk obrony przeciwchemicznej. Wydaje się, że ten zamiar się powiódł?! Badania te przeprowadzono z udziałem oficerów wszystkich okręgów wojskowych i wszystkich rodzajów sił zbrojnych, a ponadto - nauczycieli akademii, wyższych uczelni i szkół wojskowych. Oficerowie ci zajmowali wszelkie rodzaje stanowisk służbowych w operacyjnych wojskach obrony przeciwchemicznej oraz w szkolnictwie wojskowym, które bezpośrednio wiążą się z obowiązkiem przygotowywania i prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Skład grupy obejmował stanowiska od dowódcy pododdziału do szefa wojsk obrony przeciwchemicznej okręgu wojskowego (załącznik 4). Formą badania była ankieta (załącznik 5), wypełniana przez ekspertów w trybie indywidualnym, bez ograniczania czasu rozpatrywania narzuconych problemów. Średnio czas pracy nad ankietą wynosił około jednego miesiąca. Praktycy-eksperci rozstrzygnęli szereg kwestii, związanych z modyfikacją modelu przygotowania i prowadzenia ćwiczeń specjalistycznych oraz wskazali możliwości rozwiązania wielu innych problemów, potraktowanych w ankiecie jako otwarte. Obserwacja (załączniki: 1, 2, 3) stanowiła równoległe narzędzie poznania innych, możliwych rozwiązań tych samych kwestii, które rozpatrywali eksperci.

W wyniku badań zasadniczych uzyskano materiał, który pozwalał skonstruować ostateczny model teoretyczny rozwiązań, odnoszących się do pracy zespołów i osób funkcyjnych ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Tylko niektóre, szczególnie kontrowersyjne zagadnienia poddano jeszcze sprawdzeniu poprzez obserwację w badaniach uzupełniających.

Interpretacja materiału badawczego była prowadzona głównie z zastosowaniem metod teoretycznych. Abstrahowanie i uogólnienie, dedukcja oraz indukcja, porównanie, analogia i synteza stanowiły sposoby przetwarzania faktów i cząstkowych rozwiązań w całość, przedstawioną w postaci niniejszej rozprawy.

Określonym uzupełnieniem badań było sympozjum na temat: "Właściwości przygotowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej", przeprowadzone w kwietniu 1993 roku w Katedrze Wojsk Obrony Przeciwchemicznej Wyższej Szkoły Oficerskiej Inżynierii Wojskowej. Z punktu widzenia autora dysertacji, celem sympozjum było poszukiwanie rozwiązań wybranych problemów metodycznych i organizacyjnych ćwiczeń specjalistycznych, poprzez otwartą wymianę poglądów doświadczonych kierowników oraz autorów ćwiczeń. Dobór tych problemów wynikał z potrzeby uzupełnienia wniosków, wynikających z przeprowadzonych wcześniej badań, o dodatkowe wskazania i sugestie specjalistów, oparte na ich indywidualnych dociekaniach dotyczących określonych kwestii. Podobną rolę odegrało seminarium, przeprowadzone w listopadzie 1993 roku, w Katedrze Wojsk Obrony Przeciwchemicznej Akademii Obrony Narodowej. Tematem seminarium były: "Wybrane problemy przygotowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej". Obydwa przedsięwzięcia w badaniach odegrały rolę uzupełniającą.

Rozprawa składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym uwypuklono rolę ćwiczeń taktycznych w szkoleniu operacyjnych wojsk obrony przeciwchemicznej oraz wyszczególniono i scharakteryzowano rodzaje i formy organizacyjne tych przedsięwzięć. Ponadto określono podstawowe, ogólne zasady metodyczne i organizacyjne przygotowania i prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Rozdział drugi zawiera rozważania i wnioski autora dysertacji na temat kolejności i treści działań osób i zespołów, przygotowujących ćwiczenia specjalistyczne oraz podziału kompetencji między nimi. W rozdziale tym autor przedstawił również modelowe zes-

tawienie dokumentów ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. W rozdziale trzecim dokonano analizy metod dydaktycznych, stosowanych w ćwiczeniach specjalistycznych oraz przedstawiono poglądy autora na optymalny skład, treść i tok pracy kierownictwa takich przedsięwzięć.

Autor rozprawy składa serdeczne podziękowania oficerom wojsk obrony przeciwchemicznej, których wiedza, umiejętności praktyczne oraz doświadczenia, dotyczące ćwiczeń taktycznych zostały - za Ich zgodą - wykorzystane podczas prowadzenia badań. Dziękuję także tym osobom, które udostępniły do badań dokumentację szkoleniową w podległych Im instytucjach, jednostkach wojskowych, pododdziałach i innych komórkach organizacyjnych naszych Wojsk.

1. CHARAKTERYSTYKA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH WOJSK OBRONY PRZECIWCHEMICZNEJ.

Zgodnie z definicją zamieszczoną w wojskowych wydawnictwach encyklopedycznych[7], ćwiczenia: "[...] taktyczne (operacyjne) są formą praktycznego szkolenia oficerów, sztabów i wojsk w terenie lub w pomieszczeniach, podczas którego ćwiczący działają zgodnie z zasadami taktyczno-operacyjnymi zakładającymi warunki zbliżone do rzeczywistego pola walki."

Tak sformułowana definicja dotyczy wszelkich odmian ćwiczeń taktycznych, ale żadnej z nich nie określa. Tymczasem zasady bojowego użycia poszczególnych rodzajów wojsk i rodzajów sił zbrojnych są tak odmienne, że decydują o specyfice całego procesu ich szkolenia, a tym samym również - o specyfice specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Cechą charakterystyczną wszystkich ćwiczeń taktycznych jest wyższy - w odniesieniu do innych form szkolenia wojsk - realizm warunków, w jakich działają szkoleni. Warunki działania wiążą się bezpośrednio z charakterem i treścią zadań, wykonywanych przez ćwiczących (rozwiązywanych przez nich problemów taktycznych). Treści te generuje z kolei przeznaczenie szkolonych wojsk i przewidziane dla nich funkcje. Wskazuje to na potrzebę określenia specyfiki ćwiczeń poszczególnych rodzajów wojsk, a wśród nich - ćwiczeń wojsk obrony przeciwchemicznej.

Jakie ćwiczenia można zatem wyodrębnić jako specjalistyczne ćwiczenia taktyczne? Obowiązująca instrukcja przygotowania i prowadzenia ćwiczeń[8] nakazuje: "[...] Podczas przygotowywania i prowadzenia ćwiczeń należy stworzyć możliwości wszechstronnego przygotowania dowództw i wojsk (sił) do wykonywania zadań bojowych, wynikających z ich

---

[7] *Leksykon Wiedzy Wojskowej. MON. Warszawa 1979.*
Mała Encyklopedia Wojskowa. MON. Warszawa 1967.

[8] *Instrukcja o przygotowaniu i prowadzeniu ćwiczeń w Siłach Zbrojnych RP. MON. Warszawa 1992. Rozdział 1, p. 1, str. 1.*

przeznaczenia operacyjnego [...]" Można zatem stwierdzić, że ćwiczenia taktyczne jako forma dydaktyczna powinny stanowić funkcję potrzeb i warunków szkolenia określonego podmiotu szkolenia?! Wynika z tego, że specjalistyczne ćwiczenia taktyczne określonego rodzaju wojsk są formą dydaktyczną, w której głównym podmiotem szkolenia są osoby funkcyjne i jednostki organizacyjne tych wojsk.

Często jednak ćwiczenia prowadzone są z udziałem jednostek organizacyjnych różnych rodzajów wojsk oraz rodzajów sił zbrojnych. Jak należy wobec tego traktować ćwiczenia, w których określone wojska uczestniczą jako jedne z wielu? Wydaje się, że takie przedsięwzięcia należy traktować jako ćwiczenia kompleksowe, składające się z wielu jednocześnie realizowanych ćwiczeń poszczególnych, wyodrębnionych organizacyjnie elementów z całego składu szkolonych wojsk. Wobec tych składowych przedsięwzięć można i należy stosować zasady przygotowania i prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Przyjęcie tego założenia pozwala sprecyzować treść pojęcia ćwiczeń specjalistycznych, odnoszącą się do rozpatrywanego rodzaju wojsk. Spróbujmy sformułować to pojęcie?!

Specjalistyczne ćwiczenia taktyczne wojsk obrony przeciwchemicznej stanowią takie ćwiczenia taktyczne, w jakich głównym podmiotem szkolenia są osoby funkcyjne, szefostwa, sztaby oraz oddziały i pododdziały tych wojsk. W ćwiczeniach specjalistycznych szkoleni wykonują zadania zgodne z charakterem przyszłych działań bojowych lub rozwiązują taktyczne (taktyczno-operacyjne) problemy specjalistyczne.

Jeżeli zgodzimy się z przedstawioną definicją, to musimy zauważyć, że w praktyce szkoleniowej występują jednak odmiany ćwiczeń taktycznych z udziałem wojsk obrony przeciwchemicznej, nie w pełni odpowiadające zakładanym wyżej kryteriom. Jedną z nich stanowią ćwiczenia zgrywające systemu wykrywania skażeń wojsk operacyjnych[9]. W tym przypa-

---

[9] *Działanie systemu wykrywania skażeń w wojskach operacyjnych. MON. Warszawa 1977. Rozdział 1, str. 5.*

dku podmiotem szkolenia są etatowe oraz nieetatowe elementy systemu, a więc osoby funkcyjne i pododdziały nie tylko wojsk obrony przeciwchemicznej. Zdaniem autora rozprawy, o przynależności tych przedsięwzięć do grupy specjalistycznych ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej przesądza jednak to, że w systemie wykrywania skażeń etatowe elementy odgrywają zasadniczą rolę, albowiem integrują system i w ćwiczeniach stanowią zdecydowaną większość ogółu szkolonych. Inna odmiana takich ćwiczeń wiąże się ze szkoleniem kadry i pododdziałów wojsk obrony przeciwchemicznej, wyznaczonych do udziału w likwidowaniu skutków awarii obiektów z toksycznymi środkami przemysłowymi. Przedsięwzięcia realizowane w ramach tego szkolenia określane są często nazwą ćwiczeń "techniczno-specjalnych" z uwagi na to, że ich treści dotyczą działań prowadzonych w czasie pokoju, bez zagrożenia ze strony przeciwnika. Wyodrębnienie to wydaje się jednak sztuczne, ponieważ problematyka likwidacji skażeń przemysłowych nie dotyczy tylko warunków pokojowych. Dlatego też wyżej wymienione przedsięwzięcia powinno się zaliczać również do ćwiczeń taktycznych i jako takie - do kategorii ćwiczeń specjalistycznych.

Opracowanie teoretycznych podstaw metodyki specjalistycznych ćwiczeń taktycznych wymaga przede wszystkim określenia roli i miejsca tej formy dydaktycznej w szkoleniu wojsk obrony przeciwchemicznej. Umożliwia to analiza dokumentacji szkoleniowej tych wojsk, a także ogląd naukowy dokumentacji badanych ćwiczeń, wymienionych w załączniku 1. Z badań wynika, że w wojskach obrony przeciwchemicznej ćwiczenia taktyczne są prowadzone w celu specjalistycznego przygotowania oddziałów i pododdziałów oraz oficerów szefostw i sztabów, do działania w składzie związków operacyjnych, związków taktycznych i oddziałów rodzajów wojsk oraz rodzajów sił zbrojnych. Ponadto ćwiczenia taktyczne są wykorzystywane do szkolenia metodycznego dowódców oddziałów i pododdziałów oraz szefów obrony przeciwchemicznej, do kontrolowania wykonania zadań szkoleniowych, a także do badania problematyki taktyczno-technicznej.

Podmiotami szkolenia w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych są zatem pododdziały i oddziały przeciwchemiczne, ich sztaby i dowódcy, szefowie obrony przeciwchemicznej związków taktycznych i oddziałów rodzajów wojsk i rodzajów sił zbrojnych oraz szefostwa wojsk obrony przeciwchemicznej szczebla operacyjnego i centralnego.

Kolejny problem do rozważenia stanowi treść ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Tematyka specjalistycznych ćwiczeń taktycznych jest związana z organizowaniem i prowadzeniem obrony przeciwchemicznej w walce i w operacji oraz z wykonywaniem zadań na korzyść wojsk operacyjnych przez oddziały i pododdziały przeciwchemiczne. Szczegółowe treści ćwiczeń specjalistycznych kształtuje zakres zadań, którymi obciążone są wojska obrony przeciwchemicznej, zależny od charakteru zagrożenia bronią masowego rażenia i skażeniami Sił Zbrojnych w ewentualnych konfliktach. W badanych ćwiczeniach występowała następująca problematyka:

1. Planowanie i organizacja obrony przeciwchemicznej w czasie operacyjnego rozwinięcia wojsk, w toku działań obronnych, podczas zwalczania desantów oraz w czasie przygotowywania i wykonywania przeciwuderzeń i kontrataków.
2. Organizacja wykrywania uderzeń bronią masowego rażenia oraz skażeń w toku działań bojowych.
3. Organizacja likwidacji skażeń po użyciu broni masowego rażenia oraz skażeń toksycznymi środkami przemysłowymi.
4. Organizacja użycia dymów maskujących w ramach maskowania operacyjnego oraz bezpośredniego maskowania wojsk w toku działań bojowych.
5. Wykorzystanie w walce pododdziałów miotaczy ognia.
6. Współdziałanie oddziałów i pododdziałów operacyjnych wojsk obrony przeciwchemicznej z siłami obrony terytorium kraju oraz z siłami paramilitarnymi.

Wyszczególnienie podmiotów szkolenia, występujących w ćwiczeniach specjalistycznych oraz określenie tematyki tych przedsięwzięć, umożliwia podjęcie rozważań, dotyczących następnej kwestii. Zastanówmy się z kolei, co stanowi treść specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, prowadzonych w wojskach obrony przeciwchemicznej z uprzednio określonymi podmiotami szkolenia?!

W odniesieniu do szefostw wojsk obrony przeciwchemicznej Sztabu Generalnego WP, okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych oraz szefów obrony przeciwchemicznej wszystkich szczebli, zasadniczą treść ćwiczeń stanowi planowanie i organizacja obrony przeciwchemicznej, a w tym planowanie użycia podporządkowanych wojsk (pododdziałów).

Podobnie przedstawia się kwestia szkolenia w ćwiczeniach dowództw i sztabów oddziałów i pododdziałów przeciwchemicznych. Ogólnie rzecz biorąc, treść takich przedsięwzięć sprowadza się do organizowania i planowania działań podległych pododdziałów z jednoczesnym uwzględnianiem potrzeb zabezpieczanych wojsk i specjalistycznych zasad działania.

Oddziały i pododdziały przeciwchemiczne w ćwiczeniach wykonują zadania o charakterze zadań bojowych, odpowiednich do swoich możliwości. Ćwiczenia umożliwiają zgrywanie oddziałów oraz pododdziałów na poszczególnych szczeblach dowodzenia, a także doskonalenie i kontrolowanie poziomu ich wyszkolenia.

Indywidualne szkolenie osób funkcyjnych wojsk obrony przeciwchemicznej w ćwiczeniach dotyczy przede wszystkim doskonalenia i sprawdzania profesjonalnych umiejętności poszczególnych grup szkolonych - np. dowódców określonego szczebla. Specjalistyczne ćwiczenia o charakterze metodycznym kształtują z kolei umiejętności dowódców i szefów obrony przeciwchemicznej w zakresie prowadzenia ćwiczeń z pododdziałami przeciwchemicznymi.

Dla szczegółowego scharakteryzowania ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, niezbędne jest przyjęcie określonych kryteriów

ich klasyfikacji. Rodzi to pytanie, jakie cechy ćwiczeń specjalistycznych mogą stanowić kryteria podziału klasyfikacyjnego tych przedsięwzięć? Spróbujmy je wymienić?! Takie kryteria mogą stanowić m.in.: podmiot szkolenia występujący w ćwiczeniu, zakładane cele, uwarunkowania organizacyjne ćwiczenia, pozostające w związku z określonym składem ćwiczących oraz stopniem zbliżenia ich działania w ćwiczeniu do rzeczywistych działań bojowych, rozmach ćwiczenia, ilość i rodzaj szczebli dowodzenia ćwiczących wojsk, miejsce prowadzenia ćwiczenia i inne cechy ćwiczeń.

Obowiązująca, instrukcyjna klasyfikacja przewiduje podział ćwiczeń, prowadzonych w Siłach Zbrojnych, na rodzaje i formy.[10] Rodzaje tych przedsięwzięć stanowią ćwiczenia prowadzone z dowództwami (instytucjami, oficerami), ćwiczenia z wojskami (siłami) i z wydzielonymi wojskami (siłami) oraz pozostałe ćwiczenia. Instrukcyjne formy ćwiczeń podzielone zostały ze względu na: rozmach ćwiczeń, liczbę szczebli ćwiczących oraz liczbę ćwiczących stron.

Instrukcja wyodrębnia ćwiczenia dowódczo-sztabowe, szkieletowe i gry wojenne. W innych pozycjach literatury tematycznej[11] przyjmuje się, że ćwiczenia szkieletowe oraz gry wojenne stanowią odmiany ćwiczeń dowódczo-sztabowych, różniące się stopniem zbliżenia warunków działania ćwiczącego organu dowodzenia do realiów bojowych. W "Instrukcji..." wyraźnie rozróżniono wszystkie te ćwiczenia, ale ich nie zdefiniowano i trudno pojąć, co spowodowało to wyszczególnienie?!

Uważna lektura schematu ilustrującego analizowaną klasyfikację (schemat 2)[12] nasuwa kolejne wątpliwości i okazuje się, że trudno przyjąć ten podział bezkrytycznie, mimo jego instrukcyjnego pochodzenia! Co bowiem stanowi wyróżnik rodzajów ćwiczeń w tej klasyfikacji? Jeżeli podmiot

---

[10] *Op. cit. Str. 4-7, 98.*

[11] *Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń operacyjno-taktycznych. Poradnik. MON. Warszawa 1991.*

Metodyka ćwiczeń taktycznych (opracowanie, organizowanie i prowadzenie). ASG. Warszawa 1981.

[12] *Op. cit. Załącznik 1, str. 98.*

Schemat 2

S C H E M A T

podziału ćwiczeń prowadzonych w Siłach Zbrojnych RP

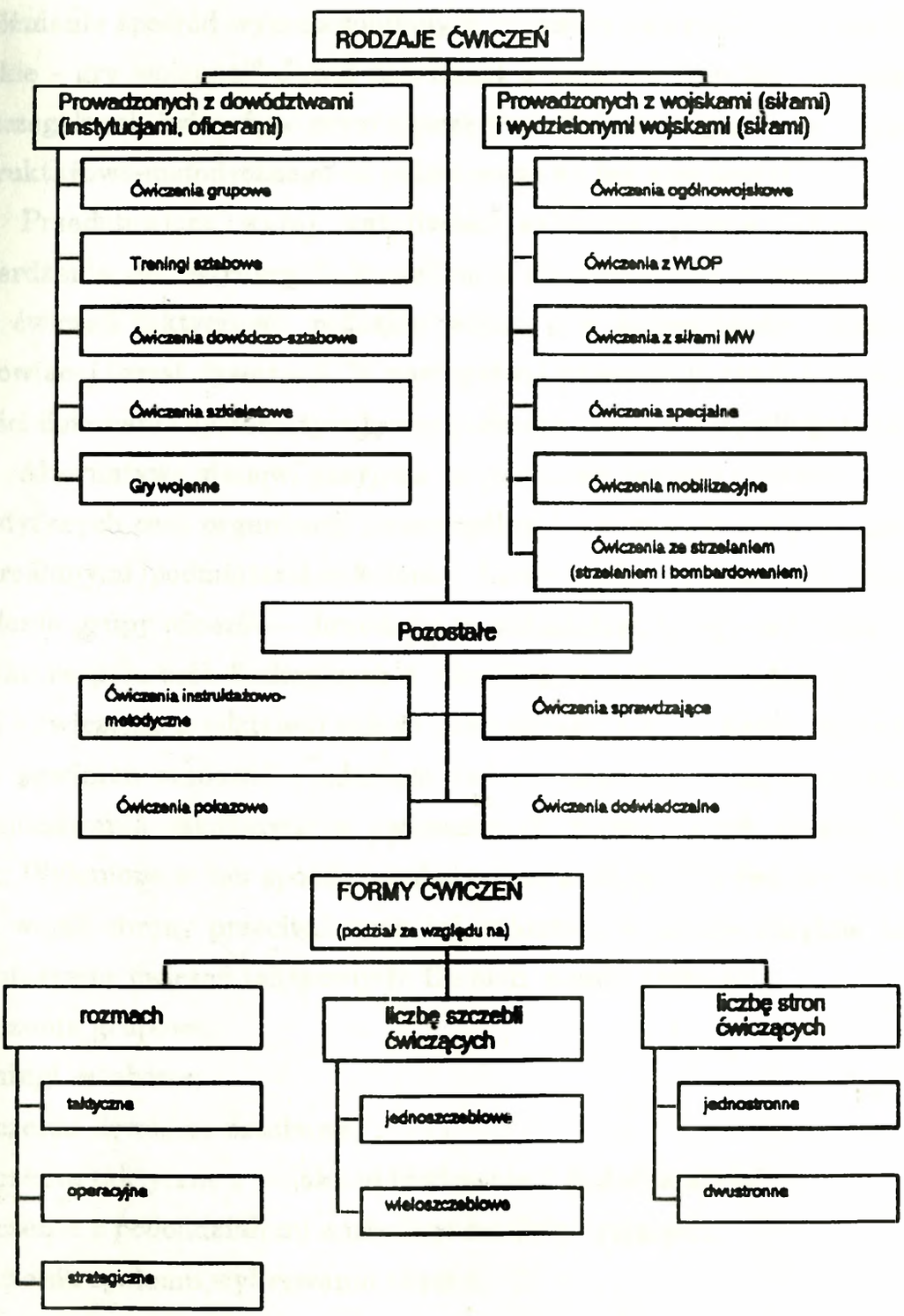

szkolenia, to z kim są prowadzone np. ćwiczenia sprawdzające? Jakie w ogóle osoby funkcyjne lub jednostki organizacyjne wojsk stanowią podmiot szkolenia w ćwiczeniach określonych jako: "pozostałe"? Jeżeli kryterium podziału stanowią cele przyjęte w ćwiczeniu, to jakie cele powodują wyróżnienie spośród wyszczególnionych rodzajów ćwiczenia szkieletowego, a jakie - gry wojennej? Jeżeli natomiast o podziale decyduje organizacja poszczególnych ćwiczeń, to czym znaczącym różni się organizacja ćwiczenia instruktażowo-metodycznego od pokazowego na ten sam temat?

Przedstawione wyżej wątpliwości skłaniają autora rozprawy do stwierdzenia, że instrukcyjna klasyfikacja nie odpowiada potrzebom metodyki ćwiczeń taktycznych rodzajów wojsk, a w szczególności - metodyki stanowiącej temat dysertacji. W następstwie powstaje pytanie o inne możliwości dokonania systematyzującego podziału ćwiczeń specjalistycznych?!

Alternatywę stanowi przyjęcie za podstawę takiego podziału charakterystycznych cech organizacji poszczególnych ćwiczeń, które prowadzi się z określonymi podmiotami szkolenia. Innej bowiem organizacji wymaga szkolenie grupy oficerów - dowódców pododdziałów, innej - szkolenie sztabu jako zespołu osób funkcyjnych o określonym zakresie zadań, a jeszcze innej - ćwiczenie z udziałem całego pododdziału. Uzupełnienie tego kryterium powinien stanowić - zdaniem autora rozprawy - stopień zbliżenia funkcjonowania szkolonych w ćwiczeniu do rzeczywistych działań bojowych. Wyłonione w ten sposób odmiany specjalistycznych ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, stanowią w istocie odrębne formy organizacyjne ćwiczeń taktycznych. Do nich można zaliczyć:

- ćwiczenia grupowe;
- treningi sztabowe;
- ćwiczenia dowódczo-sztabowe;
- ćwiczenia taktyczne z wojskami (ćwiczenia z pododdziałami);
- ćwiczenia z pododdziałami z użyciem środków trujących;
- ćwiczenia systemu wykrywania skażeń.

Czy jednak zaproponowany podział pozwala jednoznacznie określić dowolne, rozpatrywane ćwiczenie? Przecież ćwiczenie taktyczne stanowi sobą celowy proces działania, a właśnie cele są zasadniczym komponentem czynników warunkujących sprawność każdego działania?! Wydaje się zatem, że zachodzi konieczność przyjęcia jeszcze innego, odrębnego kryterium klasyfikacji specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Podstawę tej klasyfikacji powinny stanowić cele, realizowane w poszczególnych ćwiczeniach. To z kolei rodzi pytanie, czy wszystkie cele określonego przedsięwzięcia powinny być brane pod uwagę w rozważaniach klasyfikacyjnych?

W każdym ćwiczeniu taktycznym występuje cel poznawczy oraz cele praktyczne. Cel poznawczy sprowadza się do zrozumienia przez ćwiczących ich roli i miejsca w przyszłych działaniach bojowych. Cele praktyczne przejawiają się realizacją zespołu czynności, które stanowią treść pracy kierownictwa ćwiczenia i które można określić wyrażeniami: "zgrać działania ćwiczących, uczyć, doskonalić, przygotować do prowadzenia ćwiczenia (ćwiczeń), sprawdzić, zbadać".

W konkretnym ćwiczeniu najczęściej występuje więcej niż jeden cel praktyczny. Jest to związane z faktem, że ćwiczenia taktyczne stanowią wielopodmiotową formę oddziaływania dydaktycznego, a zatem poszczególne cele przyjmowane w określonym ćwiczeniu, są adresowane do różnych podmiotów szkolenia. Np. w ćwiczeniu z pododdziałem przeciwchemicznym cel: "zgrywać..." bywa z reguły formułowany w odniesieniu do pododdziału jako całości, a cel: "doskonalić..." może być adresowany do samego dowódcy pododdziału. Sformułowanie: "sprawdzić..." może wyznaczać zamiar ustalenia stopnia przygotowania pododdziałów szczebla bezpośrednio niższego, niż ćwicząca całość, do wykonywania zadań bojowych. Natomiast cel: "zbadać..." wyłania się na przykład dla zweryfikowania przydatności wprowadzanego w wojskach drobnego usprawnienia technicznego. Ale przecież tylko jeden z wymienionych celów odnosi się do głównego podmiotu szkolenia w opisanym wyżej ćwiczeniu - do pododdziału jako całości?! I właśnie taki

cel, sprecyzowany w odniesieniu do głównego podmiotu szkolenia, może jednoznacznie kwalifikować ćwiczenie specjalistyczne do określonej odmiany, określonego rodzaju.

Według tego kryterium można wyodrębnić następujące rodzaje ćwiczeń specjalistycznych: zgrywające, doskonalące, instruktażowo-metodyczne, pokazowe, kontrolne (sprawdzające) oraz doświadczalne. Jakie wobec tego cele wyróżniają poszczególne rodzaje tych przedsięwzięć?

Ćwiczenia zgrywające prowadzi się w celu integrowania poszczególnych pododdziałów, oddziałów i sztabów w ramach realizacji typowych specjalistycznych zadań.

Głównym celem ćwiczeń doskonalących jest ugruntowanie wiedzy i umiejętności praktycznych, a także przygotowanie oficerów, szefostw, sztabów oraz pododdziałów i oddziałów do trudniejszych form i kolejnych okresów szkolenia.

Ćwiczenia instruktażowo-metodyczne oraz ćwiczenia pokazowe odnoszą się do doskonalenia umiejętności metodycznych dowódców pododdziałów i oddziałów przeciwchemicznych oraz szefów obrony przeciwchemicznej. Pierwsze z nich mają na celu rozwijanie umiejętności opracowywania, organizowania i prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych oraz ustalanie metod ich prowadzenia. Celem zaś drugich jest zademonstrowanie szkolonym właściwych, obowiązujących w danym roku (okresie) szkolenia, metod przygotowania i prowadzenia programowych ćwiczeń taktycznych z pododdziałami. Ponadto ćwiczenia pokazowe organizuje się celem przedstawienia oficerom zasad użycia nowego sprzętu bojowego lub zastosowania nowych sposobów działania taktyczno-specjalnego.

Ćwiczenia kontrolne mają na celu sprawdzenie stanu wyszkolenia specjalistycznego oficerów, sztabów, pododdziałów i oddziałów przeciwchemicznych.

Ćwiczenia doświadczalne organizuje się w celu sprawdzenia słuszności teoretycznych założeń zasad wykonywania specjalistycznych

zadań bojowych w różnych warunkach. Ponadto poprzez ćwiczenia doświadczalne określa się przydatność struktur organizacyjnych pododdziałów i oddziałów wojsk obrony przeciwchemicznej, a także nowej techniki wojskowej.

Tak określone rodzaje ćwiczeń w różnym stopniu odnoszą się do poszczególnych form specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Wskazują na to wyniki badań dokumentacji oraz obserwacji ćwiczeń specjalistycznych, których wykaz przedstawia załącznik 1. Relacje: "rodzaj - forma" ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, obrazują załączniki 6-16, powstałe w oparciu na analizie poglądów ankietowanych ekspertów. Opracowaną na tej podstawie, przez autora rozprawy, propozycję kompleksowej klasyfikacji specjalistycznych ćwiczeń taktycznych przedstawia tabela 1. Wymienione w tabeli formy ćwiczeń specjalistycznych cechują się określoną specyfiką, wpływającą na proces przygotowania oraz na prowadzenie tych przedsięwzięć.

Ćwiczenia grupowe są stosowane w indywidualnym szkoleniu taktyczno-specjalnym dowódców od szczebla plutonu wzwyż, szefów obrony przeciwchemicznej oraz oficerów sztabów oddziałów i pododdziałów. Istota tej formy polega na tym, że wszyscy ćwiczący występują w tej samej roli, ustalanej, a w razie potrzeby zmienianej przez prowadzącego zajęcie, i samodzielnie rozwiązują te same zadania, na tle jednakowej dla wszystkich sytuacji operacyjno-taktycznej (taktycznej). Ćwiczenia te mają na celu pogłębianie wiedzy teoretycznej i doskonalenie umiejętności rozwiązywania specjalistycznych problemów taktycznych oraz sprawowania funkcji dowódczych i sztabowych.

Ćwiczenia grupowe opracowuje się na tle sytuacji wynikającej z jednolitego zamiaru taktycznego (operacyjnego) i dzieli na kilka zajęć, trwających po kilka godzin każde. Poszczególne zajęcia prowadzi się w pomieszczeniach lub w terenie. Szkoleni oficerowie rozwiązują zadane problemy w trakcie zajęć albo - na podstawie otrzymanego instruktażu - wcześniej,

a w czasie zajęć referują swoje rozwiązania. W celu przygotowania ćwiczących do działania zespołowego, często wprowadza się w określonych zajęciach elementy treningu sztabowego, tworząc doraźnie, ze składu ćwiczących, jeden lub kilka zespołów sztabowych.

Tabela 1

FORMY I RODZAJE SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

FORMY *RODZAJE*	*Zgrywające*	*Doskonalące*	*Instruktażowo-metodyczne*	*Pokazowe*	*Kontrolne*	*Doświadczalne*
Ćwiczenia grupowe z dowódcami, szefami obrony przeciwchemicznej, oficerami sztabów		X				
Treningi sztabowe z szefostwami wojsk obrony przeciwchemicznej, dowództwami oddziałów (samodzielnych batalionów)	X	X			X	
Gry wojenne z dowództwami oddziałów		X			X	
Ćwiczenia szkieletowe z dowództwami oddziałów	X	X			X	X
Kompanijne (równorzędne) ćwiczenia taktyczne	X	X	X	X	X	X
Batalionowe ćwiczenia taktyczne	X	X	X	X	X	X
Ćwiczenia taktyczne z pododdziałami z użyciem ST	X	X	X	X	X	X
Ćwiczenia systemu wykrywania skażeń	X	X				

Treningi sztabowe stosowane są do szkolenia szefostw wojsk obrony przeciwchemicznej: okręgów wojskowych, rodzajów sił zbrojnych oraz Sztabu

Generalnego, a także do szkolenia dowództw oddziałów (samodzielnych batalionów) przeciwchemicznych. Często są prowadzone z udziałem dowództw pododdziałów, bezpośrednio podległych dowódcy oddziału. "Istota treningu sztabowego wyraża się tym, że ćwiczący praktycznie wykonują (trenują) wybrany epizod czynności bojowych sztabu, w celu osiągnięcia sprawności w pełnieniu funkcji indywidualnych przez poszczególnych oficerów oraz sprawności sztabu jako całości. Wybrany epizod może dotyczyć planowania, organizowania lub kierowania działaniami bojowymi."[13]

Treść treningów sztabowych stanowi najczęściej zbieranie i przygotowywanie danych do decyzji dowódcy, prowadzenie kalkulacji taktyczno- i techniczno-specjalnych, opracowywanie dokumentów bojowych oraz wykonywanie cząstkowych zadań z zakresu organizowania i realizowania dowodzenia. Ze względu na zakres przerabianej tematyki rozróżnia się szczegółowe i ogólne treningi sztabowe. Szczegółowe treningi prowadzi się oddzielnie z określonymi komórkami organizacyjnymi sztabu lub z wybraną grupą oficerów dowództw danego szczebla (np.: z szefami obrony przeciwchemicznej oddziałów). Ogólne treningi sztabowe prowadzi się z całością stanu osobowego sztabu (szefostwa) określonego szczebla dowodzenia. Treningi mogą być prowadzone w pomieszczeniach koszarowych lub w terenie, z zastosowaniem środków łączności albo bez nich. Czas trwania ćwiczenia prowadzonego w tej formie wynosi kilka godzin do kilku dób. Szczególną cechą treningów sztabowych jest - wynikająca z ich istoty - możliwość narzucania ćwiczącym pracy poza czasem operacyjnym, co stwarza warunki do zespołowego dokonywania pogłębionych i wszechstronnych analiz, ocen i kalkulacji oraz szczegółowego opracowywania dokumentów. Umożliwia to stopniowe doskonalenie dynamiki funkcjonowania sztabu (szefostwa).

Ćwiczenia dowódczo-sztabowe stosuje się w szkoleniu dowództw oddziałów przeciwchemicznych; w ćwiczeniach tych mogą również uczes-

---

[13] *I. Łysiak. Właściwości opracowania i prowadzenia treningów sztabowych. ASG. Warszawa 1988.*

tniczyć dowództwa pododdziałów. Istota ćwiczenia dowódczo-sztabowego polega na tym, że ćwiczący stanowią jednolity, zgodny z rzeczywistym lub ćwiczebnym etatem, organ dowodzenia wojskami, który w toku ćwiczenia rozwiązuje w czasie operacyjnym problemy taktyczne, wynikające z otrzymanych zadań bojowych. Każdy z ćwiczących wykonuje zadania zgodnie z zajmowanym stanowiskiem służbowym albo z funkcją wyznaczoną na czas ćwiczenia. Ćwiczenia dowódczo-sztabowe prowadzi się w formie gier wojennych lub w formie ćwiczeń szkieletowych.

Gry wojenne odbywają się w pomieszczeniach koszarowych, wszystkie działania wojsk rozgrywane są na mapach, a ćwiczący z reguły działają bez środków łączności (wykorzystują garnizonową sieć telefoniczną). Treścią gier wojennych są zagadnienia taktyczne, związane z organizowaniem i wykonywaniem zadań obrony przeciwchemicznej w działaniach bojowych.

Ćwiczenia szkieletowe prowadzi się w terenie, ćwiczący rozmieszczeni są zgodnie z założoną sytuacją taktyczną i działają z użyciem wydzielonych środków transportu i łączności. W ćwiczeniach tych z zasady uczestniczą pododdziały zabezpieczające funkcjonowanie ćwiczącego organu dowodzenia. Niekiedy mogą także brać udział inne pododdziały, w celu praktycznego przećwiczenia jednego lub kilku epizodów taktycznych, wynikających z treści ćwiczenia (ćwiczenia szkieletowe z epizodycznym udziałem pododdziałów) albo pozorowania uczestnictwa w całym ćwiczeniu całości oddziału, którego dowództwo jest szkolone (ćwiczenia szkieletowe z oznaczonymi pododdziałami). Treść ćwiczeń szkieletowych stanowią przede wszystkim problemy kierowania realizacją zadań obrony przeciwchemicznej.

Czas trwania ćwiczenia dowódczo-sztabowego zależy od tematu i założonych celów szkoleniowych; z reguły wynosi kilka dni.

Specjalistyczne ćwiczenia taktyczne z wojskami prowadzone są na szczeblu kompanii (samodzielnego plutonu) oraz batalionu. Z uwagi na

ćwiczący szczebel dowodzenia bardziej stosownym określeniem tej formy ćwiczeń specjalistycznych wydają się nazwy: "ćwiczenia taktyczne z pododdziałami" albo: "kompanijne ćwiczenie taktyczne" czy też: "batalionowe ćwiczenie taktyczne". Istota ćwiczeń taktycznych z pododdziałami polega na tym, że ćwiczące pododdziały szkolą się na podstawie jednolitego tła taktycznego (taktyczno-operacyjnego) w zakresie wykonywania specjalistycznych zadań bojowych w różnych warunkach, działając jak na polu walki. Forma ta umożliwia największe zbliżenie warunków szkolenia do rzeczywistych działań bojowych. Czas trwania specjalistycznego ćwiczenia taktycznego z wojskami zależy od tematu i celów tego przedsięwzięcia oraz ćwiczącego szczebla dowodzenia i wynosi od kilkunastu godzin do kilku dni.

Inną odmianą ćwiczeń pododdziałów przeciwchemicznych są ćwiczenia z użyciem środków trujących. Stanowią one specyficzną formę szkolenia taktycznego z uwagi na niezbędne zabiegi organizacyjne, związane z zapewnieniem bezpieczeństwa żołnierzom podczas działania w warunkach skażeń. Ćwiczenia z użyciem środków trujących mają zasadnicze znaczenie w procesie szkolenia bojowego wojsk obrony przeciwchemicznej. Zamykają one okres szkolenia bojowego kompanii i batalionu i są sprawdzianem stopnia wyszkolenia oraz gotowości pododdziałów do wykonywania specjalistycznych zadań bojowych.

Szczególną odmianą specjalistycznych ćwiczeń taktycznych są także ćwiczenia systemu wykrywania skażeń, zgrywające etatowe elementy tego systemu, występujące w związkach operacyjnych (operacyjno-taktycznych) rodzajów sił zbrojnych. Uczestniczą w nich pododdziały wykrywania wybuchów jądrowych i rozpoznania skażeń, stacje obliczeniowo-analityczne skażeń oraz szefowie obrony przeciwchemicznej związków taktycznych i oddziałów wszystkich rodzajów wojsk. Prowadzone są także ćwiczenia zgrywające lub doskonalące elementy systemu wykrywania skażeń ogólnowojskowych związków taktycznych. W tych przedsięwzięciach, oprócz pod-

oddziałów rozpoznawczych i oficerów wojsk obrony przeciwchemicznej, uczestniczą szefowie sztabów i instruktorzy obrony przeciwchemicznej batalionów (dywizjonów), dowódcy kompanii (baterii) oraz obserwatorzy.

Formę ćwiczenia systemu wykrywania skażeń stanowi połączenie treningu sztabowego organów zbierania i przetwarzania informacji o uderzeniach bronią masowego rażenia i skażeniach, z epizodycznym ćwiczeniem taktycznym (ćwiczeniami) określonych pododdziałów różnych specjalności. Konieczność zapewnienia koordynacji działań wszystkich tych elementów w jednym przedsięwzięciu dydaktycznym, przesądza - zdaniem autora rozprawy - o specyfice tej formy ćwiczenia taktycznego.

Z rozważaniami o ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej jako dydaktycznej formie organizacyjnej, wiąże się problematyka stosowania określonych metod szkolenia w tych przedsięwzięciach?! W specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych stosowane są przede wszystkim metody aktywizujące oraz metody oparte na działaniu praktycznym (załącznik 17). Te ostatnie dominują w szkoleniu pododdziałów przeciwchemicznych. Ćwiczenia dowódczo-sztabowe oraz treningi sztabowe stanowią formy ćwiczeń specjalistycznych, w jakich przejawia się głównie metoda gry decyzyjnej (kierowniczej). W specjalistycznych ćwiczeniach grupowych używane są różne odmiany metody problemowej.

Tak obszerny zestaw metod dydaktycznych niewątpliwie zasługuje na szersze, wnikliwe potraktowanie. Zauważmy jednak, że szczegółowa charakterystyka wszystkich metod szkolenia, stosowanych w praktyce w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, zestawiona z opisem pragmatyki postępowania osób funkcyjnych ćwiczeń, powinna stanowić podstawę dociekań, dotyczących optymalizacji tego działania?! Dlatego też dokonano tego w ujęciu całościowym, w rozdziale 3, dotyczącym tej problematyki.

Spróbujmy z kolei zastanowić się nad ogólnymi regułami przygotowania i prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych - regułami

o charakterze organizacyjnym oraz o charakterze metodycznym. W pierwszym przypadku wiąże się to ze znalezieniem odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób ustala się treść ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej oraz kto - jakie osoby funkcyjne - odpowiada za przygotowanie i prowadzenie tych przedsięwzięć?! W drugim przypadku - należy rozpatrzeć problem stosowania w praktyce, w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych, zasad szkolenia wojskowego.

Podstawowe zasady organizacji specjalistycznych ćwiczeń taktycznych można sformułować następująco:

1. Tematykę programowych ćwiczeń taktycznych prowadzonych w wojskach obrony przeciwchemicznej na poszczególnych szczeblach, ustala się odpowiednio do kompetencji w rocznych planach szkolenia MON, okręgów wojskowych, dowództw rodzajów sił zbrojnych oraz związków taktycznych i oddziałów, w których strukturze występują oddziały i pododdziały przeciwchemiczne oraz szefowie obrony przeciwchemicznej.
2. Za przygotowanie i prowadzenie programowych ćwiczeń taktycznych na określonym szczeblu organizacyjnym odpowiadają przełożeni (dowódcy, szefowie) zgodnie z ustalonym zakresem odpowiedzialności szkoleniowej, polegającej na tym, że:

a) ćwiczenia zgrywające i doskonalące przygotowują i prowadzą bezpośredni przełożeni,

b) ćwiczenia instruktażowo-metodyczne, pokazowe i kontrolne prowadzą wyżsi przełożeni.

Z odrębnych przepisów wynika, że specjalistyczne ćwiczenia doświadczalne prowadzi szef wojsk obrony przeciwchemicznej Sztabu Generalnego.[14] Z upoważnienia kompetentnych dowódców mogą to także czynić szefowie wojsk obrony przeciwchemicznej rodzajów sił zbrojnych oraz okręgów woj-

---

[14] *Bogusz T. Kucharski M. Instrukcja o prowadzeniu badań naukowych podczas ćwiczeń. MON. Warszawa 1991.*

Instrukcja o zasadach organizacji i nadzoru nad działalnością naukową w resorcie obrony narodowej. MON. Warszawa 1989.

skowych.

Efekty szkoleniowe wszystkich specjalistycznych ćwiczeń taktycznych zależą bezpośrednio od poziomu ich przygotowania i przeprowadzenia. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie ma umiejętne stosowanie ogólnych zasad metodycznych wynikających z praktyki szkoleniowej. Oczywistym jest, że treść ćwiczeń taktycznych powinna odzwierciedlać przede wszystkim zasadę realizmu szkolenia. Zasada ta wyraża się w tym przypadku dążeniem do maksymalnego zbliżenia warunków ćwiczenia do rzeczywistych warunków pola walki, ograniczonym jedynie koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa ćwiczącym oraz względami ekonomicznymi. Z kolei, z przeprowadzonych obserwacji ćwiczeń wynika, że w procesie przygotowania i w czasie prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, zastosowanie mają ponadto następujące zasady:

- prowadzenia ćwiczeń według decyzji ćwiczących dowódców;
- zachowania ciągłości ćwiczeń - w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych i w ćwiczeniach taktycznych pododdziałów;
- zachowania w tajemnicy koncepcji ćwiczenia.

Zdaniem autora dysertacji istnieje jeszcze jedna, szczególnie ważna zasada przygotowania specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, pozostająca w ścisłym związku z zasadą realizmu. Polega ona na dobieraniu dla ćwiczących takich problemów taktycznych, w jakich rozstrzyganiu nieprzydatny okaże się wszelki schematyzm myślowy; wymuszających autentyczne decydowanie i wymagających niekonwencjonalnych rozwiązań. Zasadę tę można nazwać np.: "zasadą eliminowania schematyzmu"?!

Przedstawione, ogólne reguły postępowania, występujące w praktyce szkoleniowej podczas przygotowania i prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, powinny zostać uzupełnione zestawieniem szczegółowych zasad tego działania. Dociekania autora dysertacji w tym zakresie przedstawiają kolejne rozdziały rozprawy.

2. PRZYGOTOWANIE SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH.

Każde ćwiczenie taktyczne stanowi złożone przedsięwzięcie dydaktyczne. Wydaje się wobec tego oczywiste, że efektywne prowadzenie ćwiczenia możliwe jest jedynie po uprzednim przygotowaniu tego przedsięwzięcia?! Przedstawioną charakterystykę ćwiczeń wojsk obrony przeciwchemicznej, jako zbioru określonych form i rodzajów ćwiczeń taktycznych, warto zatem uzupełnić opisem zasad przygotowania tych ćwiczeń. Sporządzenie zestawu takich zasad, stosowanych w praktyce, ułatwi z kolei wskazanie możliwości doskonalenia procesu przygotowania specjalistycznych ćwiczeń taktycznych.

Jak wynika z analizy dokumentacji szkoleniowej wojsk obrony przeciwchemicznej, przygotowanie programowych, specjalistycznych ćwiczeń taktycznych rozpoczyna się w trakcie planowania szkolenia na danym szczeblu organizacyjnym. Podstawą do zaplanowania określonych ćwiczeń są zadania szkoleniowe, postawione przez przełożonych, ich ustalenia, dotyczące liczby i tematyki ćwiczeń na poszczególnych, podległych szczeblach, tematy i terminy ćwiczeń, prowadzonych przez szczeble nadrzędne oraz odnośne treści programu szkolenia. Ponadto, podczas planowania specjalistycznych ćwiczeń, uwzględnia się wnioski z odbytych inspekcji, kontroli wyszkolenia bojowego i z przeprowadzonych uprzednio ćwiczeń taktycznych, a także przydział limitów szkoleniowych, określający granice możliwości realizacji tych zamierzeń.

Obowiązek planowania działalności szkoleniowej, a w tym - planowania ćwiczeń specjalistycznych, wynika z kompetencyjnego zakresu odpowiedzialności szkoleniowej określonych osób funkcyjnych wojsk obrony przeciwchemicznej[15]. Dowódca (szef), podejmując decyzję szkoleniową,

---

[15] *Program szkolenia oddziałów i pododdziałów wojsk chemicznych. MON. Warszawa 1986. Str. 9.*

ustala między innymi tematy, formę organizacyjną, rodzaj, uczestników, terminy i czas trwania ćwiczeń taktycznych oraz wyznacza kierowników tych przedsięwzięć. Poza tym treść decyzji szkoleniowej określa ogólnie rejony ćwiczeń, a także dopuszczalne zużycie limitów eksploatacyjnych i materiałowych w poszczególnych ćwiczeniach.

Określenie: "przygotowanie" ćwiczeń taktycznych zostało użyte powyżej w znaczeniu potocznym, powszechnie stosowanym. Równie często spotyka się pojęcie: "organizowanie", używane - w odniesieniu do ćwiczeń taktycznych - zamiennie w stosunku do: "przygotowania" albo jako uzupełnienie tego określenia. Spróbujmy ustalić właściwe znaczenie tych pojęć?! Zgodnie ze słownikiem[16], określenie: "przygotowanie" stanowi rzeczownik od: "przygotować" i oznacza: "czynności, zabiegi, starania wykonywane z myślą o tym, co ma nastąpić". Z kolei: "przygotować" oznacza m.in.: "[...] zrobić coś w określonym celu, żeby było gotowe na czas (innymi słowy - czynić gotowym)[17], [...] zorganizować zawczasu" oraz: "stworzyć odpowiednie warunki do czegoś", ale również: "usprawnić kogoś w jakimś zakresie, przysposobić do czegoś, nauczyć tego, co jest konieczne". Odnosząc to do ćwiczenia taktycznego, można zatem stwierdzić, że przygotowanie ćwiczenia stanowi zespół czynności, których wykonanie warunkuje rozpoczęcie ćwiczenia?!

"Organizowanie" stanowi synonim jednego ze znaczeń słowa: "organizacja", które to słowo oznacza[18] m.in.: "sposób, system organizowania czegoś; organizowanie[19], urządzanie czegoś". Natomiast pojęcie: "organizować" oznacza: "urządzać, [...] układać w pewne formy, podporządkowywać normom; wprowadzać do czegoś ład". W odniesieniu do ćwiczenia taktycznego, organizowanie może zatem oznaczać określanie struktury organizacyjnej ćwiczenia oraz nadawanie formy organizacyjnej realizacji czynności przy-

---

16 *Słownik języka polskiego. PWN. Warszawa 1979. Tom 1, str. 1038.*
17 *Przypis autora rozprawy.*
18 *Op. cit. Tom 2, str. 540.*
19 *Podkreślenie autora rozprawy.*

gotowawczych tego ćwiczenia?!

Jak wynika z przytoczonego zestawienia znaczeń pojęć: "przygotowanie" oraz: "organizowanie" ćwiczenia taktycznego, pojęcia te uzupełniają się wzajemnie. Wobec tego w naszych dalszych rozważaniach, dotyczących ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, będą używane z zachowaniem takiej właśnie relacji.

W pierwszej kolejności zastanówmy się, co obejmuje przygotowanie specjalistycznego ćwiczenia taktycznego?! Zgodnie z "Instrukcją..."[20], przygotowanie ćwiczeń obejmuje: "[...] wypracowanie metodycznej i taktycznej koncepcji przeprowadzenia ćwiczenia, opracowanie dokumentacji, postawienie zadań wykonawcom, przygotowanie rejonu ćwiczenia oraz przygotowanie kierownictwa ćwiczenia i ćwiczących do udziału w ćwiczeniu". Z tego wynika, że przygotowanie ćwiczenia polega na opracowaniu jego koncepcji, a następnie, na tej podstawie, sporządzeniu odpowiedniej dokumentacji oraz wykonaniu określonych przedsięwzięć organizacyjnych. Uogólniając, można stwierdzić, że przygotowanie każdego - również specjalistycznego - ćwiczenia taktycznego, stanowi zespół przedsięwzięć, obejmujących całokształt czynności związanych z opracowaniem i organizowaniem tego ćwiczenia?!

Czym zatem różni się przygotowanie ćwiczenia specjalistycznego od przygotowania innych ćwiczeń taktycznych? Różnice mogą tkwić w wielu sferach działalności osób i zespołów funkcyjnych, przygotowujących ćwiczenie, a zwłaszcza w treści oraz w organizacji czynności przygotowawczych. W celu uzyskania uzasadnionej odpowiedzi na sformułowane pytanie, należy zatem najpierw określić i usystematyzować czynności przygotowawcze ćwiczenia?! Spróbujmy stopniowo skonstruować algorytm przygotowania ćwiczenia, co pozwoli na precyzowanie i kolejne rozstrzyganie problemów, związanych z poszczególnymi etapami powstawania ćwiczenia?!

Przygotowując ćwiczenie, w pierwszej kolejności należy określić

---

[20] *Op. cit. Str. 49, p. 29.*

i zweryfikować koncepcję tego ćwiczenia. Potem trzeba postawić wykonawcom zadania odnośnie dalszych czynności przygotowawczych, a następnie należy ćwiczenie opracować i - równolegle - wykonać zamierzenia organizacyjne. Tak uszeregowany, ogólny przebieg postępowania przygotowawczego ćwiczenia taktycznego może być taki, jak na poniższym schemacie.

Schemat 3

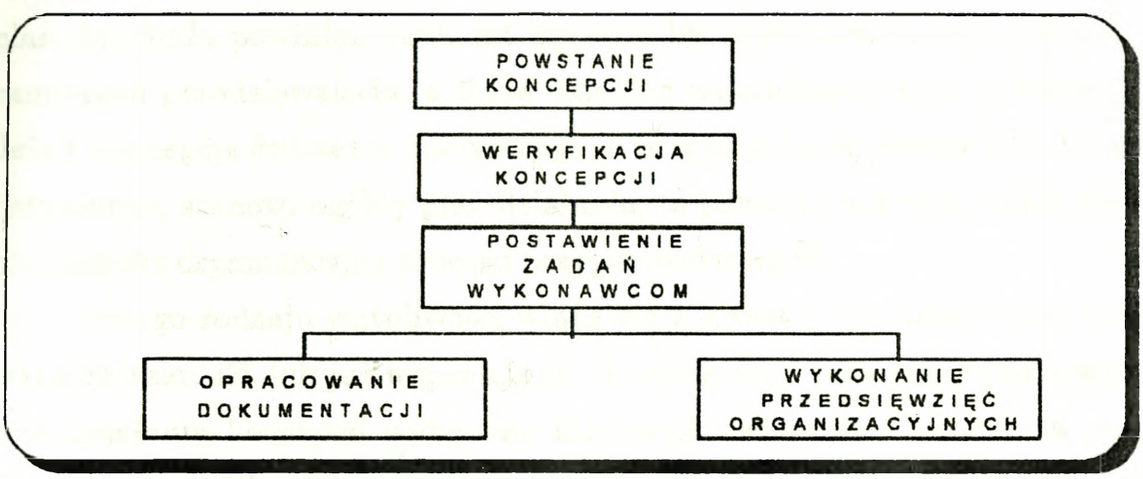

W naszych rozważaniach pojawia się w tym miejscu problem treści i formy koncepcji, metod jej weryfikacji oraz trybu podziału zadań. Powstaje także pytanie o rodzaje dokumentów, opracowywanych do specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, ich treść i formę, a także o zakres poszczególnych przedsięwzięć organizacyjnych. Wszystko to wiąże się ponadto ze składem oraz podziałem kompetencji osób i zespołów funkcyjnych, przygotowujących specjalistyczne ćwiczenie taktyczne. Spróbujmy kolejno poszukać odpowiedzi na tak sformułowane problemy?!

2.1. OPRACOWANIE KONCEPCJI SPECJALISTYCZNEGO ĆWICZENIA TAKTYCZNEGO.

W procesie przygotowania określonego ćwiczenia najpierw powstaje koncepcja tego przedsięwzięcia. Zgodnie z "Instrukcją..." wszelkie ustalenia koncepcji mają charakter wstępny i ogólny. Dokument ten narzuca zakres oraz treść koncepcji i jednoznacznie określa, że opracowuje ją kierow-

nik ćwiczenia[21]. Jak wynika z tych ustaleń, koncepcja składa się z części taktycznej oraz z części metodycznej - nie wyodrębniono zatem strony organizacyjnej przygotowania ćwiczenia. Wspomniano tylko, że określenie: "[...] ogólnej struktury organizacyjnej ćwiczenia i jego kierownictwa"[22], ma stanowić element koncepcji metodycznej (sic!). A przecież koncepcja to[23]: "[...] obmyślony plan działania, rozwiązania czegoś [...], projekt". Każdy plan działania powinien zawierać np. terminy wykonania poszczególnych zamierzeń przedsięwzięcia, a także określać wykonawców tych zamierzeń! Jeżeli koncepcja ćwiczenia taktycznego, a w szczególności ćwiczenia specjalistycznego, stanowi ogólny plan działania, to powinna odzwierciedlać również aspekt organizacyjny procesu przygotowawczego?!

Innego rodzaju wątpliwości wiążą się z kwestią opracowywania projektu ćwiczenia?! Jak już wspomniano, "Instrukcja..." przewiduje, że wszystkie ustalenia koncepcji podejmuje kierownik ćwiczenia. Czy jednak rzeczywiście projekt taki opracowuje w całości tylko jedna osoba funkcyjna? Na ogół, w związku z opracowaniem specjalistycznego ćwiczenia taktycznego, wyznacza się autora ćwiczenia. W niektórych przypadkach, w odniesieniu do określonych ćwiczeń, wyznacza się zespół autorski, kierowany przez głównego autora ćwiczenia. Powstaje pytanie, czy i w jakim zakresie autor (główny autor) ćwiczenia uczestniczy w opracowaniu koncepcji specjalistycznego ćwiczenia taktycznego?

Zgodnie z poprzednią "Instrukcją o organizowaniu i prowadzeniu ćwiczeń taktycznych"[24], kierownik ćwiczenia w zakresie opracowywania koncepcji "[...] jest zobowiązany:

- określić dane wyjściowe (temat, cele szkoleniowe, rejon ćwiczenia, etapy i zagadnienia szkoleniowe, skład stron), wydać wytyczne zespołowi autorskiemu [...], ustalić zużycie kilometrów i motogodzin, amunicji i środków

---

21 *Op. cit. Str. 49, p.30.*
22 *Tamże.*
23 *Słownik języka polskiego. PWN. Warszawa 1979. Tom 1, str. 983.*
24 *Op. cit. Str. 14.*

pozorowania oraz sposoby przegrupowania wojsk do rejonu ćwiczenia i powrotu do miejsca dyslokacji;

- [...] skonfrontować i sprecyzować w terenie koncepcję jego przeprowadzenia" (koncepcję przeprowadzenia ćwiczenia)[25].

Jak z tego wynika, kierownik osobiście określał jedynie zasadnicze elementy projektu ćwiczenia, natomiast spoczywał na nim obowiązek zapoznania się z treścią i weryfikacji opracowanej koncepcji oraz ostatecznego jej sprecyzowania w wyniku pracy w terenie?!

Podobnie określa rolę kierownika w opracowaniu koncepcji ćwiczenia poradnik: "Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń operacyjno-taktycznych". Interesujący nas problem określa ustęp, dotyczący wytycznych kierownika dla zespołu autorskiego[26]: "W wytycznych kierownik wyjaśnia następujące problemy:

- temat i rodzaj ćwiczeń;
- ogólne cele i główne zagadnienia szkoleniowe;
- czas i termin przeprowadzenia ćwiczeń;
- skład ćwiczących [...];
- ogólną koncepcję operacyjno -taktyczną;
- rejon przeprowadzenia ćwiczeń;
- jakie dokumenty należy opracować oraz w jakim terminie;
- kiedy i gdzie przeprowadzić rekonesans [...];

Ponadto kierownik może dodatkowo określić:

- limity przebiegu kilometrów;
- skład kierownictwa ćwiczeń [...];
- sposób i terminy przegrupowania sztabów (wojsk) do rejonów ćwiczeń oraz ich powrót do miejsc stałej dyslokacji."

I dalej - "Zazwyczaj wytyczne te będzie otrzymywał główny autor, który [...] opracuje i [...] zamelduje kierownikowi [...] koncepcję ćwiczeń."

---

25 *Przypis autora rozprawy.*

26 *Op. cit. Str. 15-16.*

A zatem również według tego dokumentu, kierownik nie opracowuje całej koncepcji jednoosobowo; znaczącą rolę w tym zakresie odgrywa główny autor ćwiczenia?! Wynika z tego, że rozwiązanie rozważanego problemu sprowadza się do znalezienia funkcjonalnego podziału kompetencji pomiędzy wyżej wymienionymi osobami.

W celu ustalenia modelowej treści koncepcji specjalistycznego ćwiczenia taktycznego oraz dokonania uzasadnionego podziału kompetencji w zakresie jej opracowywania, określono przebieg powstawania takiego projektu w ujęciu czynnościowym i poddano weryfikacji ekspertów (załącznik 18). W pierwszej kolejności praktycy mieli odpowiedzieć na pytanie, które z czynności przygotowawczych koncepcji powinien wykonywać kierownik ćwiczenia, a które z nich należą do autora (głównego autora)? Wyniki wskazują na to, że w praktyce udział kierownika w opracowywaniu koncepcji ćwiczenia ogranicza się zazwyczaj do określenia jedynie podstawowych elementów części taktycznej i metodycznej tego projektu. Wiele ustaleń w tym zakresie, zwłaszcza szczegółowych, najczęściej podejmuje autor (główny autor) ćwiczenia. Natomiast część organizacyjna koncepcji stanowi z reguły domenę kierownika ćwiczenia. Na podstawie opinii ekspertów można zbudować ogólny schemat powstawania koncepcji. Przedstawia to schemat 4.

Ponadto zadaniem ekspertów było wskazanie, jakie elementy przyszłej treści ćwiczenia powinna zawierać koncepcja specjalistycznego ćwiczenia taktycznego?! Okazało się , że w praktyce na ogół część metodyczna takiego projektu obejmuje określenie celów ćwiczenia, określenie zasadniczych zagadnień szkoleniowych, tj. tych, których przeprowadzenie zapewnia realizację założonych celów, sprecyzowanie etapów (zajęć) ćwiczenia oraz podział czasu trwania ćwiczenia na etapy (zajęcia).

Część taktyczna sprowadza się do określenia:

- organizacji oraz składu przeciwnika i wojsk własnych;
- tła taktycznego (operacyjno-taktycznego) działań ćwiczących (wojsk, od-

działów, pododdziałów pozostających w dyspozycji ćwiczących);

- położenia wyjściowego, zadań i położenia ćwiczących w sytuacjach dynamicznych.

Schemat 4

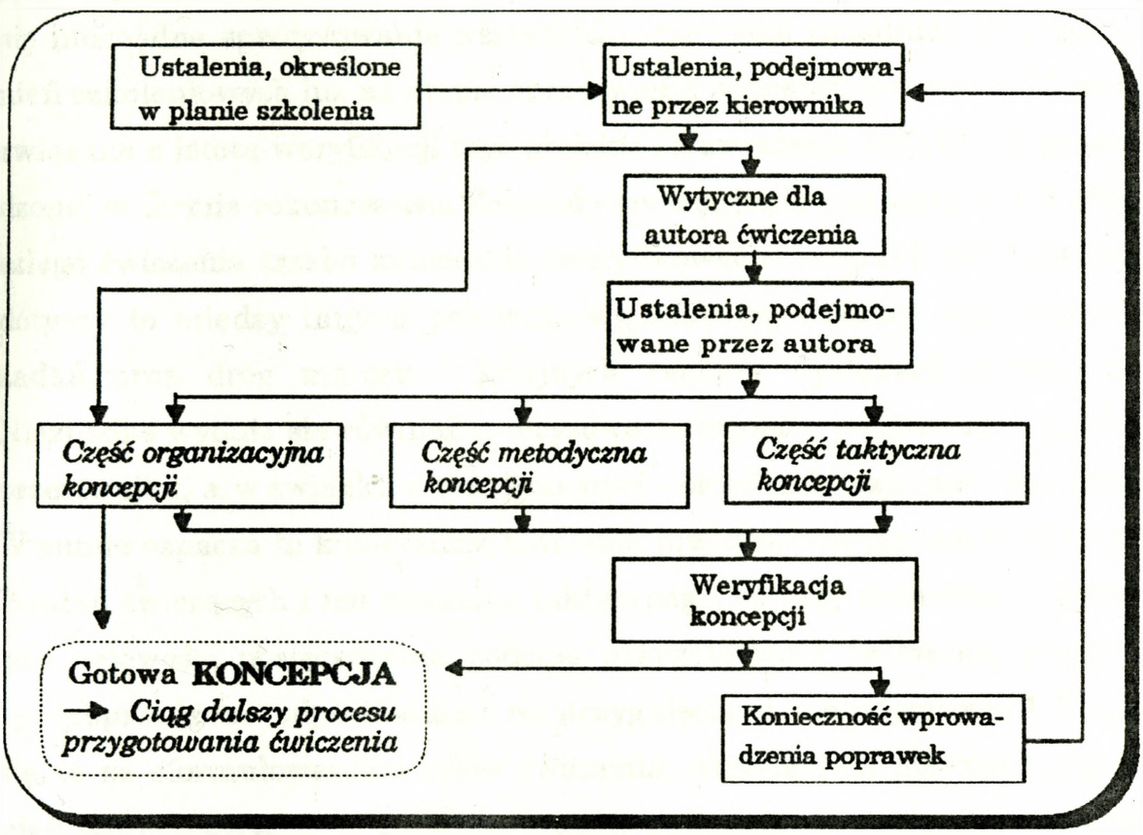

Tło taktyczne (operacyjno-taktyczne) obejmuje położenie wyjściowe, zamiar i dynamikę działań przeciwnika oraz wojsk, w których składzie (na których korzyść) działają ćwiczący.

Natomiast część organizacyjna koncepcji polega na ustaleniu składu osób i zespołów funkcyjnych ćwiczenia, określeniu sposobu przegrupowania do rejonu ćwiczenia - w przypadku ćwiczeń prowadzonych w terenie - oraz sprecyzowaniu terminów: opracowania koncepcji, opracowania dokumentacji, gotowości ćwiczących do ćwiczenia, sprawdzianu dopuszczającego ćwiczących do ćwiczenia, a także terminu ogólnej gotowości do tego przedsięwzięcia. Koncepcja specjalistycznego ćwiczenia taktycznego jest weryfikowana przez kierownika ćwiczenia; w przypadku ćwiczeń prowadzonych

w terenie weryfikacja następuje w czasie rekonesansu. W rekonesansie uczestniczy kierownictwo ćwiczenia oraz autor (zespół autorski).

Takie określenie treści poszczególnych części koncepcji także budzi jednak pewne wątpliwości i rodzi nowe pytania?! Przede wszystkim wydaje się niezbędne sprecyzowanie wszystkich - nie tylko zasadniczych - zagadnień szkoleniowych już na etapie opracowania koncepcji ćwiczenia?! Jest to związane z istotą weryfikacji tego projektu, a zwłaszcza weryfikacji prowadzonej w formie rekonesansu. Zastanówmy się, jakie elementy treści przyszłego ćwiczenia trzeba koniecznie zweryfikować w terenie?! Niewątpliwie dotyczy to między innymi położenia wyjściowego, rejonów wykonywania zadań oraz dróg marszu i kolejnych rejonów dyslokacji ćwiczących. Niezbędne wydaje się również sprecyzowanie rejonów pozorowania działań przeciwnika, a w związku z tym wcześniej - określenie działania pozoracji. W sumie oznacza to konieczność ustalenia przed rekonesansem całej treści działań ćwiczących i ich otoczenia taktycznego, co przy zachowaniu wymogów celowości postępowania podczas przygotowania ćwiczenia, powinno być poprzedzone odpowiednimi rozstrzygnięciami metodycznymi?! Wiąże się to ze sformułowaniem celów ćwiczenia, określeniem głównych zagadnień szkoleniowych, wyłonieniem etapów ćwiczenia, a następnie - nasyceniem tych etapów treścią. Ostatnia z wymienionych czynności jest równoznaczna z doborem zagadnień do etapów, które to zagadnienia należy przecież przedtem sformułować?!

Kolejne wątpliwości dotyczą wyboru szczebla organizacyjnego przeciwnika oraz wojsk własnych, których działania będą stanowiły tło działań ćwiczących. Również tę kwestię pozostawiono do rozstrzygnięcia ekspertom. Zdania praktyków są podzielone (załącznik 19), ale z wyraźnie zarysowaną przewagą zwolenników jednej z możliwych wersji postępowania w tej kwestii. Wersja ta polega na utożsamianiu tła taktycznego (operacyjno-taktycznego) w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych, z działaniami tego szczebla organizacyjnego wojsk własnych, w którego składzie

występują (który wspierają w ćwiczeniu) ćwiczący oraz z działaniami adekwatnego przeciwnika. Wybór tego wariantu jest niewątpliwie najbardziej spójny z zasadą realizmu szkolenia.

Następny problem wiąże się z kwestią stosowania w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych norm wyszkolenia taktyczno-technicznego. Wątpliwości wiążą się z faktem, że normy wyszkolenia dotyczą przedsięwzięć o rozmachu dużo mniejszym, niż zadania realizowane w ćwiczeniach taktycznych oraz zakładają stwarzanie szkolonym określonych, niejako wyidealizowanych warunków działania. Z drugiej strony stosowanie norm wyszkolenia w ćwiczeniach wprowadza wymierność oceniania ćwiczących oraz podwyższa wiarygodność stawianych ocen. Z tego powodu większość praktyków jest przekonana, że normy wyszkolenia powinny być stosowane w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych (załącznik 20).

Czy jednak normy wyszkolenia mają stanowić jedynie podstawę kryteriów oceniania ćwiczących? Zdaniem autora rozprawy należy dostrzec jeszcze jeden aspekt tego problemu?! Otóż stosowanie norm wyszkolenia pozwala odnosić podział czasu ćwiczenia do realnych możliwości wykonania określonych zadań, przewidywanych dla ćwiczących. Treść specjalistycznych norm wyszkolenia powstała przecież na podstawie eksperymentów, prowadzonych z etatowymi pododdziałami i odzwierciedla te możliwości. Wymaga to jednak umiejętnego zestawiania różnych norm - wyszkolenia, a także taktyczno-operacyjnych - oraz łączenia ich treści w całość, adekwatną do tematyki poszczególnych epizodów ćwiczenia. Powstaje przy tym pytanie, które z czasów, odnoszących się do norm wyszkolenia, adaptowanych w danym ćwiczeniu, przyjmować za podstawę kalkulacji podziału czasu ćwiczenia? Mamy przecież do dyspozycji czasy na ocenę bardzo dobrą, dobrą oraz dostateczną?! Jeżeli przyjmiemy najkrótszy lub średni czas, to w przypadku nie spełnienia takich kryteriów przez ćwiczących w trakcie ćwiczenia, może zabraknąć czasu na kolejne, zaplanowane przedsięwzięcia. Dlatego też najbardziej celowe wydaje się stosowanie

norm wyszkolenia na: "dostatecznie" do wszelkich kalkulacji taktycznych i związanego z tym podziału czasu ćwiczenia.

Ponadto powstaje pytanie o treść wytycznych kierownika dla autora (zespołu autorskiego) ćwiczenia?! "Instrukcja..." uzależnia treść, zakres i szczegółowość wytycznych m.in. od umiejętności zespołu autorskiego (autora). Jednocześnie określa jednak, że kierownik podaje: koncepcję metodyczną i taktyczną przeprowadzenia ćwiczenia; rodzaj i terminy opracowania oraz przedstawienia do akceptacji (podpisu, zatwierdzenia) zasadniczych dokumentów; sposób, rejony i terminy osiągnięcia przez kierownictwo ćwiczenia i ćwiczących gotowości do ćwiczenia oraz powrotu do miejsc stałej dyslokacji (bazowania); ogólne limity eksploatacyjno-materiałowe; termin i sposób prowadzenia rekonesansu rejonu ćwiczenia.[27] Takie ujęcie problemu odzwierciedla instrukcyjny pogląd o monopolu kierownika ćwiczenia w zakresie opracowywania koncepcji. Czy jednak, uwzględniając nasze wcześniejsze wątpliwości w tej materii, a także przedstawione wyżej próby poszukiwania innych rozwiązań, nie należy konsekwentnie pozostawić większej swobody autorowi (głównemu autorowi) ćwiczenia?!

Wyjaśnienia wymaga nadal forma przedstawiania koncepcji ćwiczenia. Większość pozycji literatury tematycznej w ogóle nie podnosi kwestii przedstawiania takiego projektu w formie dokumentu. "Instrukcja..." stanowi, że[28]: "Zamiar ćwiczenia jest najważniejszym dokumentem ćwiczeń [...] Wyraża on taktyczną [...] i metodyczną stronę koncepcji ich przeprowadzenia. Opracowuje się go w formie graficznej (na mapie) z legendą. Po zatwierdzeniu stanowi on podstawę do opracowania pozostałych dokumentów ćwiczenia." Oznaczałoby to nadanie najwyższej rangi dokumentowi, odzwierciedlającemu koncepcję ćwiczenia?! Kolejne ustalenia, dotyczące treści "Zamiaru ćwiczenia", przeczą jednak wcześniej omawianej, instrukcyjnej interpretacji pojęcia koncepcji ćwiczenia. Poszczególne części "Zamiaru..."

---

[27] *Instrukcja o przygotowaniu i prowadzeniu ćwiczeń w Siłach Zbrojnych RP. Str. 50, p.31.*

[28] *Tamże. Str. 52, p. 37.*

obejmują bowiem między innymi[29]: "[...] podział ćwiczenia na etapy", a w tym: "zagadnienia szkoleniowe[30] [...]; stosunki sił i środków;[...] wskazówki organizacyjno-metodyczne; organizację łączności; [...] zasady bezpieczeństwa". Przecież takie ustalenia mogą być podejmowane dopiero na etapie szczegółowego planowania ćwiczenia?! Dokument, zawierający wśród innych przedstawione wyżej treści, stanowi w istocie gotowy plan, a nie - zamiar ćwiczenia!

Zastanówmy się, czy w ogóle istnieje potrzeba przedstawiania w formie dokumentu części taktycznej oraz części metodycznej koncepcji specjalistycznego ćwiczenia taktycznego?! W przypadku jednoosobowego opracowywania ćwiczenia, cała treść koncepcji na pewno może pozostawać wyłącznie w umyśle kierownika - autora ćwiczenia. Jeżeli jednak w opracowywaniu takiego projektu biorą udział co najmniej dwie osoby - kierownik i autor (główny autor), to koncepcja musi zostać uzewnętrzniona. Z przyczyn oczywistych treści koncepcji - celem udzielenia wytycznych, akceptacji i weryfikacji tego projektu - powinny być opisane?! W rachubę wchodzi forma graficzna - na szkicu, na mapie, na ekranie monitora komputera itp. oraz forma pisemna - chociażby w brudnopisie. Nie wydaje się jednak konieczne ścisłe formalizowanie tego przedsięwzięcia; wybór formy można pozostawić do uznania osobom, przygotowującym określone ćwiczenie.

Jak wobec tego odnieść się do kwestii formy przedstawiania organizacyjnej części koncepcji specjalistycznego ćwiczenia taktycznego? W "Instrukcji..." wyraźnie wymieniono nazwy i określono treść poszczególnych dokumentów, opracowywanych w okresie przygotowawczym ćwiczenia, a wśród nich - planu przygotowania ćwiczenia. Plan ten stanowi o wykonawcach i terminach wykonania zasadniczych przedsięwzięć organizacyjnych ćwiczenia oraz opracowania dokumentacji, de facto wyraża zatem część organizacyjną koncepcji ćwiczenia?! Czy jednak odnosi się to do wszy-

---

[29] *Tamże. Str. 52-54.*

[30] *Podkreślenie autora rozprawy.*

stkich specjalistycznych ćwiczeń taktycznych? Przecież w przypadku np. ćwiczenia z pododdziałem, wykonawców bywa kilku, a przedsięwzięć - niewiele i cały plan przygotowania może być zastąpiony notatkami w brudnopisie?! Specjalistyczne ćwiczenia taktyczne są ćwiczeniami o mniejszym rozmachu organizacyjnym, niż ćwiczenia ogólnowojskowe, do których głównie odnoszą się treści dokumentów normatywnych. Może zatem bardziej trafne będzie używanie pojęcia: "harmonogram przygotowania ćwiczenia" w odniesieniu do ćwiczeń wojsk obrony przeciwchemicznej?!

Kolejnym problemem do rozstrzygnięcia jest kwestia form i metod weryfikacji koncepcji. Oczywistym jest, że w przypadku ćwiczeń, prowadzonych w pomieszczeniach, weryfikacja może ograniczać się do sprawdzenia i zaakceptowania lub skorygowania ustaleń autora (głównego autora) przez kierownika ćwiczenia. W odniesieniu do ćwiczeń prowadzonych w terenie, weryfikacja przybiera formę rekonesansu. W "Instrukcji..." stwierdzono, że rekonesans ma na celu: "[...] uściślenie w terenie określonych elementów przyjętej koncepcji przeprowadzenia ćwiczenia."[31] Grupa rekonesansowa składa się z kierownika ćwiczenia, jego zastępców (pomocników), przedstawicieli sztabu kierownictwa ćwiczenia, a w tym - zespołu autorskiego oraz kierownictwa zespołu (grupy) zabezpieczenia działań wojsk i komendanta poligonu. Ponadto, zgodnie z ustaleniami "Instrukcji...": "W ćwiczeniach szczebla centralnego i operacyjnego odbywających się w terenie prowadzi się rekonesans miejsc rozmieszczenia kierownictwa ćwiczenia, ogólnych rejonów stanowisk dowodzenia ćwiczących dowództw i grup podgrywających oraz lotnisk (lądowisk)[...] Z zasady prowadzi go kierownik zespołu autorskiego z grupą oficerów sztabu kierownictwa ćwiczenia i przedstawicielami dowództw jednostek zabezpieczenia."[32]

Nieco inaczej, bardziej szczegółowo, określa ten problem wspomniany już poradnik. Zgodnie z tym dokumentem rekonesans: "[...] prowadzi się

---

[31] *Op. cit. Str. 50, p.32.*
[32] *Tamże. Str. 51, p.33.*

przede wszystkim pod kątem: wyeksponowania w każdych ćwiczeniach determinującego wpływu terenu na użycie wojsk i sprzętu; rozpoznania obiektów stacjonarnych lub rejonów, w których mogą być rozmieszczone stanowiska dowodzenia (sztaby)[...]; rozmieszczenia sztabu kierownictwa i grup podgrywających oraz wyboru miejsca prowadzenia ćwiczeń. Zadania [...] mogą być rozszerzone o problemy łączności oraz zabezpieczenia".[33] W poradniku nie sprecyzowano wskazanego składu grupy rekonesansowej.

Na podstawie przytoczonych ustępów dokumentów normatywnych można stwierdzić, że w czasie rekonesansu należy skonfrontować określone ustalenia koncepcji z warunkami terenowymi, ocenianymi z uwzględnieniem ograniczeń typowych dla szkolenia pokojowego?! Odnieśmy to do specyfiki ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej i poszukajmy odpowiedzi na pytanie, jakie składowe koncepcji specjalistycznego ćwiczenia taktycznego powinny ostatecznie podlegać takiej konfrontacji?

Niewątpliwie dotyczy to przede wszystkim treści praktycznych działań ćwiczących i działań pozoracji oraz odpowiedniego przygotowania rejonu ćwiczenia?! Specyfika specjalistycznych ćwiczeń taktycznych wiąże się z używaniem określonych, niebezpiecznych dla ludzi i szkodliwych dla środowiska, środków pozorowania pola walki i materiałów chemicznych. Zgodnie z obowiązującymi przepisami[34], wszystkie tego typu środki, a zwłaszcza środki pozorowania skażeń, mogą być stosowane wyłącznie na poligonie, w ściśle określonym rejonie, zwanym "rejonem skażeń". Dotyczy to również środków do likwidacji skażeń, a w szczególności - prowadzenia zabiegów specjalnych różnymi roztworami odkażającymi z wykorzystaniem instalacji rozlewczych; w tym wodnymi roztworami podchlorynu wapnia. Rejon skażeń powinien być oznakowany i ogrodzony. Oznacza to koniecz-

---

[33] *Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń operacyjno-taktycznych. MON. Warszawa 1991. Str. 16.*

[34] *Wytyczne szefa Wojsk Obrony Przeciwchemicznej z dnia 16.04.1992 r. w sprawie ochrony środowiska w szkoleniu taktyczno-specjalnym i techniczno-specjalnym wojsk obrony przeciwchemicznej.*

ność odnoszenia całej treści koncepcji specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, prowadzonych z użyciem wyżej wymienionych środków, do lokalizacji rejonów skażeń?! W tej sytuacji wybór oraz ukierunkowana merytorycznie lustracja rejonu (rejonów) skażeń, będą stanowiły zasadnicze elementy rekonesansu do takiego ćwiczenia. W rejonie skażeń będą bowiem rozgrywane zasadnicze epizody większości specjalistycznych ćwiczeń taktycznych?! Wiąże się z tym również specyfika przedsięwzięć, mających na celu zachowanie warunków bezpieczeństwa oraz zapobieganie powstawaniu strat i szkód, a w tym - organizacji regulacji ruchu i ubezpieczenia rejonu skażeń, organizacji łączności, zabezpieczenia przeciwpożarowego, właściwej lokalizacji punktów żywienia i odpoczynku oraz punktów dowodzenia kierownictwa ćwiczenia.

Spróbujmy opisać powstawanie i weryfikację koncepcji ćwiczenia taktycznego wojsk obrony przeciwchemicznej z uwzględnieniem wniosków, wypływających z przeprowadzonych badań oraz przedstawionych wyżej dociekań, i podjąć przy tym próbę wskazania rozwiązań w kwestiach dotąd nie rozstrzygniętych?! Do takich kwestii należy np. określenie kryteriów podziału specjalistycznego ćwiczenia taktycznego na etapy (zajęcia), a także kryteriów podziału czasu ćwiczenia.

Zdaniem autora rozprawy, koncepcja specjalistycznego ćwiczenia taktycznego powinna stanowić wstępny projekt treści taktycznej oraz przewidywanych rozwiązań metodycznych i organizacyjnych. Koncepcja powstaje stopniowo, w wyniku ustaleń podejmowanych kolejno przez kierownika i autora (głównego autora) ćwiczenia. Kierownik przede wszystkim określa cele i zasadnicze zagadnienia szkoleniowe ćwiczenia. Jest to szczególnie ważne, bo o ile kolejność ustalania pozostałych elementów koncepcji zależy w pewnym stopniu od przyjętego stylu pracy i może być różna, o tyle w każdym przypadku cele i zasadnicze zagadnienia powinny stanowić podstawę wszystkich pozostałych ustaleń, tworzących treść ćwiczenia. Główny cel wyznacza się na podstawie zaplanowanego tematu, rodzaju

i formy ćwiczenia. Pozostałe cele oraz zagadnienia szkoleniowe wynikają z analizy tematu ćwiczenia i zadań szkoleniowych postawionych przez przełożonych, prowadzonej z uwzględnieniem treści programu szkolenia oraz poziomu wyszkolenia uczestników ćwiczenia.

Analiza tematu jest również podstawą do określenia charakteru specjalistycznych działań ćwiczących (rozwiązywanych przez ćwiczących specjalistycznych problemów taktycznych) i zarysu tła tych działań. Sprowadza się to do ustalenia nadrzędnego szczebla dowodzenia wojsk własnych, sąsiadów i przeciwnika, sprecyzowania składu stron oraz określenia rodzaju działań własnych i nieprzyjaciela, a także zakresu "stosowania" broni masowego rażenia przez strony. Często do tego celu adaptuje się treści tzw.: "jednolitego tła (zamiaru) taktyczno-operacyjnego", opracowywanego do wszystkich ćwiczeń taktycznych na poszczególnych szczeblach dowodzenia wojskami.

Następnie kierownik ustala rejon ćwiczenia, określa sposób przegrupowania ćwiczących do tego rejonu oraz ich powrotu po ćwiczeniu do miejsca dyslokacji i dzieli ćwiczenie na etapy (zajęcia). Każdy etap (zajęcie) powinien stanowić wyodrębnioną treściowo całość, będącą częścią składową tematu ćwiczenia. Kryterium podziału ćwiczenia na etapy (zajęcia) stanowi wyodrębnienie cząstkowych celów, których osiągnięcie zapewnia realizacja odpowiedniego zestawu zagadnień.

Kolejną czynnością jest wyznaczenie składu zespołów i osób funkcyjnych kierownictwa ćwiczenia, w tym autora (zespołu autorskiego), oraz wyznaczenie terminów: rekonesansu, opracowania dokumentacji i gotowości do ćwiczenia.

Po podjęciu tych ustaleń kierownik wydaje wytyczne autorowi (zespołowi autorskiemu) do opracowania ćwiczenia - przykładową treść takich wytycznych zawiera załącznik 21. Ponadto kierownik może podjęte ustalenia organizacyjne ująć w harmonogram przygotowania ćwiczenia, najczęściej jednak zleca to autorowi (głównemu autorowi).

Należy podkreślić, że zakres udziału kierownika w opracowywaniu koncepcji może być inny niż wyżej opisany, zależy to bowiem od stylu pracy określonego kierownika i poziomu przygotowania fachowego autora (głównego autora) ćwiczenia. W praktyce kierownik ćwiczenia często pozostawia autorowi większą swobodę ustaleń, ograniczając się do akceptowania propozycji. Czy wpływa to na jakość przygotowania i prowadzenia ćwiczeń? Wyniki obserwacji niektórych ćwiczeń wskazują, że zlekceważenie przez kierownika tego etapu jego pracy, jakim jest udział w opracowaniu koncepcji, obniża poziom przygotowania ćwiczenia oraz powoduje znaczące ograniczenie możliwości prowadzenia takiego przedsięwzięcia!

Autor (główny autor) również analizuje temat i pozostałe uwarunkowania, dotyczące ćwiczenia., uwzględniając zwłaszcza dopuszczalne zużycie limitów szkoleniowych, a także wymagania i ustalenia określone przez kierownika. W wyniku analizy tych czynników, autor (główny autor) ostatecznie formułuje cele oraz wszystkie zagadnienia szkoleniowe poszczególnych etapów (zajęć) ćwiczenia.

Kolejną czynnością jest przyjęcie organizacji wojsk własnych i przeciwnika. Następnie na podstawie mapy rejonu ćwiczenia, a często - w wyniku pracy w terenie i z mapą, autor (główny autor) opracowuje zarys położenia wyjściowego i zamiaru stron. Zamiar stron odzwierciedla zamiar walki dowódcy ogólnowojskowego (rodzaju sił zbrojnych) tego szczebla, w którego strukturze będą działali ćwiczący oraz zamiar działań odpowiedniego przeciwnika. Ponadto, stosownie do zamiaru stron oraz ustalonych etapów (zajęć) i zagadnień ćwiczenia, autor (główny autor) określa zarys kolejnych położeń dynamicznych stron. Z kolei, z opracowanego tła działań i ustalonych zagadnień szkoleniowych, wynikają zadania ćwiczących (problemy taktyczne do rozwiązania w ćwiczeniu) oraz ich położenie wyjściowe i położenie w sytuacjach dynamicznych. Na tym etapie pracy określane są również potrzeby w zakresie przygotowania map, niezbędnych w ćwiczeniu. W przypadku ćwiczeń taktycznych z użyciem środków trujących, swo-

istym punktem odniesienia dla wszystkich powyższych ustaleń, jest rejon przygotowany do stosowania środków pozorowania skażeń (rejon skażeń), w którym będą prowadzone odpowiednie zagadnienia szkoleniowe.

Po sprecyzowaniu treści taktycznej koncepcji, autor (główny autor) kończy wstępne ustalenia metodyczne, dokonując ogólnego podziału czasu ćwiczenia odpowiednio do zagadnień szkoleniowych i zadań ćwiczących (przyporządkowuje etapom lub zajęciom ćwiczenia czas operacyjny). Najwięcej czasu przeznacza na zagadnienia, związane z realizacją głównego celu ćwiczenia. Powinien przy tym uwzględniać obowiązujące ćwiczących normy wyszkolenia taktyczno-technicznego, przyjmując do kalkulacji normę na "dostatecznie" z dodatkowym, niezbędnym w trakcie prowadzenia ćwiczenia, zapasem czasu.

Opracowaną koncepcję ćwiczenia autor (główny autor) przedstawia w formie dokumentów pomocniczych, roboczych, pozwalających na weryfikację treści podejmowanych ustaleń. Część taktyczna koncepcji powinna być naszkicowana na mapie, w postaci umożliwiającej pracę w terenie, ustalenia metodyczne mogą być wypunktowane np. w notatniku, a część organizacyjna powinna być ujęta w harmonogram przygotowania ćwiczenia. Przykład koncepcji specjalistycznego ćwiczenia taktycznego przedstawiają załączniki 22-24.

Kierownik akceptuje (koryguje) opracowaną koncepcję ćwiczenia, a w odniesieniu do ćwiczeń prowadzonych w terenie - ostatecznie precyzuje ten projekt w czasie rekonesansu. W rekonesansie powinno uczestniczyć kierownictwo ćwiczenia, osoby odpowiedzialne za te przedsięwzięcia organizacyjne, których zakres ustala grupa rekonesansowa oraz autor (zespół autorski) ćwiczenia. Rekonesans prowadzi się pod kątem pełnego wykorzystania terenu dla potrzeb ćwiczenia. W czasie rekonesansu kierownik ćwiczenia ustala:

- granice rejonu ćwiczenia;
- rejon wyjściowy do ćwiczenia;

- zadania ćwiczących, a w tym rejony użycia szkodliwych dla środowiska środków likwidacji skażeń;
- rejony rozegrania sytuacji bojowych;
- rejony pozorowania działań przeciwnika i zadania pozoracji, a w tym rejony, zakres i sposoby stosowania środków pozorowania skażeń;
- przedsięwzięcia związane z przygotowaniem rejonu ćwiczenia oraz siły i środki niezbędne do ich wykonania;
- przedsięwzięcia, mające na celu zachowanie warunków bezpieczeństwa oraz zapobieganie powstawaniu strat i szkód;
- sposoby rozwiązania podstawowych problemów organizacyjnych;
- rejon zbiórki ćwiczących po zakończeniu ćwiczenia;
- miejsce omówienia ćwiczenia.

Na tym etapie rozważań możemy już uszczegółowić wcześniej przedstawioną formułę powstawania koncepcji. Jej rozwiniętą i uzupełnioną wersję przedstawia schemat 5. Schemat ten stanowi jednocześnie pierwszą część konstruowanego przez nas stopniowo algorytmu przygotowania ćwiczenia specjalistycznego.

Weryfikacja koncepcji zamyka początkowy etap powstawania specjalistycznego ćwiczenia taktycznego. Zastanówmy się teraz nad pozostałymi częściami tego procesu?! Wypełnienie treścią kolejnych etapów przygotowania ćwiczenia wiąże się ze znalezieniem rozwiązań, odnoszących się do kilku grup problemów. Przede wszystkim należy określić, co stanowi podstawę podziału zadań pomiędzy wykonawców i w jakiej formie się to odbywa? Kolejne pytanie można sformułować następująco: jakie dokumenty opracowuje się do poszczególnych ćwiczeń specjalistycznych oraz jaka powinna być ich treść i forma? Ponadto należy poszukać odpowiedzi na pytanie, na czym polega specyfika przedsięwzięć organizacyjnych ćwiczenia taktycznego wojsk obrony przeciwchemicznej oraz kto - jakie osoby funkcyjne takiego ćwiczenia - bierze udział w wykonaniu tych przedsięwzięć?

Schemat 5

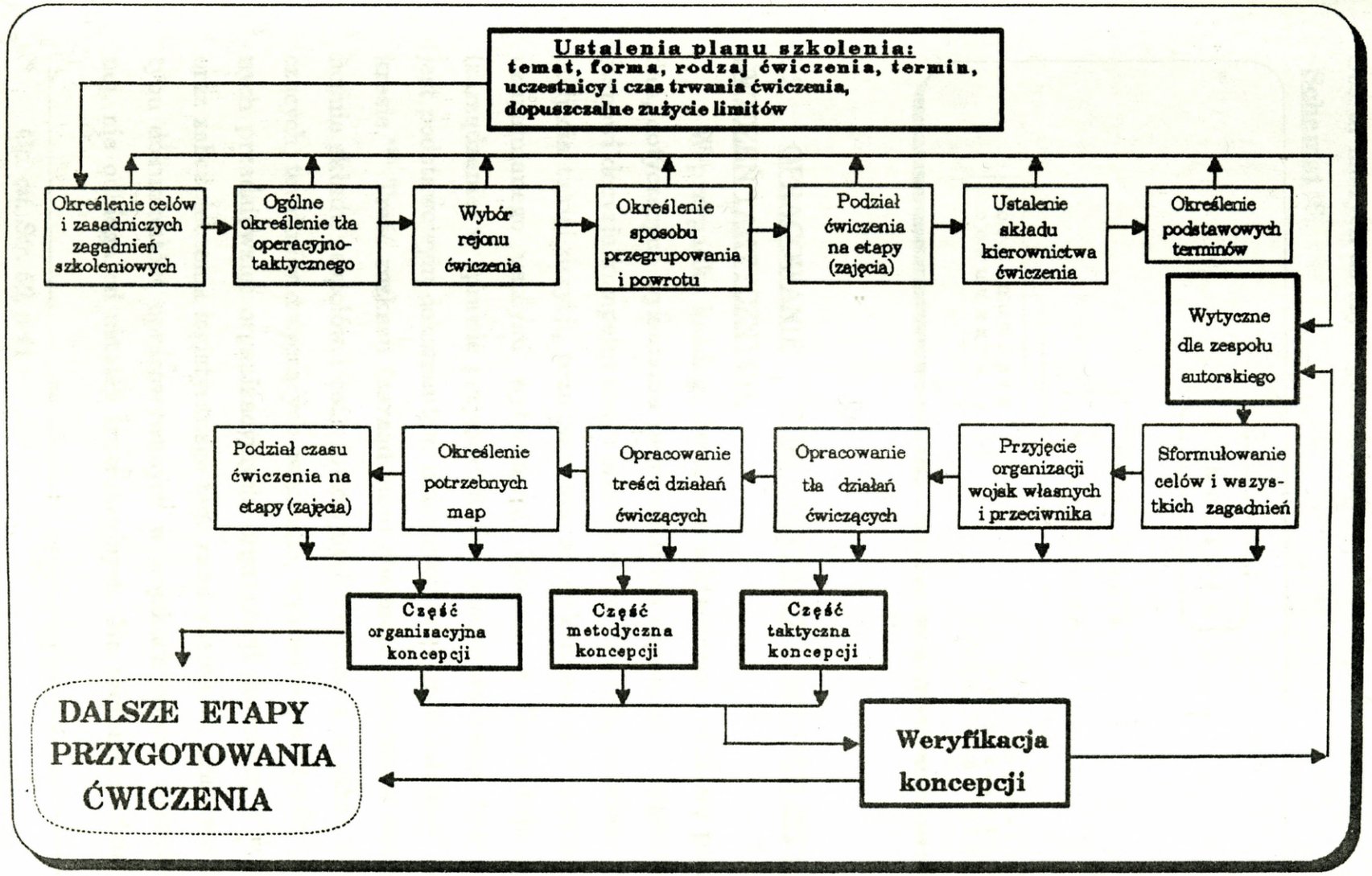
Ustalenia planu szkolenia:
temat, forma, rodzaj ćwiczenia, termin, uczestnicy i czas trwania ćwiczenia, dopuszczalne zużycie limitów
Określenie celów i zasadniczych zagadnień szkoleniowych
Ogólne określenie tła operacyjno-taktycznego
Wybór rejonu ćwiczenia
Określenie sposobu przegrupowania i powrotu
Podział ćwiczenia na etapy (zajęcia)
Ustalenie składu kierownictwa ćwiczenia
Określenie podstawowych terminów
Wytyczne dla zespołu autorskiego
Sformułowanie celów i wszystkich zagadnień
Przyjęcie organizacji wojsk własnych i przeciwnika
Opracowanie tła działań ćwiczących
Opracowanie treści działań ćwiczących
Określenie potrzebnych map
Podział czasu ćwiczenia na etapy (zajęcia)
Część organizacyjna koncepcji
Część metodyczna koncepcji
Część taktyczna koncepcji
Weryfikacja koncepcji
DALSZE ETAPY PRZYGOTOWANIA ĆWICZENIA

Obszar naszych dalszych poszukiwań przedstawia schemat.

Schemat 6

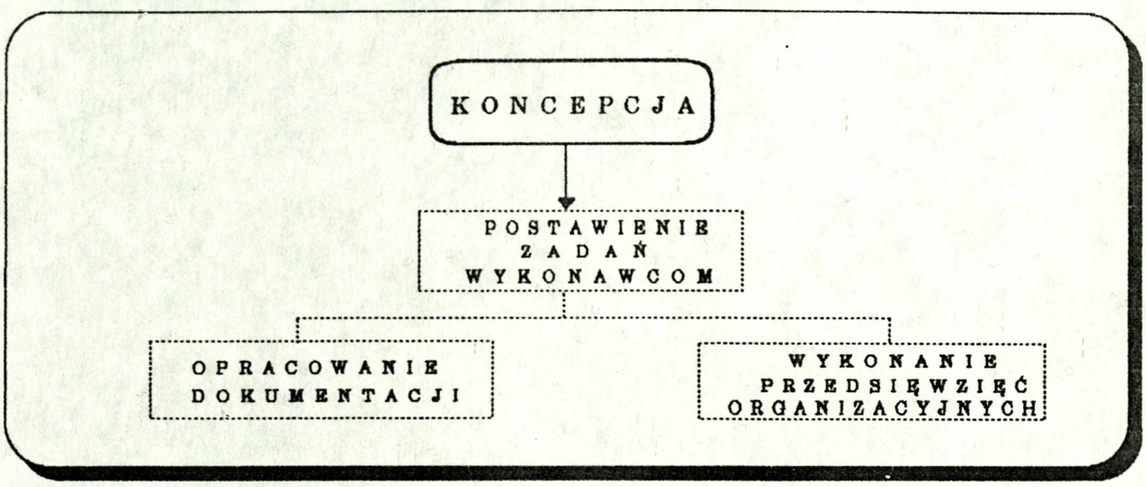

2.2. OPRACOWANIE DOKUMENTACJI SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH.

W przypadku każdego ćwiczenia taktycznego podstawę podziału zadań, dotyczących wykonania poszczególnych czynności przygotowawczych, stanowi decyzja kompetentnego przełożonego. Zadania, stawiane w wyniku podjęcia takiej decyzji, przekazywane są wykonawcom w formie rozkazu, uzupełnianego ustnymi wytycznymi. Zgodnie z "Instrukcją...", rozkaz (zarządzenie) w sprawie przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia: "[...] jest podstawowym dokumentem ukierunkowującym działalność w tym zakresie."[85] Treść rozkazu (zarządzenia) obejmuje zasadnicze ustalenia odnośnie składu zespołów i osób funkcyjnych ćwiczenia, a także składu ćwiczących, terminów dotyczących ćwiczenia, wykonawców i treści poszczególnych przedsięwzięć organizacyjnych, organizacji dowodzenia w ćwiczeniu oraz zabezpieczenia logistycznego tego zamierzenia. W praktyce treść tego typu dokumentów, opracowywanych w wojskach obrony przeciwchemicznej, nie odbiega od ustaleń instrukcyjnych. Na szczeblu oddziału (samo-

---

[85] *Op. cit. Str. 60, p.41.*

dzielnego pododdziału) rozkaz w sprawie ćwiczenia z reguły opracowuje się w książce rozkazów dziennych jednostki. Przełożeni wyższych szczebli tego rodzaju wojsk wydają osobne zarządzenia w sprawie planowanych ćwiczeń. W rozkazie (zarządzeniu) określa się na ogół:

- temat, rodzaj, formę i termin przeprowadzenia ćwiczenia;
- skład kierownictwa ćwiczenia i podległych osób funkcyjnych;
- rejon ćwiczenia;
- skład ćwiczących;
- przedsięwzięcia, mające na celu zachowanie gotowości bojowej;
- zakres przygotowania ćwiczących oraz termin, formę i zakres sprawdzianu dopuszczającego do ćwiczenia - jeżeli jest organizowany;
- limity zużycia kilometrów, motogodzin, zasadniczych środków pozorowania pola walki i innych środków materiałowych;
- sposób organizacji zabezpieczenia logistycznego ćwiczenia;
- organizację łączności w ćwiczeniu;
- osoby, odpowiedzialne za wykonanie poszczególnych przedsięwzięć;
- termin gotowości do ćwiczenia.

Ponadto, w zależności od uwarunkowań, związanych z określonymi ćwiczeniami, w omawianych dokumentach określa się:

- sposoby zapobiegania stratom i szkodom oraz skład komisji do ich likwidacji;
- formę, termin i miejsce szkolenia kierownictwa ćwiczenia;
- dodatkowe warunki bezpieczeństwa, wynikające z wymogów treści ćwiczenia;
- termin i miejsce omówienia ćwiczenia.

"Instrukcja..." przewiduje stosowanie, poza rozkazem (zarządzeniem) w sprawie ćwiczenia, innych, uzupełniających dokumentów: zarządzenia szefa sztabu w sprawie ćwiczenia, a także zarządzenia w sprawie logistycznego wsparcia ćwiczenia[36]. Autor rozprawy nie spotkał się z przypadkiem

---

[36] *Op. cit. Str. 61-63, p. 42.*

pisemnego opracowywania takich zarządzeń w związku z badanymi ćwiczeniami specjalistycznymi. Tego typu zarządzenia w praktyce kierowania działalnością szkoleniową wojsk obrony przeciwchemicznej są wydawane ustnie.

Kolejnym problemem do rozstrzygnięcia jest kwestia rodzajów, formy i treści dokumentów, opracowywanych do określonych, specjalistycznych ćwiczeń taktycznych?! W "Instrukcji..." stwierdzono, że dokumentacja ćwiczenia: "[...]stanowi zbiór dokumentów opracowanych w formie opisowej i graficznej, określających merytoryczną i metodyczną stronę ćwiczenia"[37] oraz uzależniono liczbę, układ i treść tych dokumentów od rodzaju ćwiczenia i: "szczebla prowadzenia". Ponadto, w odrębnym załączniku, przyporządkowano poszczególnym odmianom ćwiczeń określone rodzaje dokumentów. Przedstawia to tabela 2. Wspomniany załącznik "Instrukcji..." przewiduje również, w zależności od potrzeb, opracowywanie innych, nie uwzględnionych w wykazie dokumentów.

Z przeprowadzonych badań ćwiczeń, wyszczególnionych w załączniku 1. wynika, że tylko nieliczne dokumenty, spośród wymienionych w zamieszczonej poniżej tabeli, są - bez wprowadzania znaczących zmian - stosowane w praktyce w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej?! Przede wszystkim w badanych ćwiczeniach w ogóle nie znalazły zastosowania, z przyczyn oczywistych, dokumenty dotyczące wyłącznie ćwiczeń Marynarki Wojennej oraz Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej. Ponadto nie stosuje się również wielu innych dokumentów, np.: planu szkolenia kierownictwa ćwiczenia, planu instruktażu, planu maskowania operacyjnego ćwiczenia, planu automatyzacji dowodzenia i innych. Z kolei wiele dokumentów, stosowanych w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych, charakteryzuje się odmienną od instrukcyjnej formą i treścią. Różnice w tym zakresie, dotyczące dokumentów organizacyjnych ćwiczeń - rozkazu w sprawie przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia, stosownych

---

[37] *Tamże. Str. 51, p. 34.*

Tabela 2

Wykaz
dokumentów opracowywanych do ćwiczeń

Wyszczególnienie		Ćwiczenia z dowództwami (instytucjami, oficerami)					Ćwiczenia z wojskami (siłami) i wydzielonymi wojskami (siłami)				Uwagi
		Ćwiczenia grupowe	Treningi sztabowe	Ćwiczenia dowódczo-sztabowe	Ćwiczenia szkieletowe	Gry wojenne	batalionowe (równorzędne)	pułkowe (równorzędne)	dywizyjne (równorzędne)	operacyjne	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dokumenty dotyczące przygotowania ćwiczeń	Zamiar ćwiczenia z legendą			x	x	x	x	x	x	x	
	Plan przygotowania ćwiczenia		⊗	x	x	x		x	x	x	
	Plan rekonesansu rejonu ćwiczenia						x	x	x	x	Tylko w ćw. wojsk lądowych
	Plan szkolenia kierownictwa ćwiczenia			x	x	x		x	x	x	
	Plan instruktażu						x	x	x	x	
Plany użycia sił i śr. oraz zabezpieczenie przebiegu ćwiczenia	Plan łączności (łączności i UL, łączności i obserwacji)				x			x	x	x	
	Plan automatyzacji dowodzenia			⊗	⊗	⊗			x	x	
	Plan maskowania operacyjnego ćwiczenia									x	
	Plan faktycznego użycia uzbrojenia						x	x	x	x	Tylko w ćw. sił MW
Dokumenty dotyczące organizacji ćwiczeń	Rozkaz (zarządzenie) w sprawie przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia		⊗	x	x	x	x	x	x	x	
	Zarządzenie szefa sztabu w sprawie ćwiczenia		⊗	⊗	⊗				x	x	
	Zarządzenie w sprawie logistycznego wsparcia ćwiczenia				x			x	x	x	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dokumenty stanowiące podstawę do pracy ćwiczących	Dyrektywy, rozkazy i zarządzenia operacyjne , bojowe, logistyczne	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
	Założenia taktyczne (operacyjne)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
	Tabela obowiązujących meldunków i sprawozdań			x	x			x	x	x	
	Tabela sygnałów dowodzenia i kierowania ogniem	x			x		x	x	x	x	
Dokumenty dotyczące rozegrania działań bojowych	Zarys dynamiki walki			x	x			x	x	x	Tylko w ćwiczeniach wojsk lądowych
	Wykaz strat			x	x		x	x	x	x	
	Plan podawania wiadomości			x	x		x	x	x	x	
	Plan zabezpieczenia działań wojsk						x	x	x	x	Nie dotyczy WLOP i MW
	Plan pozorowania pola walki i działań przeciwnika						x	x	x	x	Nie dotyczy WLOP
	Plan pozorowania działań dywersyjnych				x			x	x	x	
	Plan pozorowania działań przeciwnika powietrznego								x	x	Tylko w ćwiczeniach. WLOP i MW
	Plan dezorganizacji systemów dowodzenia ćwiczących				x				x	x	
	Plan strzelań (startu rakiet, bombardowania)							x	x	x	
	Schemat sytuacji tarczowej						x	x	x	x	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dokumenty dotyczące prowadzenia ćwiczeń	Plan przeprowadzenia ćwiczeń dowódczo-sztabowych i prowadzonych w terenie			x	x	x	x	x	x	x	
	Plan przeprowadzenia ćwiczenia grupowego	x									
	Plan przeprowadzenia treningu sztabowego		x								
	Plany pracy zastępców (pomocników) kierownika ćwiczenia oraz szefa sztabu kierownictwa ćwiczenia			x	x			x	x	x	

⊗ Tylko w ćwiczeniach prowadzonych przez szczebel centralny i operacyjny

Uwaga: W poszczególnych rodzajach ćwiczeń, zwłaszcza szczebla operacyjnego i centralnego, w miarę potrzeb mogą być opracowywane i inne dokumenty np; plan przygotowania i prowadzenia badań; plany udziału rodzajów wojsk i służb w ćwiczeniu; komunikaty rozpoznawcze; ramowy plan przeprowadzenia ćwiczenia ; ramowy plan pracy kierownictwa ćwiczenia; plany wysłuchiwania decyzji przez kierownika ćwiczenia; plan omówienia ćwiczenia; plan przegrupowania wojsk (sił) do rejonów wyjściowych i ich powrotu do garnizonu itd. Formę i treść tych dokumentów określają odpowiednie regulaminy (instrukcje) lub ustala przełożony wydający polecenie ich opracowania (kierownik zespołu autorskiego).

zarządzeń oraz harmonogramu przygotowania ćwiczenia - zostały już omówione (rozdział 2.2, strony: 44-45, 53-55). Różnice takie, i to zasadnicze, odnoszą się jednak także do pozostałych dokumentów. Jak już wspomniano, w praktyce szkoleniowej wojsk obrony przeciwchemicznej z reguły nie przedstawia się koncepcji ćwiczenia taktycznego w postaci sformalizowanej, a podstawowy dokument każdego ćwiczenia stanowi: "Plan przeprowadzenia ćwiczenia". Natomiast instrukcyjny: "Zamiar ćwiczenia z legendą", łączy w sobie cechy zarówno koncepcji jak i planu przeprowadzenia ćwiczenia. Konsekwencję wcześniej przedstawionego w tym rozdziale, krytycznego podejścia do tak interpretowanej roli, jak i treści tego dokumentu, niewątpliwie powinna stanowić propozycja alternatywnego rozwiązania?! Zdaniem autora rozprawy, takie rozwiązanie sprowadza się do zaakceptowania "Planu...", jako wiodącego dokumentu, ale po zmodyfikowaniu wymogów, dotyczących jego formy i treści. Dotyczy to także założeń taktycznych (operacyjnych) oraz innych dokumentów ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej.

Wydaje się, że kompleksowe rozwiązanie interesującego nas problemu polega na ustaleniu, jakie dokumenty są rzeczywiście niezbędne w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych, a następnie - sprecyzowaniu pożądanej formy i treści tych dokumentów?! W czasie pracy nad dysertacją dokonano tego stopniowo. Najpierw, na podstawie ustaleń instrukcyjnych oraz wyników badań dokumentacji ćwiczeń, wyszczególnionych w załączniku 1, opracowano zestaw takich dokumentów, które mogą być najbardziej przydatne w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Następnie zestaw ten poddano ocenie ekspertów (załącznik 25). Można stwierdzić, że ich poglądy w pełni potwierdzają wyniki innych badań. Praktycy nie widzą konieczności opracowywania rozbudowanej dokumentacji, zwłaszcza w odniesieniu do mniej złożonych form ćwiczeń. Na podstawie zdania ekspertów sporządzono projekt modelowego wykazu dokumentów odnoszących się do poszczególnych ćwiczeń specjalistycznych.

Wykaz ten przedstawia tabela 3.

Zajmijmy się teraz zagadnieniem formy i treści poszczególnych dokumentów, dotyczących specjalistycznych ćwiczeń taktycznych?! W tej kwestii ustalenia, wynikające z treści dokumentów normatywnych, jako dotyczące przede wszystkim ćwiczeń ogólnowojskowych, są mało przydatne. Dlatego też rozważania dotyczące tego problemu, opierają się głównie na badaniach dokumentów ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, których wykaz zawiera wymieniany już załącznik 1. W rozważaniach tych pominięto scharakteryzowane wcześniej dokumenty przygotowawcze specjalistycznych ćwiczeń taktycznych.

Podstawowy dokument ćwiczeń taktycznych w wojskach obrony przeciwchemicznej, stanowi plan przeprowadzenia ćwiczenia. Dokument ten podpisuje kierownik ćwiczenia, po czym przedstawia do zatwierdzenia kompetentnemu przełożonemu. Plan przeprowadzenia ćwiczenia opracowuje się w formie graficznej na mapie i uzupełnia częścią opisową, wykonywaną z reguły w postaci oddzielnego dokumentu. Plan przeprowadzenia ćwiczenia z kompanią wojsk obrony przeciwchemicznej przyjmuje formę planu - konspektu, wykonywanego w całości na mapie. W przypadku ogólnowojskowych ćwiczeń taktycznych oraz ćwiczeń rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk - prowadzonych z udziałem wojsk obrony przeciwchemicznej - podstawowy dokument specjalistyczny stanowi plan udziału (działania) wojsk obrony przeciwchemicznej w ćwiczeniu...

Część graficzna planu przeprowadzenia specjalistycznego ćwiczenia taktycznego odzwierciedla:

- położenie wyjściowe wojsk, w których składzie w ćwiczeniu działają ćwiczący (wojska, oddziały, pododdziały pozostające w dyspozycji ćwiczących);
- położenie wyjściowe i zamiar działań przeciwnika;
- kolejne położenia dynamiczne stron;
- zadania wykonywane do czasu rozpoczęcia ćwiczenia, położenie wyjściowe, zadania i kolejne położenia ćwiczących (podległych im oddziałów, pod-

TABELA 3

DOKUMENTY ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH WOJSK OBRONY PRZECIWCHEMICZNEJ

Dokumenty *FORMY ĆWICZEŃ*	*ĆWICZENIA GRUPOWE*	*TRENINGI SZTABOWE*	*GRY WOJENNE*	*ĆWICZENIA SZKIELETOWE*	*KOMPANIJNE ĆWICZENIA TAKTYCZNE*	*BATALIONOWE ĆWICZENIA TAKTYCZNE*	*ĆWICZENIA TAKTYCZNE Z PODODDZIAŁAMI Z UŻYCIEM ST*	*ĆWICZENIA SYSTEMU WYKRYWANIA SKAŻEŃ*
Harmonogram przygotowania ćwiczenia			X	X		X	X[1]	X[1]
Rozkaz (zarządzenie) w sprawie przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia	X	X	X	X	X	X	X	X
Plan przeprowadzenia ćwiczenia	X	X	X	X	X	X	X	X
Plan udziału wojsk obrony przeciwchemicznej w ćwiczeniu...			X	X	X	X	X	
Założenia taktyczne	X	X	X	X		X	X	X
Rozkazy i zarządzenia bojowe, operacyjne, rodzajów wojsk i logistyczne	X[1]	X	X	X		X	X	X[1]
Plan podawania wiadomości			X	X				X
Położenie wojsk własnych i przeciwnika	X[1]	X[1]	X	X		X[1]		X
Zarys dynamiki działań	X[1]	X[1]	X	X		X[1]		
Plan pozorowania przeciwnika				X	X	X	X	X[1]
Plan łączności kierownictwa				X		X		X

[1] *Według potrzeb*

oddziałów);
- położenie i zadania bojowe sąsiadów (oddziałów i pododdziałów wojsk obrony przeciwchemicznej, znajdujących się w rejonie działania ćwiczących);
- położenie elementów systemu wykrywania skażeń;
- rejony i treść działania pododdziałów pozoracji;
- uderzenia bronią masowego rażenia "wykonane" przez przeciwnika i powstałą sytuację skażeń oraz toksyczne i promieniotwórcze skażenia przemysłowe;
- rejony rzeczywistego użycia środków trujących w ćwiczeniu;
- rozmieszczenie punktów dowodzenia ćwiczących oraz ich przełożonych.

W części opisowej planu przeprowadzenia ćwiczenia określa się:
- temat ćwiczenia;
- cele szkoleniowe;
- rodzaj i formę ćwiczenia;
- termin i czas trwania ćwiczenia;
- skład ćwiczących;
- rozmach ćwiczenia;
- etapy (zagadnienia) ćwiczenia, czas ich trwania, zagadnienia szkoleniowe i zasadnicze przedsięwzięcia realizowane przez kierownictwo ćwiczenia;
- organizację pozorowania i podgrywania;
- limity zużycia kilometrów i motogodzin oraz środków pozorowania pola walki;
- organizację dowodzenia kierownictwa ćwiczenia.

Przykład planu przeprowadzenia ćwiczenia obrazują załączniki: 26 oraz 27. Przykład planu udziału wojsk obrony przeciwchemicznej w ćwiczeniu... przedstawia załącznik 28.

Spośród wymienionych wyżej składowych treści planu przeprowadzenia ćwiczenia, uzasadnione wątpliwości budzi pojęcie rozmachu ćwiczenia, rozpatrywane w odniesieniu do ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciw-

chemicznej?! Przez to pojęcie powszechnie rozumie się wskaźniki, charakteryzujące ćwiczenie pod względem obszaru, warunków i dynamiki działania ćwiczących. Z reguły mierniki takie stanowią: głębokość zadań ćwiczących, szerokość pasa działania, stosunki sił itp., a zatem cechy charakteryzujące raczej działania ogólnowojskowe. Natomiast każdy rodzaj oddziałów i pododdziałów wojsk obrony przeciwchemicznej działa w specyficzny dla danej specjalności sposób i w związku z tym np. głębokość działań nie stanowi cechy, która może pozwolić na porównywanie ćwiczeń specjalistycznych. Jedynie takie epizody ćwiczeń jak marsz, pozwalają na odnoszenie tradycyjnie pojmowanych wskaźników rozmachu, do ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Epizody nie stanowią jednak o treści tych ćwiczeń! Wydaje się, że jedynym miernikiem rozmachu, przystającym do wszystkich specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, może być rozróżnianie ćwiczeń prowadzonych na pełnych oraz na skróconych odległościach?!

Na podstawie planu przeprowadzenia ćwiczenia opracowuje się założenia taktyczne, które mają na celu dostarczenie ćwiczącym danych, niezbędnych do podjęcia decyzji. Założenie powinno składać się z następujących części:

- położenie ogólne wojsk własnych i przeciwnika (sytuacja ogólna);
-położenie szczegółowe wojsk własnych i przeciwnika (sytuacja szczegółowa);
- dane dodatkowe.

Założenie opracowuje się w postaci tekstowej, a w razie potrzeby uzupełnia załącznikami, przedstawiającymi graficznie, na mapie lub na kalce, położenie wyjściowe (kolejne) wojsk. Przykład założenia taktycznego przedstawia załącznik 29.

Sytuacja ogólna stanowi opis przebiegu dotychczasowych działań, a także opis aktualnego położenia wojsk własnych i przeciwnika w zakresie niezbędnym do wprowadzenia ćwiczących w tło operacyjno-taktyczne

(taktyczne) ćwiczenia. Opis ten powinien zawierać informacje orientujące w przyjętej, ogólnej sytuacji polityczno-militarnej. Ponadto powinien określać dotychczasowe działania przeciwnika (realizowane do czasu rozpoczęcia ćwiczenia, kolejnego etapu, kolejnego zajęcia) oraz działania i zadania wojsk, w których składzie występują ćwiczący (na których korzyść działają).

W części założenia, dotyczącej sytuacji szczegółowej precyzuje się aktualne położenie przeciwnika i wojsk własnych, w tym stan i położenie ćwiczących oraz ich sąsiadów. W tej części założenia podaje się także dane o siłach i środkach poszczególnych rodzajów wojsk i służb ćwiczących (w podległych im pododdziałach). Ponadto określa się dotychczasowe użycie przez przeciwnika różnych środków walki, a w tym - "użycie" broni masowego rażenia oraz skutki dotychczasowego oddziaływania przeciwnika na pododdziały ćwiczących. W razie konieczności dane te podaje się w oddzielnych punktach (załącznikach), nazywanych: "sytuacją..." rodzajów wojsk ("sytuacja inżynieryjna", "sytuacja obrony przeciwchemicznej" itd.) oraz: "sytuacją logistyczną". Punkty te często stanowią oddzielne części założenia. Przykład tak przedstawionej sytuacji chemicznej obrazuje załącznik 30.

Dane dodatkowe stanowią wiadomości niezbędne do podjęcia decyzji przez ćwiczących (wybrania wariantu rozwiązania), które uzupełniają informacje zawarte w innych częściach założenia. Mogą one dotyczyć ukompletowania wojsk własnych i przeciwnika, jakie należy przyjąć w ćwiczeniu, terminu meldowania decyzji itp.

W przypadku ćwiczeń grupowych, treningów sztabowych oraz ćwiczeń dowódczo-sztabowych, w założeniach zamieszcza się ponadto punkt: "praca do wykonania", precyzujący ćwiczącym zakres zadań.

Rozkazy i zarządzenia bojowe (operacyjne), logistyczne oraz rodzajów wojsk zawierają zadania dla ćwiczących; stanowią dokumenty dowodzenia opracowywane zgodnie z ogólnie obowiązującymi zasadami. Dokumentów

tego typu w zasadzie nie opracowuje się do kompanijnych ćwiczeń taktycznych; w ćwiczeniach tego szczebla wszystkie zadania stawia się ćwiczącym ustnie (poprzez środki łączności).

Opracowane założenia taktyczne oraz rozkazy i zarządzenia zamieszcza się w zestawie dokumentów ćwiczenia, a ponadto powiela się dla potrzeb ćwiczących.

Plan podawania wiadomości służy do przekazywania ćwiczącym informacji zgodnie z przewidywanym rozwojem sytuacji. Realizacja tego planu umożliwia "podgrywanie" funkcjonowania w ćwiczeniu przełożonych, podwładnych oraz sąsiadów ćwiczących, poprzez zapewnienie podobnego obiegu informacji, w jakim uczestniczyliby ćwiczący w działaniach bojowych. Dane te mają głównie charakter specjalistyczny. Omawiany dokument opracowuje się w formie pisemnej, stabelaryzowanej. Przykładowy plan podawania wiadomości zamieszczono w załączniku 31.

Zestaw informacji przygotowanych w formie założeń taktycznych, a także planu podawania wiadomości, mogą uzupełniać dane zamieszczane w dokumentach opracowywanych w formie graficznej. Dokumenty takie tytułuje się najczęściej: "Położenie wojsk własnych i przeciwnika" oraz: "Zarys dynamiki działań". Pierwszy z nich odzwierciedla położenie wyjściowe (kolejne) ćwiczących oraz ich otoczenia, a drugi - obrazuje rozwój sytuacji operacyjno-taktycznej (taktycznej), stanowiącej tło ćwiczenia. Przykłady takich dokumentów przedstawiono w załącznikach 32-33.

Plan pozorowania przeciwnika jest dokumentem służącym do kierowania pozorowaniem pola walki w czasie ćwiczenia. W planie określa się:
- skład i zadania pododdziału (pododdziałów) pozoracji, tj. podział sił i środków pozorowania, kolejność i orientacyjny termin pozorowania, sposoby i rejony pozorowania wybuchów jądrowych, pożarów, niszczeń, zapór minowych, uderzeń lotnictwa i ognia artylerii oraz strefy (odcinki) skażeń pozorowane bez użycia środków trujących, rejony wyjściowe do pozorowania, a także rejony zbiórki po wykonaniu zadań;

- skład i zadania grupy skażającej - sposoby i rejony użycia preparatów promieniotwórczych i środków trujących, orientacyjny czas pozorowania, organizację zabiegów specjalnych i sanitarnych po wykonaniu zadań pozorowania;
- zasady bezpieczeństwa podczas pokonywania przez ćwiczących rejonów pozorowania działań przeciwnika oraz podczas stosowania środków pozorowania pola walki;
- organizację łączności pododdziału (pododdziałów) pozoracji oraz organizację łączności kierownictwa ćwiczenia z tymi pododdziałami i z grupą skażającą;
- sygnały kierowania pozorowaniem.

Plan pozorowania opracowuje się na mapie o dużej skali, dokument ten zatwierdza kierownik ćwiczenia. Przykład takiego planu przedstawia załącznik 34.

Plan łączności kierownictwa ćwiczenia jest zbiorem dokumentów, opracowywanych w celu zorganizowania łączności kierownictwa z podległymi zespołami i osobami funkcyjnymi oraz z ćwiczącymi. Plan taki obejmuje, w zależności od stosowanych w ćwiczeniu środków łączności, określone dokumenty czynnej łączności. Są to schematy poszczególnych rodzajów łączności, dane eksploatacyjne, tabele kryptonimów oraz sygnałów rozpoznawczych osób funkcyjnych, a także plan użycia pododdziałów łączności. Dokumenty te opracowuje się zgodnie z zasadami obowiązującymi w wojskach łączności.

Po rozważeniu problemu formy oraz treści dokumentów specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, warto z kolei podjąć związaną z tym kwestię przedsięwzięć organizacyjnych tych ćwiczeń?! Sprawna organizacja umożliwia bowiem przeprowadzenie ćwiczenia taktycznego zgodnie z przeprowadzoną dokumentacją, a w szczególności - jest jednym z warunków warunkujących osiągnięcie celów ćwiczenia.

2.3. ZASADNICZE PRZEDSIĘWZIĘCIA ORGANIZACYJNE SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH.

Treści dokumentów normatywnych w niewielkim stopniu odnoszą się do przedsięwzięć organizacyjnych ćwiczeń taktycznych. Cytowany już, odnośny punkt "Instrukcji..."[38], przewiduje w tym względzie przygotowanie rejonu ćwiczenia oraz przygotowanie kierownictwa ćwiczenia i ćwiczących do udziału w ćwiczeniu. Tym samym pominięto całkowicie kwestię zabezpieczenia ćwiczeń oraz organizacji kierowania tymi przedsięwzięciami?!

W poradniku: "Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń...", do interesującej nas kwestii odnosi się zaledwie kilka lakonicznych zdań[39]:

"Aparat kierowniczy (ćwiczenia)[40], poza opracowaniem niezbędnych dokumentów, kieruje urządzaniem rejonów ćwiczeń, organizacją zabezpieczenia techniczno-specjalnego i tyłowego, organizacją łączności oraz przygotowaniem dowództw, sztabów i wojsk do ćwiczeń.

W okresie poprzedzającym ćwiczenia kierownik powinien przeprowadzić szkolenie z kierownictwem ćwiczeń, w ramach którego szczegółowo omawia problemy związane z ich przebiegiem oraz precyzuje zadania do wykonania.

Szkolenie oficerów kierownictwa ma na celu zapoznanie ich z: planem przeprowadzenia ćwiczeń; rolą i obowiązkami związanymi ze szkoleniem sztabów i wojsk; najważniejszymi, teoretycznymi zasadami przerabianej tematyki; rejonem ćwiczeń, a także właściwe ich przygotowanie pod względem merytorycznym do prowadzenia ćwiczeń".

Dopiero powiązanie wyżej przedstawionych, ogólnych wskazań, z odnośnymi treściami, zawartymi w innych pozycjach literatury tematycznej[41], pozwala na wyszczególnienie zasadniczych przedsięwzięć organizacyjnych

---

38 *Op. cit. Str. 49, p.29.*
39 *Op. cit. Str. 35-36.*
40 *Przypis autora rozprawy.*
41 *Metodyka ćwiczeń taktycznych. ASG. Warszawa 1981.*
Instrukcja o organizowaniu i prowadzeniu ćwiczeń taktycznych. MON. Warszawa 1976.

ćwiczeń taktycznych?! Do takich przedsięwzięć należą:

- opracowanie rozkazu w sprawie zorganizowania i przeprowadzenia ćwiczenia;
- urządzenie rejonu ćwiczenia;
- organizacja zabezpieczenia materiałowego, technicznego i medycznego ćwiczenia;
- organizacja łączności kierownictwa ćwiczenia;
- przygotowanie kierownictwa do ćwiczenia;
- przygotowanie pozoracji;
- przygotowanie ćwiczących.

Takie zestawienie przedsięwzięć organizacyjnych ćwiczenia taktycznego budzi jednak określone wątpliwości?! Przede wszystkim, zgodnie z naszym rozumowaniem, opracowanie rozkazu w sprawie ćwiczenia odnosi się do innego etapu powstawania tego zamierzenia, poprzedza zasadnicze przedsięwzięcia organizacyjne. Kolejne wątpliwości wzbudza zawężenie problematyki organizacji kierowania ćwiczeniem do organizacji łączności kierownictwa. W przypadku ćwiczeń o dużym rozmachu organizacyjnym, kierowanie jest przecież bardzo złożonym procesem, wymagającym starannego przygotowania?! Dlatego też bardziej trafnym określeniem, charakteryzującym te przygotowania, wydaje się określenie: "organizacja kierowania ćwiczeniem".

W powyższym zestawieniu nie uwzględniono także kwestii sprawdzania gotowości do ćwiczenia. Zagadnienie to jest przecież szczególnie ważne, bowiem dotyczy zarówno gotowości ćwiczących, jak też realizacji i efektywności wykonania poszczególnych przedsięwzięć organizacyjnych oraz opracowania dokumentacji. Wydaje się, że z uwagi na rangę sprawdzenia gotowości do ćwiczenia, warto ten zespół czynności kontrolnych traktować nawet jako odrębny, ostatni etap przygotowania ćwiczenia?! Nasuwa to pytanie o formę sprawdzania gotowości ćwiczących, stosowaną w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Problem ten

przedstawiono ekspertom (załącznik 35), którzy w wywiadach proponowali najczęściej: ćwiczenia grupowe dla kadry, gry decyzyjne z udziałem dowódców (szefów), egzaminy ze znajomości warunków bezpieczeństwa oraz sprawdziany specjalistycznego wyszkolenia, prowadzone zgodnie z wymogami norm wyszkolenia, a także - kontrole stanu technicznego sprzętu i uzbrojenia ćwiczących. Zdaniem autora rozprawy, najbardziej celowym wydaje się poprzedzanie wszystkich specjalistycznych ćwiczeń taktycznych z wojskami, a także ćwiczeń szkieletowych, innymi, prostszymi formami ćwiczeń kontrolnych o zbliżonej tematyce. Do tego celu nadają się odpowiednio: ćwiczenie grupowe oraz trening sztabowy. Zapewniłoby to, przy zachowaniu spójności tematyki tych przedsięwzięć, skuteczną weryfikację przygotowania kadry kierowniczej do kosztownych ćwiczeń w terenie?! Zwłaszcza ćwiczenia grupowe, traktowane jako wstępne w odniesieniu do pułkowych oraz batalionowych ćwiczeń taktycznych, pozwalałyby na stwierdzenie, czy szkoleni dowódcy oraz oficerowie sztabów dostrzegają problemy, które następnie będą rozwiązywali w działaniach praktycznych. Może to przyczynić się do eliminowania wciąż występujących w praktyce przypadków niskiej efektywności ćwiczeń z wojskami oraz szkieletowych?!

W procesie przygotowania badanych ćwiczeń wojsk obrony przeciwchemicznej nie występowały odrębne, specyficzne przedsięwzięcia organizacyjne. Można stwierdzić, że ilość i rodzaje przedsięwzięć organizacyjnych specjalistycznych ćwiczeń taktycznych nie odbiegają od zestawienia takich przedsięwzięć, odnoszących się do innych ćwiczeń. Rozważenia wymaga natomiast ich zakres i treść. Spróbujmy wymienić i scharakteryzować te przedsięwzięcia, odnosząc przy tym przedstawione wcześniej uwagi do określonych sformułowań?! Wykaz zasadniczych przedsięwzięć organizacyjnych może wyglądać następująco:

- przygotowanie kierownictwa do ćwiczenia;
- przygotowanie ćwiczących;
- organizowanie kierowania ćwiczeniem;

- przygotowanie rejonu ćwiczenia;
- organizowanie zabezpieczenia logistycznego ćwiczenia.

Przygotowanie kierownictwa specjalistycznego ćwiczenia taktycznego obejmuje osobiste przygotowanie się kierownika do ćwiczenia oraz przygotowanie poszczególnych zespołów i osób funkcyjnych. Przygotowanie ogólne, obowiązujące wszystkie osoby funkcyjne, polega na samodzielnym pogłębieniu (opanowaniu) niezbędnej wiedzy operacyjno-taktycznej (taktycznej), zapoznaniu się w odpowiednim zakresie z planem przeprowadzenia ćwiczenia i z pozostałymi dokumentami, ze swoimi prawami i obowiązkami oraz ze sposobem pracy w ćwiczeniu. Ponadto kierownictwo zapoznaje się ze sposobami pozorowania przeciwnika oraz z zasadami przestrzegania warunków bezpieczeństwa w ćwiczeniu, a także z organizacją kierowania ćwiczeniem. Kierownik ćwiczenia osobiście przygotowuje (szkoli) bezpośrednio jemu podległe osoby i zespoły funkcyjne, stosując najczęściej instruktaż. Znaczącą rolę w przygotowaniu kierownictwa do ćwiczenia w terenie, odgrywa także rekonesans (rozdział 2.1). W wyniku tego szkolenia, każdy oficer kierownictwa ćwiczenia powinien jednolicie interpretować cele ćwiczenia i sposoby ich realizacji oraz być przygotowany do rozwiązania wszelkich zadań organizacyjnych i dydaktycznych, wynikających z jego funkcji w ćwiczeniu. Całość kierownictwa obowiązuje zasada zachowania w tajemnicy koncepcji ćwiczenia.

Przygotowanie zespołów podległych kierownictwu ćwiczenia, w przypadku ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej prowadzonych w terenie, odnosi się przede wszystkim do pododdziału (pododdziałów) pozoracji. Przygotowanie tych pododdziałów polega na sprawdzeniu umiejętności praktycznych żołnierzy, a w razie konieczności - przeszkoleniu ich w zakresie posługiwania się odpowiednimi środkami pozorowania pola walki. Ponadto z pozoracją prowadzi się instruktaż w terenie. W czasie instruktażu ustala się:

- czynności, jakie należy wykonać przed ćwiczeniem;

- jakie oddziaływanie przeciwnika pozorować, sposoby, rejony, wykonawców i czas pozorowania;
- zasady i środki bezpieczeństwa;
- organizację łączności;
- sygnały kierowania pozorowaniem;
- czas zajęcia i opuszczenia rejonów pozorowania;
- miejsca zbiórki po wykonaniu zadań;
- inne niezbędne dane.

Jeżeli w ćwiczeniu mają być używane preparaty promieniotwórcze albo ćwiczebno-bojowe środki trujące, to organizuje się oddzielną grupę skażającą pod dowództwem żołnierza zawodowego. W ramach przygotowań dopilnowuje się przeszkolenia tej grupy w zakresie posługiwania się niebezpiecznymi materiałami chemicznymi, a następnie w rejonie skażeń udziela się grupie skażającej instruktażu.

Przygotowanie ćwiczących powinno odbywać się w ramach programowego szkolenia pododdziałów oraz w czasie szkolenia doskonalącego kadry i samokształcenia. Polega to na szczegółowym - ale nie przesadnym - akcentowaniu w czasie szkolenia problematyki związanej z treścią planowanego ćwiczenia, przypomnieniu żołnierzom zasad bezpieczeństwa obowiązujących podczas ćwiczeń taktycznych oraz zasad zachowania tajemnicy wojskowej i zasad tajnego dowodzenia (bezpieczeństwa łączności), a także na przygotowaniu uzbrojenia i sprzętu bojowego. Za realizację tego przedsięwzięcia odpowiadają etatowi przełożeni.

Organizowanie kierowania ćwiczeniem sprowadza się do wyznaczenia składu kierownictwa oraz podległych zespołów, określenia punktów kierowania ćwiczeniem oraz miejsc rozmieszczenia kierownictwa w poszczególnych etapach ćwiczenia, a także organizowania łączności kierownictwa. Wyznaczenie składu kierownictwa następuje w rozkazie (zarządzeniu) w sprawie ćwiczenia. Dyslokację punktów kierowania ćwiczeniem określa kierownik ćwiczenia. Organizowanie łączności kierownictwa ćwiczenia po-

lega na wydzieleniu odpowiednich sił i środków do zapewnienia łączności kierownika ćwiczenia z bezpośrednio podległymi osobami i zespołami funkcyjnymi, w tym zwłaszcza z pododdziałem (pododdziałami) pozoracji, oraz łączności z ćwiczącymi - najczęściej o dwa szczeble niżej. Podstawą do zorganizowania łączności kierownictwa są opracowane dokumenty czynnej łączności w ćwiczeniu.

Największą specyfiką spośród przedsięwzięć organizacyjnych specjalistycznego ćwiczenia taktycznego charakteryzuje się przygotowanie rejonu ćwiczenia. Przedsięwzięcie to polega na upewnieniu się odnośnie możliwości wykorzystywania wybranego wcześniej terenu, wykonaniu i ustawieniu niezbędnych w ćwiczeniu oznakowań oraz zapewnieniu regulacji ruchu. Oznakowanie dotyczy przede wszystkim rejonu, w którym będą używane niebezpieczne materiały chemiczne (rejonu skażeń). Zgodnie z przepisami[42] rejon ten powinien być oznakowany znakami ostrzegawczymi w postaci tablic o wymiarach 0,75 x 0,5 m, pomalowanych żółtą farbą, z czarnym napisem "TEREN SKAŻONY - WEJŚCIE GROZI ŚMIERCIĄ". Tablice należy ustawiać w widocznych miejscach, wzdłuż granicy określonego terenu, w odstępach 100-200 m, przy drogach i przesiekach. Ponadto wskazane jest, aby w czasie ćwiczeń ze środkami trującymi oznaczyć typowymi chorągiewkami ostrzegawczymi granice rozprzestrzeniania się par tych środków. Oprócz tego ustawia się tablice i wskaźniki związane z oznaczeniem zawał, grup min itp., które w trakcie ćwiczenia będzie wykorzystywała pozoracja. W celu zapewnienia bezpieczeństwa podczas przejazdu przez tory kolejowe, węzły dróg i inne obiekty o podobnym charakterze, kierownictwo ćwiczenia organizuje regulację ruchu. We wszystkich innych sytuacjach regulację ruchu organizują ćwiczący. Ponadto

---

[42] *Wytyczne szefa Wojsk Obrony Przeciwchemicznej z dnia 16.04.1992 r. w sprawie ochrony środowiska w szkoleniu taktyczno-specjalnym i techniczno-specjalnym wojsk obrony przeciwchemicznej.*

Bezpieczeństwo i higiena pracy ze środkami trującymi, promieniotwórczymi i innymi materiałami szkoleniowymi oraz podczas obsługiwania sprzętu chemicznego. MON. Warszawa. 1971.

w czasie używania niebezpiecznych materiałów chemicznych w rejonie skażeń, zamyka się dla ruchu wszystkie drogi prowadzące do tego rejonu.

Organizowanie zabezpieczenia logistycznego polega na przygotowaniu niezbędnego sprzętu i środków materiałowych dla potrzeb kierownictwa i ćwiczących. Przedsięwzięcie to realizowane jest w celu zapewnienia kierownictwu ćwiczenia odpowiedniej ilości pojazdów mechanicznych oraz sił i środków remontowo-ewakuacyjnych, żywienia i warunków odpoczynku. Ponadto dotyczy to zgromadzenia środków pozorowania pola walki dla pododdziału (pododdziałów) pozoracji i grupy skażającej, przygotowania określonej ilości środków materiałowych dla ćwiczących, a także zapewnienia obsługi medycznej ćwiczenia. Mapy niezbędne do wykonania dokumentacji ćwiczenia oraz dla potrzeb kierownictwa i ćwiczących przygotowuje się na podstawie ustaleń autora (głównego autora) ćwiczenia. Przedsięwzięcie to powinno być dokonywane z pewnym wyprzedzeniem w stosunku do innych czynności organizacyjnych, gdyż może wiązać się z koniecznością wykonywania dodatkowych zapotrzebowań i przywozu ze składnicy potrzebnych arkuszy.

Do omówienia pozostaje kwestia sprawdzenia gotowości do specjalistycznego ćwiczenia taktycznego. Przed upływem terminu gotowości do ćwiczenia kierownik powinien sprawdzić przygotowanie kierownictwa oraz wykonanie zasadniczych przedsięwzięć organizacyjnych, a także całość dokumentacji ćwiczenia. Ponadto, zwłaszcza przed ćwiczeniami taktycznymi z wojskami, powinien zorganizować ćwiczącym sprawdzian, którego wyniki stanowią dla przełożonego odpowiedniego szczebla podstawę do podjęcia decyzji o dopuszczeniu ich do ćwiczenia taktycznego. W uzasadnionych przypadkach podstawę taką mogą również stanowić wyniki kontroli szkolenia, różnorodnych treningów, przeglądów itp., prowadzonych przez szczeble nadrzędne. Sprawdzian przeprowadza się po zrealizowaniu wszystkich zaplanowanych, programowych przedsięwzięć organizacyjno-szkoleniowych, przed rozpoczęciem ćwiczenia. O doborze form, metod, treści i zakre-

su takiego egzaminu decyduje kierownik ćwiczenia, ustalając:
- cel i formę sprawdzianu;
- skład komisji prowadzącej sprawdzian;
- oddział lub pododdziały podlegające sprawdzeniu;
- zagadnienia szkoleniowe sprawdzianu;
- przydział środków materiałowego zabezpieczenia sprawdzianu (ilość kilometrów, motogodzin itp. - z limitu sprawdzającego).

Sprawdzian prowadzą wyznaczeni oficerowie nadrzędnego sztabu (szefostwa). Podczas sprawdzianu kontroluje się przygotowanie kadry kierowniczej oraz zakres znajomości warunków bezpieczeństwa obowiązujących w ćwiczeniach taktycznych, stan wyszkolenia pododdziałów według zagadnień, których dobór zależy od treści ćwiczenia oraz wyników i zaleceń ostatnich kontroli. Sprawdza się także stan techniczny uzbrojenia i sprzętu technicznego, przygotowanie środków materiałowych do ćwiczenia, a w zimie ponadto - przygotowanie do działania w trudnych warunkach atmosferycznych. Sprawdzenia przygotowania kadry dokonuje się w formie egzaminu oraz (lub) ćwiczenia grupowego (treningu sztabowego), a pozostałe elementy sprawdzianu prowadzi się w formie kontroli opanowania norm szkoleniowych oraz przeglądu uzbrojenia, sprzętu technicznego i przygotowanych, bieżących zapasów środków materiałowych.

Spróbujmy opisać całość tej części procesu powstawania specjalistycznego ćwiczenia taktycznego, która następuje po wypracowaniu koncepcji, uwzględniając wnioski z powyższych rozważań?! Po rekonesansie, na podstawie skorygowanej koncepcji, główny autor (autor) z udziałem zespołu autorskiego lub samodzielnie opracowuje plan przeprowadzenia ćwiczenia. Plan ten akceptuje kierownik ćwiczenia, a zatwierdza - przełożony kierownika ćwiczenia. Zatwierdzony dokument i ustalenia podjęte na rekonesansie są podstawą do wydania rozkazu (zarządzenia) w sprawie zorganizowania i przeprowadzenia ćwiczenia oraz opracowania pozostałych dokumentów ćwiczenia. W praktyce jednak często pozostałe dokumenty opra-

cowywane są równolegle ze sporządzaniem planu przeprowadzenia ćwiczenia. W przypadku ćwiczeń, w których powołuje się zespół autorski, o podziale zadań w zakresie opracowania poszczególnych dokumentów, decyduje główny autor ćwiczenia.

Z kolei na podstawie wydanego rozkazu (zarządzenia) następuje wykonanie poszczególnych przedsięwzięć organizacyjnych ćwiczenia. Proces przygotowania ćwiczenia kończy się sprawdzeniem gotowości ćwiczących i kierownictwa oraz sprawdzeniem wykonania pozostałych przedsięwzięć organizacyjnych i dokumentacji.

Na zakończenie tego rozdziału, spróbujmy nadać ostateczną formę konstruowanemu sukcesywnie algorytmowi przygotowania specjalistycznego ćwiczenia taktycznego?! W pierwszej części tego algorytmu przedstawiono w szczegółach powstawanie i weryfikację koncepcji ćwiczenia. Druga część dotyczy opracowania dokumentacji oraz realizacji przedsięwzięć organizacyjnych ćwiczenia. Część tę obrazuje schemat 7.

Podsumowując rozważania o przygotowaniu ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, poszukajmy odpowiedzi na pytanie, jakie osoby funkcyjne uczestniczą w przygotowaniu takich ćwiczeń?! Na podstawie wcześniej przedstawionych dociekań należy stwierdzić, że w przypadku najmniej złożonych ćwiczeń - kompanijnych ćwiczeń taktycznych, a także ćwiczeń grupowych - całe zamierzenie może przygotowywać jedna osoba funkcyjna! Najczęściej jednak w procesie przygotowania specjalistycznych ćwiczeń taktycznych uczestniczy więcej osób; kierownik, autor (główny autor z zespołem autorskim), a także inne osoby. Odpowiada to realnym potrzebom, wynikającym z zakresu czynności przygotowawczych takich ćwiczeń, zwłaszcza na etapie realizacji przedsięwzięć organizacyjnych. W toku badań poproszono ekspertów o wskazanie tych czynności organizacyjnych, które powinny być wykonywane przez inne osoby funkcyjne, niż kierownik lub autor (zespół autorski) ćwiczenia. Okazało się (załącznik 36), że dotyczy to w głównej mierze przygotowania pozoracji, przygotowania

Schemat 7

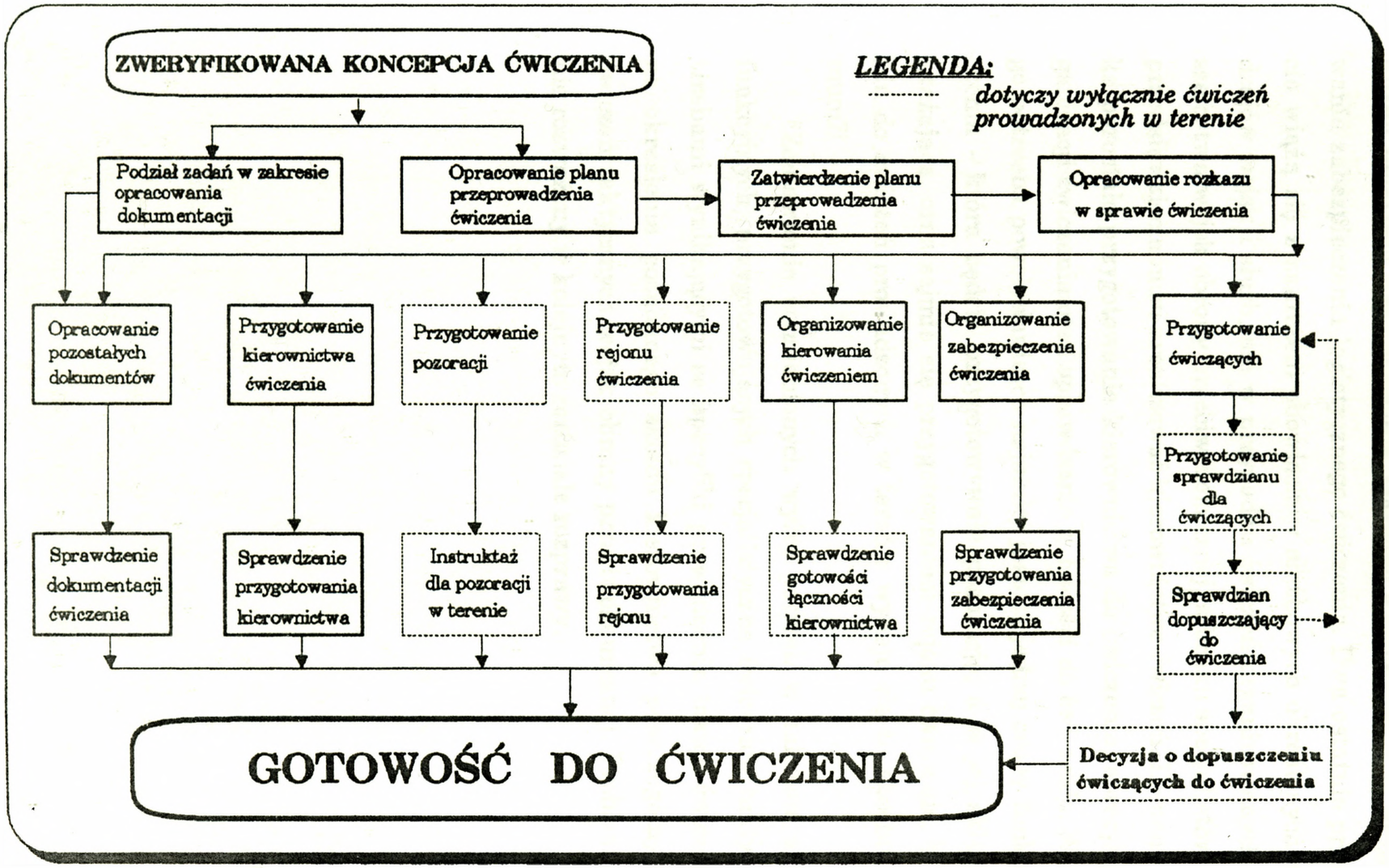
ZWERYFIKOWANA KONCEPCJA ĆWICZENIA
LEGENDA:
dotyczy wyłącznie ćwiczeń prowadzonych w terenie
Podział zadań w zakresie opracowania dokumentacji
Opracowanie planu przeprowadzenia ćwiczenia
Zatwierdzenie planu przeprowadzenia ćwiczenia
Opracowanie rozkazu w sprawie ćwiczenia
Opracowanie pozostałych dokumentów
Przygotowanie kierownictwa ćwiczenia
Przygotowanie pozoracji
Przygotowanie rejonu ćwiczenia
Organizowanie kierowania ćwiczeniem
Organizowanie zabezpieczenia ćwiczenia
Przygotowanie ćwiczących
Przygotowanie sprawdzianu dla ćwiczących
Sprawdzenie dokumentacji ćwiczenia
Sprawdzenie przygotowania kierownictwa
Instruktaż dla pozoracji w terenie
Sprawdzenie przygotowania rejonu
Sprawdzenie gotowości łączności kierownictwa
Sprawdzenie przygotowania zabezpieczenia ćwiczenia
Sprawdzian dopuszczający do ćwiczenia
GOTOWOŚĆ DO ĆWICZENIA
Decyzja o dopuszczeniu ćwiczących do ćwiczenia

rejonu ćwiczenia, organizowania łączności kierownictwa, a także organizowania zabezpieczenia logistycznego ćwiczenia. Dwa ostatnie przedsięwzięcia wiążą się z zakresem obowiązków służbowych określonych szefów rodzajów wojsk i służb, ale w przypadku ćwiczeń organizowanych np. przez szefostwa wojsk obrony przeciwchemicznej, z braku specjalistów także i te przedsięwzięcia musi zrealizować kierownictwo ćwiczeń. Domeną kierownika pozostało przygotowanie kierownictwa do ćwiczenia, sprecyzowanie organizacji ćwiczenia oraz sprawdzenie gotowości do ćwiczenia. Wynika z tego potrzeba powoływania co najmniej jeszcze jednej osoby funkcyjnej ćwiczenia - która będzie przygotowywała pozorację, a w jej składzie grupę skażającą, oraz zajmie się przygotowaniem rejonu ćwiczenia. W odniesieniu do ćwiczeń prowadzonych w terenie wydaje się to absolutnym minimum?!

Zestawienie wymienionych wyżej potrzeb w zakresie składu osób funkcyjnych, przygotowujących specjalistyczne ćwiczenia taktyczne, z potrzebami wynikającymi ze specyfiki prowadzenia takich ćwiczeń, pozwoli na określenie pożądanego składu kierownictwa poszczególnych odmian ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Problem ten zostanie rozważony w kolejnym rozdziale rozprawy.

3. PROWADZENIE SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH.

Stwierdziliśmy poprzednio, że właściwe przygotowanie ćwiczenia taktycznego jest warunkiem koniecznym dla uzyskania zakładanych celów tego ćwiczenia. Parafrazując znaną formułę matematyczną można także stwierdzić, że właściwe, efektywne prowadzenie ćwiczenia stanowi z kolei warunek wystarczający dla osiągnięcia tych celów! Wydaje się wobec tego, że zasadniczym problemem do rozstrzygnięcia na tym etapie naszych rozważań, powinna stać się kwestia wpływu określonych uwarunkowań na efektywność prowadzenia ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej?!

Zgodnie z wymienianym już poradnikiem[43]: "Przeprowadzenie każdych ćwiczeń obejmuje określone przedsięwzięcia, których zrealizowanie warunkuje sprawny ich przebieg, natomiast charakter i zakres tych przedsięwzięć jest uzależniony od rodzaju ćwiczeń, ich celów, ćwiczących szczebli dowodzenia, pory roku itp." Wspomniane przedsięwzięcia, składające się na prowadzenie ćwiczenia, sprowadzają się przede wszystkim do wykonywania czynności o charakterze - z jednej strony - organizatorskim i kontrolnym, a z drugiej - typowo szkoleniowym, metodycznym. I właśnie umiejętne łączenie działań dydaktyczno-organizatorskich w głównej mierze warunkuje efektywność prowadzenia ćwiczeń taktycznych. Powinny nas zatem zainteresować czynniki, wpływające na zakres i treść tych działań?! Czynniki te z jednej strony stanowią podmioty szkoleniowe ćwiczenia oraz założone w stosunku do nich cele i zaplanowana treść ćwiczenia. Drugą grupę czynników stanowią natomiast metody, którymi te cele i treści będą realizowane, organizacyjne warunki ich realizacji w ćwiczeniu oraz wykonawcy tego przedsięwzięcia - kierownictwo ćwiczenia. Pierwsze z tych

---

[43] *Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń operacyjno-taktycznych. MON. Warszawa 1991. Str. 21.*

czynników wobec naszych rozważań mają charakter obiektywny, bo przecież po przygotowaniu ćwiczenia zakładamy ich niezmienność; nie możemy albo nie chcemy ich zmieniać podczas rozpatrywanego procesu prowadzenia ćwiczenia?! Spośród pozostałych czynników niewątpliwie podstawowe, pierwotne znaczenie mają metody szkolenia, stosowane w ćwiczeniach. Spróbujmy zatem rozważyć problem wpływu metod szkolenia, używanych w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych, na skład, zakres zadań oraz na tok pracy osób i zespołów funkcyjnych, prowadzących takie ćwiczenia.

3.1 METODY DYDAKTYCZNE STOSOWANE W SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZENIACH TAKTYCZNYCH.

Na wstępie naszych dociekań, dotyczących wpływu metod dydaktycznych na pracę kierownictwa ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, musimy znaleźć odpowiedź na pytanie, jakie metody znajdują zastosowanie w takich ćwiczeniach? Ponadto powinniśmy określić, które z tych metod odnoszą się do poszczególnych form i rodzajów ćwiczeń specjalistycznych?!

W celu stwierdzenia, jakie metody szkolenia są stosowane w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych, skonfrontowano odpowiednie zapisy w poszczególnych pozycjach literatury tematycznej, z doświadczeniami praktyków oraz wynikami obserwacji ćwiczeń?! Okazało się, że dokumenty normatywne nie odnoszą się bezpośrednio do problematyki metod szkolenia stosowanych w ćwiczeniach taktycznych. "Instrukcja..." w ogóle nie różnicuje sposobów prowadzenia poszczególnych odmian ćwiczeń, z wyjątkiem kwestii rozpoczynania ćwiczeń, wysłuchiwania decyzji ćwiczących oraz oceniania ćwiczących i sprawozdawczości[44]. W poradniku[45] określono tok prowadzenia ćwiczeń dowódczo-sztabowych, treningów sztabowych oraz ćwi-

---

[44] *Instrukcja o przygotowaniu i prowadzeniu ćwiczeń w Siłach Zbrojnych RP. Str. 82-97.*

[45] *Op. cit. Str. 21-34.*

czeń grupowych, również unikając wszelkich odniesień do metod szkolenia. Z opisu zalecanych zasad postępowania osób, prowadzących wyżej wymienione formy ćwiczeń, można jedynie wnosić, o jakie metody chodzi.

W tej sytuacji postępowanie badawcze w powyższej kwestii należało zainicjować na podstawie analizy treści innych pozycji literatury tematycznej i tematycznie związanej. I tak, dość wnikliwy opis metod stosowanych w ćwiczeniach taktycznych, zamieszczony we wspomnianym już opracowaniu: "Metodyka ćwiczeń taktycznych..."[46], pozwolił na przedstawienie problemu w postaci zestawienia: "metody dydaktyczne - formy ćwiczeń specjalistycznych", który poddano osądowi ekspertów. W wyniku tego powstał wymieniany już załącznik 17, obrazujący zastosowanie poszczególnych grup metod w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych. Szczegółowo przedstawiają ten problem załączniki 37-42, odzwierciedlające zdanie praktyków odnośnie roli i miejsca poszczególnych metod szkolenia w tych ćwiczeniach. Na podstawie tak opracowanych wyników badań rozpatrywanego problemu, możemy pokusić się o sporządzenie zestawienia metod, znajdujących istotne zastosowanie w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Zestawienie takie przedstawia wykres 1.

Odnieśmy się do zdania praktyków?! Ćwiczenia taktyczne są związane z określoną, zaawansowaną fazą procesu szkolenia wojsk - z tym etapem szkolenia, którego treści odwołują się do wcześniej nabytych wiadomości i ukształtowanych umiejętności podmiotu szkolenia. Dlatego też zasadniczą grupę metod szkolenia stosowaną w ćwiczeniach taktycznych, powinny stanowić metody oparte na działalności praktycznej! Dotyczy to zwłaszcza metody ćwiczeń i treningów. Można wręcz stwierdzić, że ćwiczenia taktyczne jako forma są wtórnym zjawiskiem do tej metody - to przecież właśnie jej skuteczność zachęciła do organizowania ćwiczeń taktycznych jako odrębnych przedsięwzięć dydaktycznych, generując tym samym odrębną formę szkolenia. Tymczasem przedstawiony wykres wcale tego nie

---

[46] *Metodyka ćwiczeń taktycznych. ASG. Warszawa 1981.*

Wykres 1 METODY DYDAKTYCZNE STOSOWANE W SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZENIACH TAKTYCZNYCH.

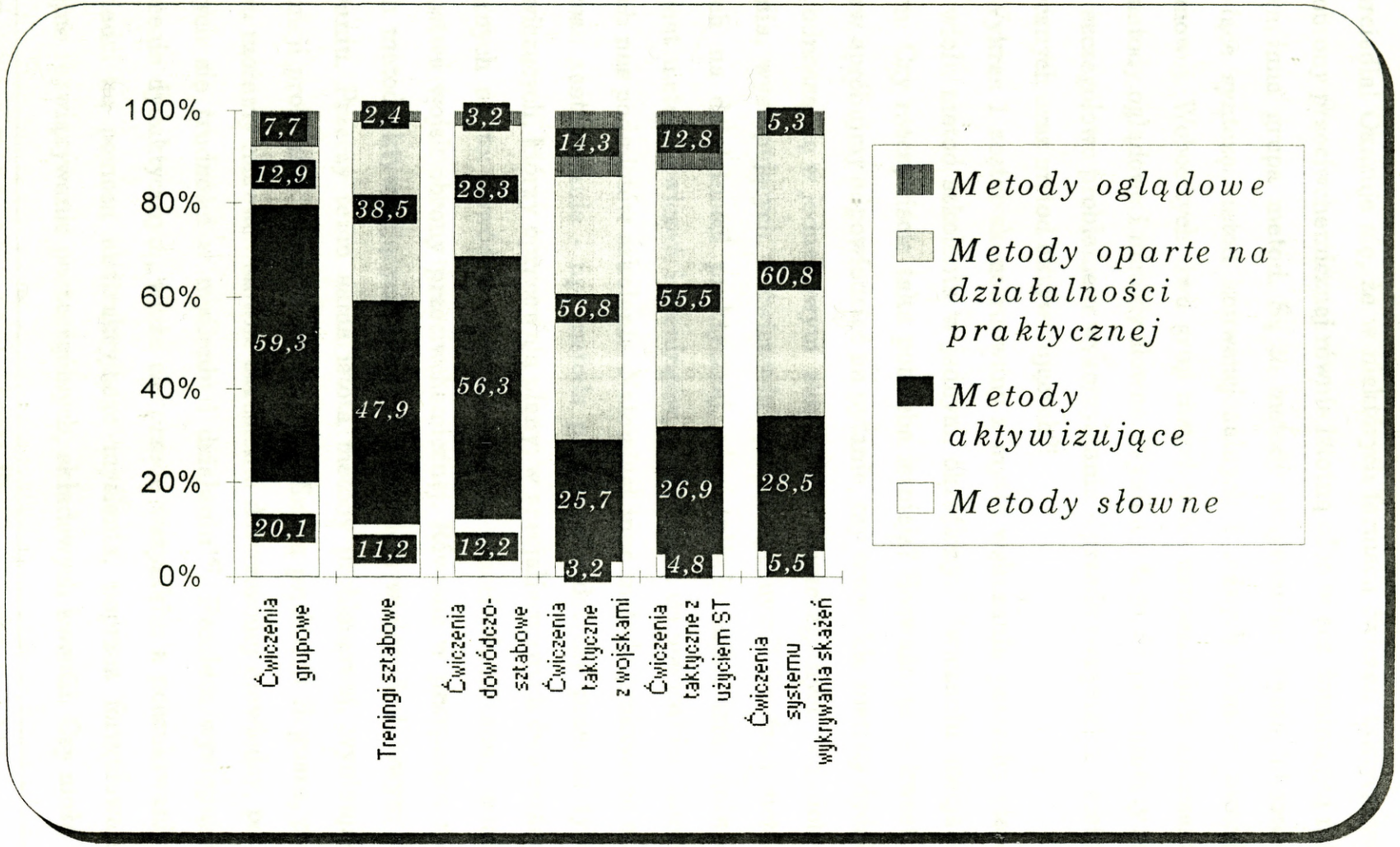

odzwierciedla! Okazuje się, że w niektórych formach ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej równie istotną albo wręcz dominującą rolę odgrywa inna grupa metod. Są to metody aktywizujące (kompleksowe), stanowiące syntezę metod konwencjonalnych i różnych odmian metody problemowej. Wobec tych dwu grup metod tylko uzupełniające znaczenie mają metody oglądowe i metody słowne. Wynika z tego, że powinniśmy zająć się szczegółowo problemem wykorzystania - przede wszystkim - metod praktycznych oraz metod aktywizujących?!

Wykres 1 został skonstruowany z myślą wskazania potrzeby stosowania wielu metod szkolenia w jednym, określonym ćwiczeniu specjalistycznym. Czy rzeczywiście taka potrzeba istnieje? Rozważając tę kwestię, najpierw spróbujmy odpowiedzieć na pytanie, czy wszystkie metody dydaktyczne odnoszą się w jednakowym stopniu do poszczególnych podmiotów szkolenia, występujących w ćwiczeniu specjalistycznym?! Spośród metod, opartych na działalności praktycznej, niewątpliwie najbardziej uniwersalną jest metoda ćwiczeń i treningów, przystająca do wszystkich interesujących nas podmiotów szkolenia. Natomiast inne metody praktyczne mają węższe zastosowanie - np. metoda planowania dotyczy przecież tylko tych ćwiczących, którzy opracowują plany; w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych są to: dowódcy, szefowie obrony przeciwchemicznej, sztaby i szefostwa wojsk obrony przeciwchemicznej. Również w przypadku niektórych metod aktywizujących nie można mówić o wielopodmiotowym zastosowaniu. Przeczy temu sama istota metody problemowej, wynikająca z definicji problemu. Przecież zgodnie z definicją profesora Bogusza, problemem możemy nazwać: "słowne określenie dostrzeżonej niewiedzy, pojawiających się trudności w myśleniu i działaniu"[47]. Problem występujący w procesie dydaktycznym, wiąże się przede wszystkim z poszukiwaniem odpowiedzi za pomocą abstrakcyjnego myślenia, poprzez formułowanie i kolejne rozwiązywanie poszczególnych, składowych kwestii. Czy może to

---

[47] *Bogusz. J. Dydaktyka wojskowa. MON. Warszawa 1983. Str. 198.*

stosować się do podmiotu o wieloszczeblowej hierarchii organizacyjnej i kompetencyjnej, np. do pododdziału jako całości?

Implikacją zilustrowanej powyższym przykładem potrzeby dobierania metod dydaktycznych do podmiotów szkolenia, jest konieczność stosowania co najmniej kilku metod w każdym wielopodmiotowym ćwiczeniu. Wydaje się, że przebieg takiego przedsięwzięcia, w odniesieniu do działania ćwiczących, można rozpatrywać w dwóch umownych płaszczyznach - jak na poniższym schemacie.

Schemat 8

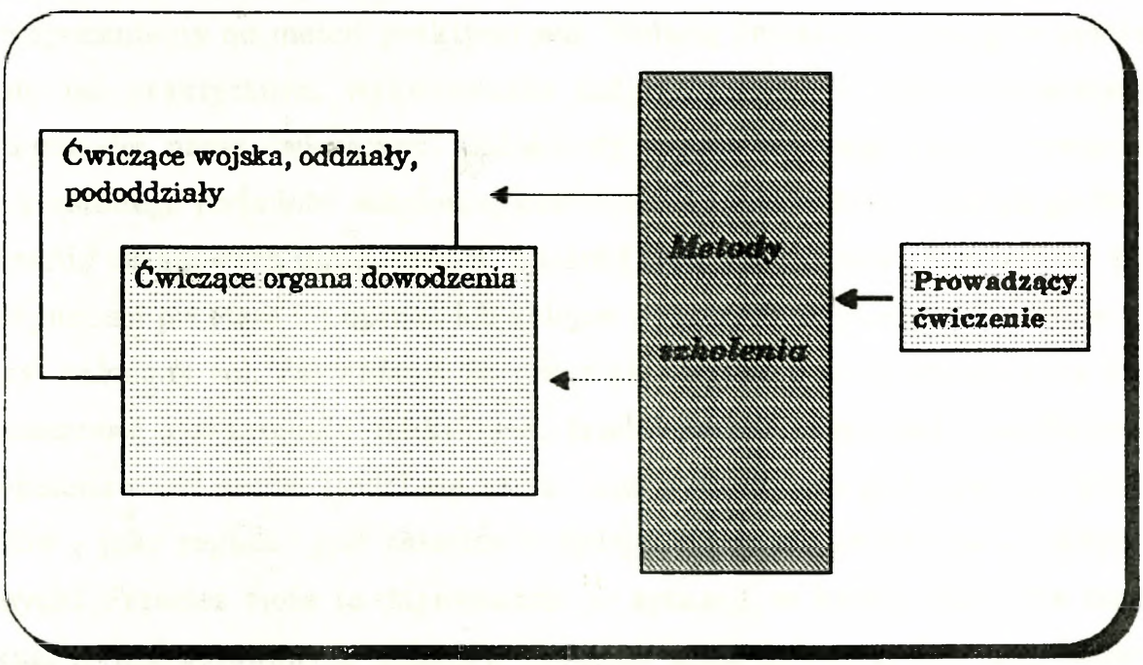

W jednej z nich funkcjonują ćwiczący dowódcy, szefowie i ich sztaby (szefostwa). Dla nich ćwiczenie stanowi symulację bojowego dowodzenia. Przecież np. gra wojenna jako forma ćwiczenia z definicji stanowi pochodną, a zarazem obudowę organizacyjną dla metody gry decyzyjnej. Z kolei dla wojsk, oddziałów i pododdziałów, podległych tym dowódcom i szefom - jeżeli uczestniczą w określonym ćwiczeniu - przedsięwzięcie to sprowadza się do praktycznego wykonywania otrzymywanych zadań w warunkach pozorowanego oddziaływania przeciwnika. W pierwszym przypadku konieczne są zatem metody adekwatne do prowadzenia kierowniczej gry symulacyj-

nej, a w drugim podstawowe znaczenie mają metody oparte na działalności praktycznej, a zwłaszcza - wyeksponowana już metoda ćwiczeń i treningów. Umiejętne tworzenie ściśle ze sobą powiązanych i wzajemnie się uzupełniających zestawów tych metod, stanowi wobec tego podstawę skutecznego prowadzenia ćwiczeń specjalistycznych. To wymaganie nadaje prowadzeniu określonych ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej charakter symultaniczny.

Spróbujmy sformułować reguły stosowania poszczególnych metod szkolenia w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych?! Nasze dociekania rozpoczniemy od metod praktycznych. Metoda ćwiczeń i treningów opiera się na praktycznym wykonywaniu indywidualnych i (lub) zespołowych czynności przez ćwiczących. Całościowy model bojowego funkcjonowania określonego podmiotu szkolenia, kształtowany jest w trybie kolejnego ćwiczenia składowych umiejętności. Spośród tych umiejętności wyodrębnia się czynności prostsze i, poprzez ich kolejne wykonywanie, osiąga się ostateczny, założony cel. Zauważmy, że przez to, niejako z góry, zakłada się konieczność powtarzania niektórych, trudniejszych czynności, określonych epizodów ćwiczenia. Rodzi się wobec tego pytanie: czy powtarzanie epizodów - jako reguła - jest zasadne w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych? Przecież może to doprowadzić do sytuacji, w której zabraknie nam czasu, przygotowanych zapasów środków materiałowych lub przydzielonych limitów eksploatacyjnych, na pełną realizację planu ćwiczenia?! Uwzględniając to spostrzeżenie, rozważmy z kolei przydatność do naszych potrzeb innej metody praktycznej - metody musztry bojowej?! Istota tej metody polega na wielokrotnym powtarzaniu czynności lub całych zagadnień szkoleniowych, aż do ich całkowitego opanowania. Praktycy opowiadają się za szerokim wykorzystaniem tej metody w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, a zwłaszcza w ćwiczeniach z pododdziałami. Zwróćmy jednak uwagę na to, że stosowanie metody musztry bojowej w ćwiczeniach niesie ze sobą szczególne niebezpieczeństwo: zamiast zrea-

lizować założone cele ćwiczenia, możemy uzyskać iluzoryczny efekt doszkolenia ćwiczących - albo nawet tylko ich części - w wąskiej problematyce. Wydaje się, że dyskwalifikuje to omawianą metodę w odniesieniu do specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Ostatnią z metod praktycznych, która znajduje znaczące zastosowanie w ćwiczeniach specjalistycznych, jest metoda planowania. Używanie tej metody odnosi się do aspektu praktycznego działania ćwiczących organów dowodzenia. Zauważmy jednak, że tak rozpatrywana metoda planowania stanowi jedynie swoisty wariant, uszczegółowienie metody ćwiczeń i treningów. Możemy zatem uznać, że zasady stosowania obydwu tych metod są podobne?!

Podsumowując powyższe rozważania dotyczące przydatności metod, opartych na działalności praktycznej, do ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, należy stwierdzić, że podstawowe znaczenie w tym zakresie ma metoda ćwiczeń i treningów. Zdaniem autora rozprawy, adaptacja tej metody do potrzeb specjalistycznych ćwiczeń taktycznych podlega określonym regułom. Przede wszystkim jej stosowanie nie zwalnia prowadzących ćwiczenie od obowiązku zrealizowania całej treści tego przedsięwzięcia. Wręcz przeciwnie - zgodnie z zasadą: "od szczegółu do ogółu", tylko poprzez realizację wszystkich zaplanowanych zagadnień osiąga się założone cele ćwiczenia. Wynika to z istoty metody ćwiczeń i treningów. Po wtóre - czynności, stanowiące składowe planowanych zagadnień szkoleniowych, powinny być przed ćwiczeniem[48] opanowane przez ćwiczących w stopniu zadowalającym, co wykluczy odejście od realizacji zaplanowanych celów ćwiczenia. Natomiast ewentualne powtarzanie określonych czynności w trakcie ćwiczenia, powinno służyć wyłącznie i bezpośrednio, planowanemu doskonaleniu funkcjonowania (umiejętności) głównego podmiotu szkolenia. W przeciwnym wypadku prowadzący mogą spowodować rozproszenie wysiłku dydaktycznego kierownictwa ćwiczenia, a nawet niepożądaną zmianę głównego podmiotu szkolenia.

---

[48] *Podkreślenie autora rozprawy.*

Spośród metod aktywizujących, w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych stosuje się metodę sytuacyjną i metodę pytaniową, metodę gry kierowniczej (decyzyjnej) oraz metodę inscenizacji. W specjalistycznych ćwiczeniach grupowych niewątpliwie najczęściej stosuje się metodę sytuacyjną oraz metodę pytaniową, pojmowane jako określone odmiany metody problemowej. Obydwie wiążą się z pojęciem sytuacji problemowej, którą dla potrzeb naszych rozważań można nazwać specjalistyczną sytuacją problemową. W przypadku metody sytuacyjnej ćwiczący mają za zadanie dostrzec, sformułować i rozwiązać problemy, zawarte w tej sytuacji; czynią to samodzielnie, ale potem w trybie dyskusji konfrontują swoje rozwiązania. Dedukcyjne oraz indukcyjne rozpatrywanie zagadnień specjalistycznych przenosi profesjonalne myślenie w wymiar dociekań quasi naukowo-badawczych i w efekcie nasyca obiektywizmem umiejętności analizowania i podejmowania decyzji, kształtowane u ćwiczących. Metoda pytaniowa stawia przed ćwiczącymi mniejsze wymagania; problemy wynikające ze specjalistycznej sytuacji problemowej określa prowadzący ćwiczenie (zajęcie), a zadawane szkolonym pytania wskazują kierunki poszukiwania rozwiązań tych problemów.

Gra decyzyjna jako metoda odnosi się do treningów sztabowych oraz ćwiczeń dowódczo-sztabowych. Stanowi konglomerat elementów różnych metod dydaktycznych: metody planowania, metody problemowej w wariancie metody optymalizacji planu działania (opracowywanych decyzji) odniesionej do podmiotu zespołowego, a także dyskusji. Metoda gry decyzyjnej polega na tym, że ćwiczący są stawiani wobec specjalistycznej, zmieniającej się dynamicznie sytuacji problemowej i, uwzględniając zadane warunki, kompleksowo rozwiązują zaistniałe problemy. Podejmowane decyzje podlegają szczegółowym analizom w trakcie ćwiczenia. Metoda ta najbardziej odpowiada potrzebom przygotowania organów dowodzenia wojsk obrony przeciwchemicznej do rozwiązywania złożonych zadań, kształtuje heurystyczne podejście do rozstrzygania problemów specjalistycznych w warun-

kach gwałtownych zmian sytuacji i braku danych.

Odrębną, specyficzną rolę w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej spełnia metoda instruktażu. Metoda ta odnosi się do ćwiczeń instruktażowo-metodycznych oraz ćwiczeń pokazowych. Zdaniem autora rozprawy, metoda instruktażu, zaliczana do metod praktycznych, w rzeczywistości jest jedną z najbardziej skutecznych metod aktywizujących?! Przemawia za tym jej kompleksowość, a zwłaszcza interakcyjność. Metoda instruktażu łączy w sobie metody: pokazu, opisu, dyskusji oraz ćwiczeń i treningów. Zakłada wykorzystanie krytycznego podejścia szkolonych do obserwowanych zdarzeń dydaktycznych oraz ich poglądów odnośnie sposobów rozwiązania określonych problemów metodycznych.

Metoda inscenizacji znajduje raczej ograniczone zastosowanie w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych. Stosowana jest jedynie w epizodach niektórych ćwiczeń, z reguły jako uzupełnienie innych metod, środek oddziaływania na wyobraźnię ćwiczących, pretekst do zmian na stanowiskach ćwiczących osób funkcyjnych. Sprowadza się do narzucania ćwiczącym określonych ról (funkcji) w określonych warunkach i zmuszania ich tym samym do poszukiwania rozwiązań problemów zawartych w zaistniałej sytuacji.

Metody słowne w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych są metodami podporządkowanymi. Sporadycznie zdarzają się przypadki włączania wykładów w strukturę ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Najczęściej bywa stosowana dyskusja; jako metoda uzupełniająca lub jako składowa kompleksowych metod aktywizujących, występuje niemal we wszystkich formach ćwiczeń specjalistycznych. Stanowi płaszczyznę zaplanowanej, celowo inspirowanej wymiany poglądów, odnoszących się do kwestii wynikających ze specjalistycznych sytuacji problemowych, w relacji: "prowadzący - podmiot szkolenia". W tym rozumieniu jest środkiem postrzegania logicznej struktury rozumowania ćwiczących, pozwalający określać reguły ich postępowania podczas rozwiązywania zdanych proble-

mów.

Spośród metod oglądowych w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych bywa stosowana metoda pokazu. Jako metoda główna występuje jedynie w metodycznych, pokazowych ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Najczęściej stanowi metodę uzupełniającą, środek oddziaływania na zmysły ćwiczących, którego sposób używania jest w pełni podporządkowany wymogom stosowania innych metod, dominujących w określonym ćwiczeniu.

Podsumujmy nasze rozważania o metodach dydaktycznych stosowanych w ćwiczeniach specjalistycznych?! Tytułem tego podsumowania rozważmy, w jaki sposób poszczególne metody odnoszą się określonych form i rodzajów ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej (tabela 4).

W specjalistycznych ćwiczeniach grupowych jako zasadnicze metody szkolenia występują: metoda sytuacyjna albo metoda pytaniowa. Obok tych metod stosowana jest metoda planowania metoda ćwiczeń i treningów. Sporadycznie do ćwiczeń grupowych wprowadzana jest metoda gry decyzyjnej - dla rozwiązania określonych problemów w trybie pracy sztabowej.

Specjalistyczne treningi sztabowe oraz ćwiczenia dowódczo-sztabowe stanowią dynamiczne połączenie gry decyzyjnej z innymi metodami, zapewniające rozwijanie umiejętności optymalizowania podejmowanych decyzji. Epizodyczny charakter treningów sztabowych ogranicza skalę i wymiar ilościowy problemów, rozwiązywanych przez ćwiczących. Dlatego też w tej formie specjalistycznych ćwiczeń taktycznych równoważną rolę odgrywają: metoda planowania oraz metoda gry decyzyjnej. Wynika to z faktu, że na pewnym etapie szkolenia organów dowodzenia najważniejsze jest kształtowanie umiejętności poprawnego rozwiązywania problemów, wynikających z sytuacji typowych; trenowanie zbiorowego planowania. Można zatem stwierdzić, że wyłącznie od założonych celów specjalis-

tycznego treningu sztabowego zależy, która z tych metod powinna być traktowana jako główna.

W ćwiczeniach dowódczo-sztabowych jednoznacznie dominuje metoda gry decyzyjnej. Jej uzupełnieniem w przypadku ćwiczeń szkieletowych jest metoda ćwiczeń i treningów.

Tabela 4

METODY DYDAKTYCZNE W ĆWICZENIACH SPECJALISTYCZNYCH.

Metody ↓ / Formy ćwiczeń →	Ćwiczenia grupowe	Treningi sztabowe	Ćwiczenia dowódczo-sztabowe		Ćwiczenia taktyczne z pododdziałami	Ćwiczenia taktyczne z pododdziałami z użyciem ST	Ćwiczenia systemu wykrywania skażeń
			Gry wojenne	Ćwiczenia szkieletowe			
Metoda ćwiczeń i treningów	u			u	Z	Z	Z
Metoda planowania	u	Z[1]	s	s	Z[2]	Z[2]	u
Metoda sytuacyjna (pytaniowa)	Z				u	u	u
Metoda gry decyzyjnej	u	Z[1]	Z	Z	u	u	u
Metoda inscenizacji					u	u	u
Metoda instruktażu					Z[3]	Z[3]	
Metoda pokazu				u	Z[4], u, s	Z[4], u, s	u
Metoda dyskusji	u	s	s	s	s	s	s

[1] *Równorzędne*

[2] *Zasadnicza w stosunku do ćwiczących dowództw*

[3] *Zasadnicza w odniesieniu do ćwiczeń instruktażowo-metodycznych*

[4] *Zasadnicza w odniesieniu do metodycznych ćwiczeń pokazowych*

Z - metoda zasadnicza

u - metoda uzupełniająca

s - metoda składowa (element określonej metody kompleksowej)

W ćwiczeniach taktycznych z pododdziałami oraz w ćwiczeniach taktycznych z pododdziałami z użyciem środków trujących, zastosowanie znajdują wszystkie metody szkolenia, odnoszące się do specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Podstawową rolę odgrywa metoda ćwiczeń i treningów oraz metoda planowania, oprócz tego stosuje się - jako metody uzu-

pełniające - inscenizację i pokaz. W niektórych ćwiczeniach, w płaszczyźnie oddziaływania na ćwiczące dowództwa (dowódców) pododdziałów, występuje metoda gry decyzyjnej albo metoda sytuacyjna (pytaniowa).

W ćwiczeniach systemu wykrywania skażeń doskonalenie obiegu informacji o uderzeniach bronią masowego rażenia i skażeniach realizuje się przede wszystkim metodą ćwiczeń i treningów.

Zastosowanie wybranego zestawu metod w odniesieniu do określonej formy ćwiczenia taktycznego, wymaga odpowiedniego składu zespołów i osób, prowadzących ćwiczenie. Przypomnijmy, jakie jeszcze czynniki wpływają na skład zespołów i osób funkcyjnych specjalistycznych ćwiczeń taktycznych?! Niewątpliwie określoną rolę w tym zakresie odgrywa charakter założonych celów ćwiczenia. Np. realizacja głównego celu ćwiczenia badawczego wymaga włączenia w skład kierownictwa odpowiednio przygotowanego zespołu (zespołów) badawczego. W ćwiczeniach metodycznych, oprócz stereotypowego aparatu kierowania, musi wystąpić zespół (osoba funkcyjna), powołany do bezpośredniej pracy z głównym podmiotem szkolenia takich ćwiczeń - z dowódcami (szefami obrony przeciwchemicznej). Cele ćwiczeń kontrolnych mogą generować potrzebę powoływania zwiększonego liczebnie składu kierownictwa, niezbędnego dla wnikliwego sprawdzenia ćwiczących. Kolejnym takim czynnikiem może być rozmach organizacyjny ćwiczenia. Innego składu kierownictwa wymaga prowadzenie ćwiczenia z pododdziałem, a jeszcze innego - rozbudowanego - np. z oddziałem. Także realia prowadzenia ćwiczenia wieloszczeblowego narzucają jednoczesną pracę odrębnych zespołów kierownictwa z wszystkimi ćwiczącymi szczeblami, co powoduje konieczność powoływania odpowiedniej liczby takich zespołów.

Odnieśmy te wszystkie uwarunkowania do poczynionego wcześniej spostrzeżenia o wielowarstwowym wymiarze prowadzenia specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, do relacji: "prowadzący ćwiczenie - płaszczyzny oddziaływania na ćwiczących". Uzupełnimy tym samym te relacje o sprzę-

żenie: "założone cele oraz treść ćwiczenia i podmioty szkolenia - przewidziane do zastosowania metody dydaktyczne - struktura organizacyjna ćwiczenia - skład kierownictwa ćwiczenia". W wyniku tego możemy stwierdzić (schemat 9), że na skład zespołów i osób prowadzących takie ćwiczenia, wpływa w głównej mierze liczba i rodzaj podmiotów dydaktycznych jednocześnie szkolonych różnymi metodami?!

Schemat 9

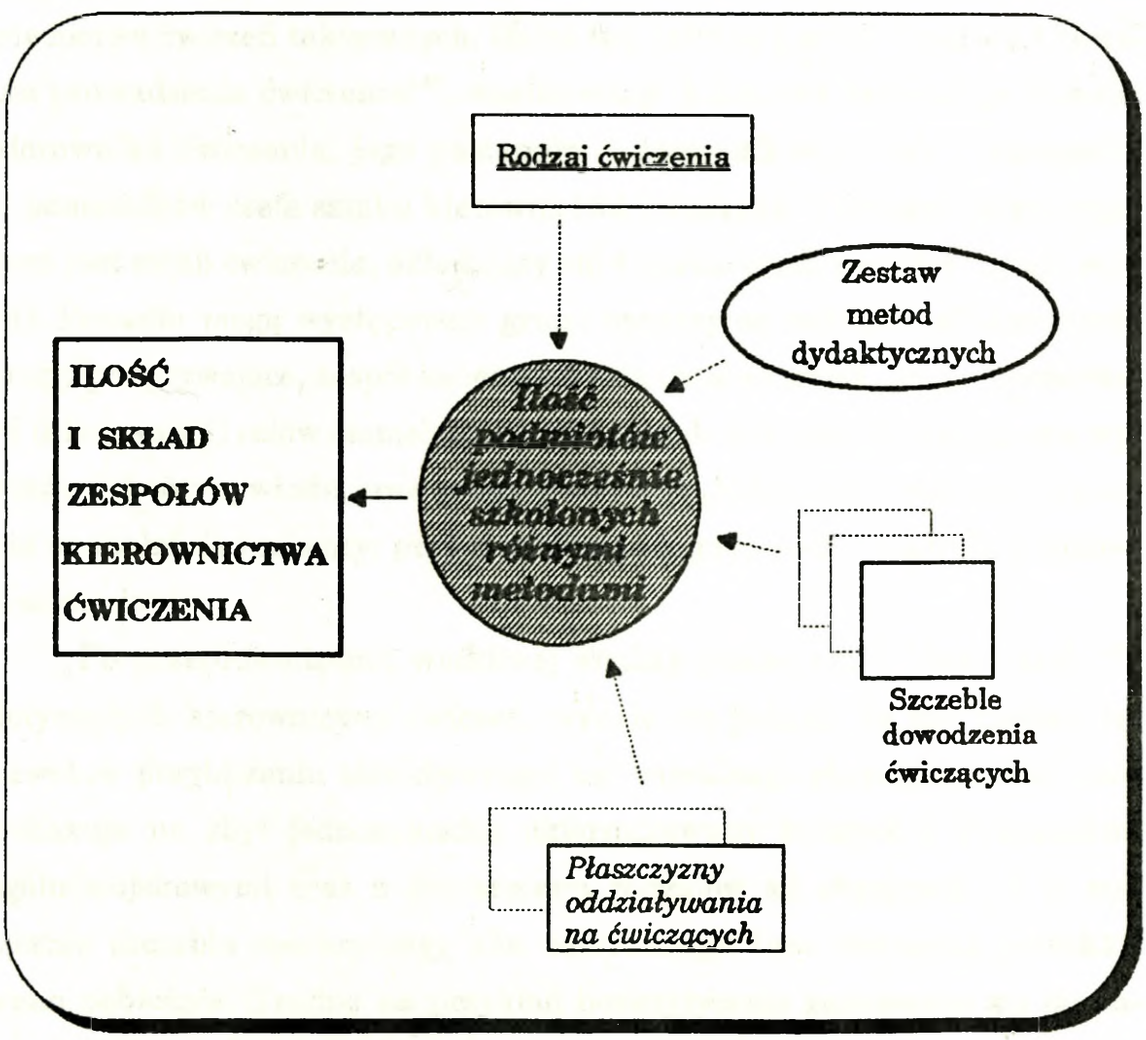

Wyposażeni w znajomość uwarunkowań, wpływających na skład zespołów i osób funkcyjnych ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, spróbujmy określić organizację kierownictwa takich ćwiczeń?!

3.2 SKŁAD I TOK PRACY KIEROWNICTWA SPECJALISTYCZNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH.

W celu określenia składu kierownictwa skorzystamy z wypróbowanego już trybu postępowania. Najpierw przeanalizujemy odnośną treść dokumentów normatywnych, potem poddamy krytyce zdanie ekspertów na ten temat, a następnie przeprowadzimy własne rozważania?!

"Instrukcja..." nader szczegółowo odnosi się do kwestii składu kierownictwa ćwiczeń taktycznych. Skład ten zależny jest od: "rodzaju i szczebla prowadzenia ćwiczenia"[49]. Analizowany dokument przewiduje funkcje: kierownika ćwiczenia, jego zastępców i pomocników, a także zastępców i pomocników szefa sztabu kierownictwa ćwiczenia. Najważniejszym organem jest sztab ćwiczenia, składający się z określonych zespołów (grup, sekcji). Ponadto mogą występować: grupy operacyjne rodzajów sił zbrojnych, grupy podgrywające, zespół zabezpieczenia działań wojsk, grupa koordynacji (kierowania) celów (samolotów pozorujących cele powietrzne), grupa wywiadu i kontrwywiadu oraz grupa prewencji. Skład kierownictwa ćwiczenia uzupełniają rozjemcy: przy dowództwach, przy pododdziałach, terenowi oraz ogniowi.

Po przeprowadzeniu wnikliwej analizy postanowień "Instrukcji..."[50], dotyczących kierownictwa ćwiczeń, wydaje się jednak, że nie nadano im nawet w przybliżeniu obiektywnego, uniwersalnego charakteru. Ich treść wskazuje na zbyt jednoznacznie ukierunkowany związek z ćwiczeniami ogólnowojskowymi oraz z ćwiczeniami rodzajów sił zbrojnych - i to wyłącznie szczebla operacyjnego albo centralnego! Inne ćwiczenia potraktowano pobieżnie. Trudno na przykład bezkrytycznie zastosować się do sugestii jednoosobowego prowadzenia dywizyjnego treningu sztabowego, wynikającej z odnośnego załącznika "Instrukcji..."[51]?! Nie można także

---

[49] *Op. cit. Str. 9, p.15.*

[50] *Tamże. Str. 9-48 oraz str. 99-101, załącznik 2.*

[51] *Tamże. Załącznik 2: "Wykaz osób funkcyjnych i komórek organizacyjnych kierownictwa ćwiczeń".*

zrzec się całkowicie usług zespołu pozorowania działań przeciwnika w niektórych ćwiczeniach szkieletowych, a zwłaszcza w ćwiczeniach z oznaczonymi wojskami?! Wynika z tego, że bezpośrednie odniesienie instrukcyjnych treści - w interesującym nas zakresie - do specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, jest wykluczone. Do naszych potrzeb możemy jedynie wykorzystać nazewnictwo, dotyczące kierownictwa ćwiczeń oraz uwzględnić zakres zadań, przypisany niektórym zespołom i osobom funkcyjnym?!

Eksperci pomogli rozwiązać problem organizacji kierownictwa specjalistycznych ćwiczeń taktycznych oraz wskazali nazwy, stosowane w praktyce w odniesieniu do osób i zespołów, prowadzących ćwiczenia taktyczne wojsk obrony przeciwchemicznej. W celu określenia potrzeb w zakresie składu kierownictwa ćwiczenia specjalistycznego, sporządzono wykaz czynności, związanych z prowadzeniem takiego ćwiczenia i przedstawiono ten wykaz praktykom. Ich zadaniem było pogrupowanie czynności przy zastosowaniu jako kryterium podziału - możliwości realizacji poszczególnych czynności przez te same komórki organizacyjne kierownictwa w trakcie ćwiczenia (załącznik 43). Pozwoliło to stwierdzić, ile odrębnych zespołów kierownictwa powinno jednocześnie funkcjonować w ćwiczeniu specjalistycznym. Ponadto poproszono ekspertów o ustosunkowanie się do nazw zespołów i osób funkcyjnych, które mogą występować w procesie przygotowania i prowadzenia takiego ćwiczenia. Wyniki przedstawia załącznik 44. Okazało się, że praktycy nie widzą konieczności powoływania rozbudowanego składu kierownictwa w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Ich zdaniem nawet prowadzenie ćwiczenia specjalistycznego o dużym rozmachu, wymaga jednoczesnej pracy zaledwie 3-5 zespołów funkcyjnych.

Odnieśmy się do poglądów ekspertów, podążając podobnym trybem rozumowania, jaki im narzucono w trakcie badań?! Przedsięwzięcia, wchodzące w zakres prowadzenia ćwiczenia, składają się z czynności o charakterze kierowniczym, kontrolnym oraz - ewentualnie - badawczym. Spro-

wadza się to do bezpośredniego - dydaktycznego i organizacyjnego - kierowania ćwiczącymi, nadzorowania i oceniania ich działań, zapewnienia ciągłego zabezpieczenia ćwiczenia oraz prowadzenia badań. Ponadto, poprzez zastosowanie wybranego zestawu metod dydaktycznych i odpowiednich rozwiązań organizacyjnych, kierownictwo ćwiczenia stwarza określone środowisko informacyjne i umieszcza w nim ćwiczących. W tym środowisku odbywa się realizacja wszystkich funkcji, związanych z prowadzeniem ćwiczenia (schemat 10). Niektóre z nich muszą być realizowane jednocześnie w różnych miejscach i w odniesieniu do różnych podmiotów oddziaływania. Stąd właśnie wynika potrzeba powoływania kierownictwa ćwiczenia o określonej strukturze organizacyjnej.

Schemat 10

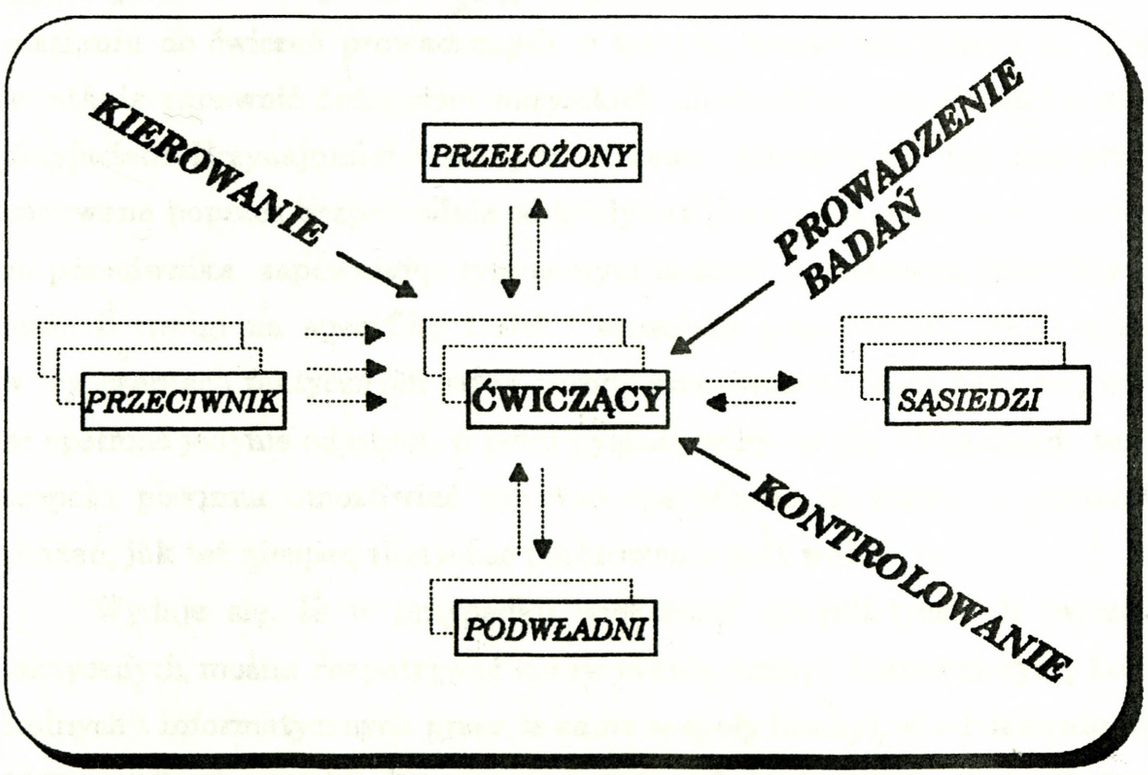

Rozważmy, z jakich elementów powinna zatem składać się taka struktura. Do rozważań przyjmiemy model najbardziej złożonego ćwiczenia specjalistycznego - wieloszczeblowego i prowadzonego w terenie?!

Niewątpliwie bezpośrednie kierowanie działaniami ćwiczących nale-

ży do kierownika ćwiczenia. Z oczywistych przyczyn organizacyjnych jego praca musi być jednak wspomagana przez zespoły (osoby), funkcjonujące na wszystkich ćwiczących szczeblach dowodzenia (przy wyodrębnionych organizacyjnie podmiotach szkolenia). W zależności od rozmachu organizacyjnego określonego ćwiczenia, można także rozważać potrzebę powoływania zastępców (zastępcy) albo pomocników (pomocnika) kierownika ćwiczenia. Zdaniem autora rozprawy przynajmniej jedna taka osoba jest niezbędna niemal w każdym ćwiczeniu specjalistycznym - chociażby do wypełniania luk w efektywnej działalności kierownika, wynikających ze zwykłej ludzkiej niedoskonałości?! Funkcję generowania otoczenia informacyjnego ćwiczących, powinien spełniać kolejny zespół, o strukturze adekwatnej do struktury organizacyjnej głównego podmiotu szkolenia. W odniesieniu do ćwiczeń prowadzonych w terenie, zespół ten jednak nie jest w stanie zapewnić ćwiczącym wszystkich niezbędnych wiadomości o nieprzyjacielu. Przynajmniej część tych informacji powinna być przecież przekazywana poprzez bezpośrednie oddziaływanie na ćwiczących pozorowanego przeciwnika, zapewniając tym samym chociaż epizodyczną interaktywność. Z uwagi na specyfikę treści i sposobów pozorowania przeciwnika w ćwiczeniach taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, taką rolę może spełniać jedynie odrębny, w pełni dyspozycyjny zespół. Organizacja tego zespołu powinna umożliwiać zarówno specyficzne działanie w rejonach skażeń, jak też niespecjalistyczne pozorowanie pola walki.

Wydaje się, że w przypadku większości specjalistycznych ćwiczeń taktycznych można rozpatrywać sprawowanie funkcji kierowniczych, kontrolnych i informatycznych przez te same zespoły (osoby), w odniesieniu do poszczególnych szczebli dowodzenia ćwiczących (podmiotów szkolenia, występujących w ćwiczeniu). Podobnie przedstawia się problem zabezpieczenia ćwiczenia. Po wykonaniu niezbędnych przedsięwzięć przygotowawczych, całokształt zabezpieczenia jest w praktyce realizowany siłami i środkami ćwiczących. W trakcie ćwiczenia kierownictwo sprawuje nad

tym jedynie ogólny nadzór i tylko w niektórych przypadkach istnieje konieczność powoływania oddzielnej komórki organizacyjnej, która będzie się tym zajmowała.

Inny charakter nosi kwestia realizacji badań, a także problem kierowania realizacją doskonalenia metodycznych umiejętności oficerów w specjalistycznych ćwiczeniach taktycznych. Zasadniczą treść pracy kierownictwa w ćwiczeniach doświadczalnych stanowi właśnie prowadzenie badań i wypada się zgodzić z autorami odnośnej pozycji literatury tematycznej[52], że w przypadku takich ćwiczeń należy powoływać do tego odrębne zespoły (grupy). Natomiast w przypadku ćwiczeń, w których wyłoniony cel badawczy stanowi jeden z wielu celów, funkcje badawcze mogą być zintegrowane organizacyjnie z innymi, i przypisane zespołom uniwersalnym. Z kolei w ćwiczeniach instruktażowo-metodycznych oraz w ćwiczeniach pokazowych, oprócz wcześniej wymienionych komórek organizacyjnych kierownictwa, niezbędny jest zespół (osoba funkcyjna), powołany do bezpośredniej pracy ze szkolonymi oficerami. Wydaje się, że w przypadku specjalistycznych ćwiczeń metodycznych, tę rolę powinien spełniać jednoosobowo kierownik ćwiczenia.

Wynika z tego, że skład kierownictwa ćwiczenia taktycznego wojsk obrony przeciwchemicznej może przedstawiać się następująco: kierownik, zastępca (pomocnik) kierownika, wielofunkcyjny zespół o strukturze odpowiedniej do organizacyjnej struktury ćwiczących, zespół pozorowania przeciwnika i - ewentualnie - zespół (zespoły) badawczy oraz zespół zabezpieczenia ćwiczenia. Pozostaje kwestia wyboru nazwy dla zespołu, któremu przeznaczamy rolę interfunkcyjnego wspomagania kierowania ćwiczeniem. Nasuwa się określenie: "sztab", ale z uwagi na przewidywany charakter zadań tego zespołu i na to, że ma on działać na wszystkich szczeblach ćwiczących jednocześnie, nie byłaby to nazwa właściwa. Sztabem moglibyśmy

---

[52] *Bogusz T. Kucharski M. Modelowe ujęcie organizowania i prowadzenia wojskowych badań naukowych podczas ćwiczeń z uwzględnieniem doboru metod badawczych. Rozprawa habilitacyjna. AON. Warszawa 1990. Str. 205-213.*

jedynie nazwać tę komórkę organizacyjną tego zespołu, którą desygnujemy do pracy bezpośrednio przy kierowniku ćwiczenia, a zarazem przy najwyższym szczeblu w hierarchii ćwiczących. Wydaje się, że z uwagi na zakładaną wielofunkcyjność omawianego zespołu, najbardziej trafne będzie określenie: "zespół koordynacyjny"?! W przypadkach, kiedy rolę zespołu będą spełniały osoby funkcyjne, można określać te osoby instrukcyjnym mianem "rozjemców"; taka sama nazwa może odnosić się do poszczególnych członków zespołu koordynacyjnego. Proponowaną strukturę organizacyjną kierownictwa ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej przedstawia poniższy schemat.

Schemat 11

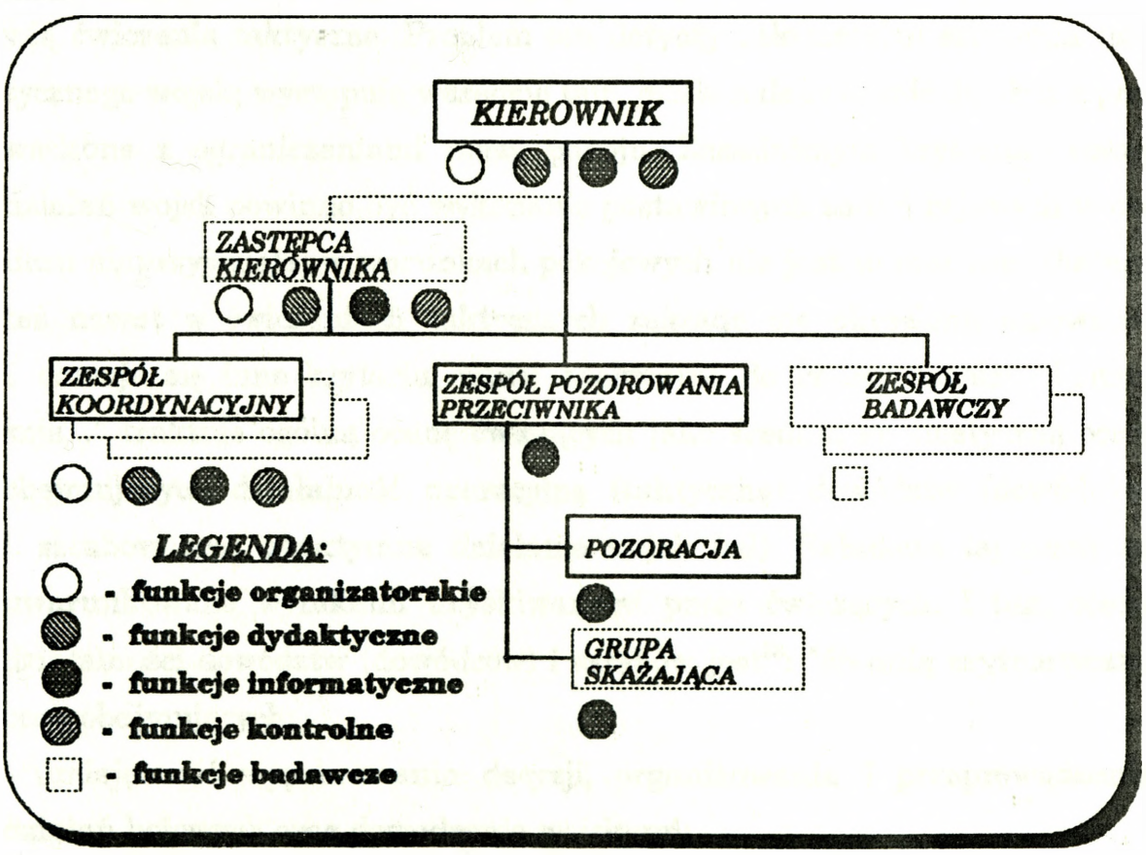

Nasuwa się pytanie, jaką rolę w kierownictwie ćwiczenia specjalistycznego powinien spełniać autor (zespół autorski) tego ćwiczenia. Wydaje się, że autor (główny autor) jest szczególnie predestynowany do roli zastępcy (pomocnika) kierownika ćwiczenia. Przemawia za tym jego merytorycz-

ne i metodyczne przygotowanie do tego przedsięwzięcia, z założenia lepsze niż innych osób, mniej zaangażowanych w przygotowanie ćwiczenia. Z podobnych przyczyn członkowie zespołu autorskiego są w naturalny sposób predestynowani do realizowania funkcji informatycznej w ćwiczeniu. Ich miejsce w składzie kierownictwa ćwiczenia powinno być zatem w zespole koordynacyjnym (wśród rozjemców).

Spośród funkcji, sprawowanych przez kierownictwo specjalistycznego ćwiczenia taktycznego, na naszą szczególną uwagę zasługuje funkcja kontrolna. Obowiązek ten wiąże się bowiem z potrzebą wyposażenia kierownictwa w określone kryteria oceniania ćwiczących. Zauważmy, że wymiar tej kwestii wykracza poza problematykę jednej z form szkolenia, jaką stanowią ćwiczenia taktyczne. Problem ten dotyczy całokształtu szkolenia taktycznego wojsk; występuje wszędzie tam, gdzie należy ocenić działania prowadzone z ograniczeniami czasu pokoju. Zasadniczym kryterium oceny działań wojsk powinno być wykonanie postawionych zadań bojowych w obliczu nieprzyjaciela; w warunkach pokojowych nie jest to możliwe. Dlatego też nawet w ćwiczeniach taktycznych zakłada się określoną umowność i stosuje się inne kryteria, mniej adekwatne do rzeczywistości. "Instrukcja..." traktuje ogólną ocenę ćwiczących jako średnią arytmetyczną ocen, obejmujących działalność operacyjną (taktyczną) dowództw (dowódców) i sztabów oraz praktyczne działanie wojsk (sił). Składowe tej oceny są uwarunkowane wynikami uzyskiwanymi przez ćwiczących. I tak, ocena działalności dowództw (dowódców) i sztabów jest[58]: "średnią arytmetyczną ocen obejmujących:

- umiejętność wypracowania decyzji, organizowania i przeprowadzenia działań bojowych oraz dowodzenia wojskami;
- organizowanie zabezpieczenia bojowego i wsparcia logistycznego działań;
- organizowanie i utrzymanie współdziałania;
- sprawność działania poszczególnych komórek sztabu i koordynację

---

[58] *Op. cit. Str. 91.*

działania szefostw (szefów) rodzajów wojsk i służb;
- organizację i funkcjonowanie stanowisk (punktów) dowodzenia, przestrzeganie zasad tajnego dowodzenia i działalność służby porządkowo-ochronnej;
- jakość i terminowość wykonywania dokumentów bojowych;
- inne zagadnienia wynikające ze specyfiki rodzajów sił zbrojnych lub wojsk i służb."

Ocena praktycznego działania wojsk[54] jest "średnią arytmetyczną ocen za:
a) działalność operacyjno-taktyczną (taktyczną) wojsk (sił) obejmującą:
- umiejętność organizowania oraz prowadzenia działań bojowych (walki), a także dowodzenia i kierowania ogniem w toku ich prowadzenia;
- realizację zadań zabezpieczenia bojowego i wsparcia logistycznego działań;
- współdziałanie związków taktycznych (oddziałów, pododdziałów) z przydzielonymi i wspierającymi wojskami (siłami) oraz sąsiadami;
- przestrzeganie zasad bojowego zachowania;
- zgranie wojsk (sił) w wykonywaniu poszczególnych zadań;
- inne zagadnienia wynikające ze specyfiki rodzaju sił zbrojnych lub wojsk i służb;
b) strzelanie (start rakiet, bombardowanie)
- ocenę wystawia się zgodnie z ustaleniami programów i instrukcji strzelań oraz innych dokumentów obowiązujących w poszczególnych rodzajach sił zbrojnych i wojsk".

Zgodnie z "Instrukcją..." w ćwiczeniach grupowych dokonuje się indywidualnej oceny ćwiczących, biorąc pod uwagę: "cechy oficera takie jak aktywność, samodzielność, pewność oraz sprawność i logiczność myślenia"[55]. Wynika z tego, że dokument normatywny nie przewiduje zastosowania kryteriów oceny, odnoszących się do wykonania przez ćwiczących postawio-

---

[54] *Tamże. Str. 92.*
[55] *Tamże. Str. 93.*

nych im zadań, poza - ewentualnie - zadaniami ogniowymi?!

Z kolei indagowani eksperci, najczęściej proponowali następujące kryteria:

- wykonanie zadania (stopień wykonania zadania, wykonanie zadania w normatywnym czasie);
- terminowość wykonania zadania;
- organizacja wykonywania zadania;
- organizacja przedsięwzięć zabezpieczenia działań bojowych, dowodzenia oraz współdziałania;
- jakość wykonania zadania;
- wykonanie norm szkoleniowych;
- możliwości wykonywania kolejnych zadań - bezpośrednio po zakończeniu wcześniej postawionych;
- stan sprawności sprzętu technicznego;
- jakość opracowanych dokumentów.

Ustosunkujmy się do tych propozycji?! W ćwiczeniach, w których główny podmiot szkolenia stanowią: dowódcy, szefowie obrony przeciwchemicznej, sztaby i szefostwa wojsk obrony przeciwchemicznej, ćwiczący rozwiązują określone, specjalistyczne problemy. Mają one dwojaki charakter. Jedne z nich wiążą się z wyborem trybu postępowania, oryginalnością pomysłów. W odniesieniu do większości spośród takich problemów istnieje wiele poprawnych rozwiązań, a symulacyjny wymiar ćwiczenia taktycznego nie pozwala na ich obiektywną weryfikację. Stajemy zatem wobec tradycyjnej już alternatywy - albo rozwiązanie autorskie jako wzorzec, albo... niewymierność oceniania ćwiczących. Przyjęcie pierwszej z tych ewentualności wiąże się z ewidentną możliwością przeniesienia wysiłku prowadzących ćwiczenie ze sfery kierowania rozwiązywaniem problemów na sferę naprowadzania ćwiczących na właściwe (?) rozwiązanie. Oznaczałoby to zagubienie istoty metody problemowej, której pierwiastki tkwią przecież we wszystkich zestawach metod stosowanych wobec ćwiczących organów dowodzenia!

Przypomnijmy jednak, że w stosunku do omawianej grupy podmiotów szkolenia, jesteśmy przede wszystkim zainteresowani kształtowaniem nieschematycznego podejścia do rozpatrywanych problemów specjalistycznych. Tym samym jesteśmy poniekąd zdani na podejście analityczne, na ocenianie raczej sposobu rozumowania ćwiczących niż - tylko - wyników tego rozumowania! Druga kategoria problemów, rozwiązywanych przez ćwiczących, sprowadza się do wykonywania czynności sztabowych, przede wszystkim planistycznych. W tym przypadku ocenianie może już odnosić się do bardziej wymiernych efektów pracy, takich jak plany czy decyzje.

W pracy ćwiczących organów dowodzenia można jednak wyłonić czynnik, w jednoznaczny sposób odzwierciedlający poprawność ich funkcjonowania. Tym czynnikiem jest umiejętność zachowywania zdolności dowodzenia podwładnymi przez cały okres prowadzenia działań. Wydaje się, że ta umiejętność powinna w ogóle warunkować pozytywną ocenę dla omawianej grupy podmiotów szkolenia w ćwiczeniach, w których realni albo "podgrywani" podwładni występują?!

Natomiast w przypadku ćwiczeń taktycznych z pododdziałami, ćwiczący otrzymują zadania zbliżone do specjalistycznych zadań bojowych. Wydaje się, że wykonanie tych zadań w nakazanym czasie powinno stanowić warunek uzyskania oceny pozytywnej za ćwiczenie. Wzmocni to obiektywizm oceniania, oczywiście - jeżeli podczas kalkulowania czasu, niezbędnego na wykonanie zadań przez ćwiczących, uwzględniono specjalistyczne normy wyszkolenia oraz odpowiednie normy operacyjno-taktyczne. Kontynuując to rozumowanie można przyjąć, że skracanie czasu wykonania otrzymanych zadań, powinno wpływać na podniesienie oceny działania ćwiczących?! Zależność taka nie może być jednak wprost proporcjonalna! Pamiętajmy, że postanowiliśmy przyjmować do kalkulacji czasy na "dostatecznie" (rozdział 2.1, str. 50), ale z pewnym zapasem, niezbędnym do zapewnienia kierownictwu ćwiczenia możliwości dynamicznego rozstrzygania problemów dydaktycznych i organizacyjnych, pojawiających się

w trakcie ćwiczenia?! Wobec tego, jeżeli nawet ćwiczący wykonają swoje zadania w czasie krótszym niż nakazany, trudno będzie precyzyjnie zakwalifikować to osiągnięcie do określonej oceny. Ponadto - czy rzeczywiście fakt wykonania zadania w określonym czasie ma stanowić jedyne kryterium oceniania? Przecież istotne są również inne kwestie, wyszczególnione w "Instrukcji..." i wskazane przez praktyków?!

Zdaniem autora dysertacji, ocena za specjalistyczne ćwiczenie taktyczne powinna stanowić średnią arytmetyczną ocen za działalność ćwiczących dowództw (dowódców), sztabów i szefostw wojsk obrony przeciwchemicznej oraz za praktyczne działanie pododdziałów. Ciężar gatunkowy tych składowych należy uzależnić od tego, co stanowi główny podmiot szkolenia w ćwiczeniu. Jeżeli są to pododdziały - to ocena za ich działanie powinna być decydująca! Jeżeli jest inaczej - np. w ćwiczeniach szkieletowych z oznaczonymi pododdziałami - to decyduje ocena za działalność ćwiczących organów dowodzenia.

Ocena działalności ćwiczących organów dowodzenia powinna stanowić średnią arytmetyczną ocen za:

- umiejętność dostrzegania i trafność podejścia do rozwiązywanych, specjalistycznych problemów merytorycznych;
- organizację dowodzenia, współdziałania oraz zabezpieczenia bojowego i wsparcia logistycznego;
- jakość i terminowość wykonywania dokumentów;
- organizacyjną sprawność funkcjonowania ćwiczącego dowództwa, komórek sztabu (szefostwa).

Warunkiem koniecznym do uzyskania przez ćwiczący organ dowodzenia oceny pozytywnej, powinno być stwierdzone zachowanie ciągłości dowodzenia podległymi szczeblami, rozumiane jako zachowanie możliwości kierowania podwładnymi w zakresie niezbędnym do wykonywania otrzymywanych zadań w normatywnym czasie.

Ocena praktycznego działania pododdziałów powinna stanowić śre-

dnią arytmetyczną ocen za merytoryczną jakość wykonania otrzymanych zadań oraz za realizację przedsięwzięć współdziałania, zabezpieczenia bojowego i wsparcia logistycznego. Pozytywną ocenę działania pododdziałów powinien warunkować fakt wykonania otrzymanych zadań w nakazanym lub w krótszym czasie.

W specjalistycznych ćwiczeniach grupowych ocena powinna stanowić słowną kwintesencję opisu indywidualnych umiejętności i predyspozycji każdego z ćwiczących, zaobserwowanych przez prowadzącego ćwiczenie. Należy przy tym brać pod uwagę zdolność postrzegania specjalistycznych problemów odpowiednio do treści ćwiczenia - w skali taktycznej albo operacyjno-taktycznej oraz umiejętności analizowania sytuacji i wyciągania konstruktywnych wniosków. Na podstawie oceny słownej należy wystawiać indywidualną ocenę cyfrową.

Nasze rozważania o kierownictwie specjalistycznych ćwiczeń taktycznych i jego funkcjonowaniu, zgodnie z przyjętym założeniem dotyczyły ćwiczeń najbardziej złożonych organizacyjnie. Spróbujmy teraz zastanowić się nad specyfiką pracy skonstruowanego przez nas modelu kierownictwa, w odniesieniu do poszczególnych form i rodzajów ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej?! Pozwoli to na wskazanie składu zespołów i osób funkcyjnych tych ćwiczeń, najbardziej odpowiedniego do potrzeb oraz na określenie skutecznego trybu ich działania.

Specjalistyczne ćwiczenia grupowe stanowią najprostszą, jednopodmiotową i jednoszczeblową formę ćwiczenia specjalistycznego, w której poszczególne metody dydaktyczne są stosowane odrębnie. Z uwagi na to, wszystkim funkcjom związanym z prowadzeniem takiego ćwiczenia może sprostać jedna osoba.

Sposób prowadzenia specjalistycznego ćwiczenia grupowego nie odbiega od trybu postępowania w przypadku innych ćwiczeń grupowych. Organizacja ćwiczenia w postaci kolejno realizowanych zajęć umożliwia prowadzącemu skupianie się na spełnianiu funkcji dydaktycznej. Powinien

on zwracać szczególną uwagę na doskonalenie umiejętności dokonywania przez szkolonych wszechstronnych analiz rozważanych problemów specjalistycznych, a także syntetycznego wyciągania wniosków. Ćwiczący otrzymują zadania w formie założenia przed zajęciami - w terminie umożliwiającym samodzielne wykonanie nakazanej pracy - albo w trakcie zajęć. W drugim przypadku rozwiązują w czasie operacyjnym kwestie, wynikające z określonej, specjalistycznej sytuacji problemowej. Alternatywą założenia, wręczanego ćwiczącym, może być dyktando taktyczne albo odpowiednie wykorzystanie komputerowej bazy danych. Niektóre grupy problemów mogą być rozwiązywane przez zespoły sztabowe, formowane doraźnie przez prowadzącego zajęcie ze składu ćwiczących. Należy pamiętać o tym, że forma ćwiczenia grupowego - w odniesieniu do innych form ćwiczeń taktycznych - w najmniejszym stopniu odpowiada wymaganiom, wynikającym z zasady realizmu szkolenia wojskowego! W warunkach pracy w sali wykładowej, rozważane problemy stają się abstrakcyjne, teoretyczne, a ich rozwiązania - oderwane od rzeczywistości. Dlatego też - zdaniem autora rozprawy - większość zajęć wszystkich specjalistycznych ćwiczeń grupowych powinna odbywać się w terenie.

Specjalistyczne treningi sztabowe są ćwiczeniami epizodycznymi, w których na ogół również występuje tylko jeden podmiot szkolenia i stosuje się jednolite metody dydaktyczne. Trening taki mogą zatem prowadzić jedna - dwie osoby. Przypomnijmy jednak, że w ćwiczeniach, prowadzonych z dowództwem oddziału przeciwchemicznego, mogą uczestniczyć sztaby bezpośrednio podległych pododdziałów. W tym przypadku mamy do czynienia zarówno z wieloszczeblowością, jak i z wielopodmiotowością ćwiczenia. Tym samym niezbędne staje się powołanie rozjemców przy pododdziałach, których praca uzupełni funkcjonowanie kierownictwa treningu.

Kierownictwo treningu powinno zwracać szczególną uwagę na osiąganie sprawności sztabu, jako całości, w wykonywaniu określonych czynności bojowych. W pracy kierownictwa można wyodrębnić dwa okresy

działania, charakteryzujące się odmiennym trybem postępowania. Trening na ogół rozpoczyna się wręczeniem ćwiczącym założenia taktycznego, po czym następuje wykonanie nakazanych czynności sztabowych w czasie operacyjnym. W tym okresie kierownictwo treningu realizuje głównie funkcję kontrolną, zbierając dane na temat funkcjonowania ćwiczącego sztabu (szefostwa). W drugiej części treningu kierownictwo prowadzi wysłuchanie rozwiązań, podjętych przez ćwiczących. Stanowi to przejaw interakcyjnego sprawowania funkcji dydaktycznej, jako nadrzędnej. Niektóre treningi sztabowe dowództw oddziałów przeciwchemicznych są prowadzone na podstawie dokumentów, przesyłanych pocztą przez szefostwo, organizujące ćwiczenie. W tych przypadkach obowiązki kierownika przejmuje bezpośredni przełożony ćwiczącego organu dowodzenia.

W specjalistycznych ćwiczeniach dowódczo-sztabowych skład kierownictwa musi odpowiadać potrzebom, wynikającym z wieloetapowości i złożoności takich ćwiczeń. Długotrwała i równoległa realizacja wszystkich funkcji, związanych z prowadzeniem ćwiczenia, wymaga bardziej rozbudowanego składu zespołów i osób funkcyjnych, niż w przypadku wcześniej omawianych form ćwiczeń. I tak, zarówno w odniesieniu do gier wojennych jak i ćwiczeń szkieletowych, a zwłaszcza do ćwiczeń dwuszczeblowych, niezbędni są rozjemcy przy poszczególnych komórkach wszystkich ćwiczących dowództw (szefostwa). Natomiast w ćwiczeniach szkieletowych z epizodycznym udziałem pododdziałów oraz z oznaczonymi pododdziałami, potrzebny jest zespół koordynacyjny, zdolny do integrowania poczynań poszczególnych rozjemców. W tym przypadku organizuje się również pozorację.

Ćwiczenia dowódczo-sztabowe, podobnie jak treningi sztabowe, rozpoczynają się najczęściej od doręczenia ćwiczącym założenia taktycznego. Często odbywa się to za pośrednictwem poczty i wówczas całość pierwszego etapu jest realizowana: "korespondencyjnie". W takich przypadkach ćwiczenie rozpoczyna się od wysłuchania rozwiązań ćwiczących, odnoszących

się do treści pierwszego założenia. Z kolei niektóre ćwiczenia dowódczo-sztabowe rozpoczynają się sprawdzianem gotowości alarmowej (mobilizacyjnej) jednostki.

Tryb pracy kierownictwa ćwiczeń dowódczo-sztabowych przypomina funkcjonowanie kierownictwa treningu sztabowego i składa się z cykli: "rozwiązywanie przez ćwiczących problemów, wynikających z kolejnej specjalistycznej sytuacji problemowej - wysłuchiwanie podjętych rozwiązań i ich uzasadnienia". Kierownictwo szczególną uwagę zwraca na wszechstronność podejścia dowództw (szefostwa) do rozwiązywanych, taktyczno-operacyjnych problemów specjalistycznych, sprawne opracowywanie decyzji o użyciu podległych wojsk (pododdziałów) oraz operatywność praktycznie realizowanego dowodzenia. W odniesieniu do ćwiczeń z udziałem pododdziałów, kierownictwo traktuje działania tych pododdziałów przede wszystkim jako możliwość częściowej weryfikacji funkcjonowania głównego podmiotu szkolenia. Natomiast praca rozjemców przy tych pododdziałach, powinna odpowiadać wszelkim zasadom i wymogom, dotyczącym funkcjonowania kierownictwa odrębnych ćwiczeń z wojskami.

Ćwiczenia taktyczne z pododdziałami wojsk obrony przeciwchemicznej oraz ćwiczenia z użyciem środków trujących, stanowią najbardziej złożone, wielopodmiotowe i wieloszczeblowe formy ćwiczenia specjalistycznego. Formy te wymagają odpowiednio złożonego aparatu kierowania ćwiczeniem. W ćwiczeniach batalionowych niezbędny jest zespół koordynacyjny o odpowiednim składzie, a w ćwiczeniach kompanijnych (równorzędnych) - rozjemcy przy wszystkich zasadniczych pododdziałach, bezpośrednio podległych ćwiczącemu dowódcy. Ponadto niezbędna jest pozoracja, a w ćwiczeniach z użyciem środków trujących - zespół pozorowania przeciwnika, złożony z pozoracji oraz grupy skażającej. W skład tej grupy powinny wchodzić osoby (podgrupy) wyposażone i przygotowane do skażania oraz odkażania terenu i obiektów, a także żołnierze przygotowani do regulowania ruchem i ubezpieczania rejonu skażeń.

Podstawowym obowiązkiem kierownika ćwiczenia z pododdziałem jest zrealizowanie założonych celów szkoleniowych ćwiczenia przy zachowaniu bezpieczeństwa jego uczestników. Najważniejszym podmiotem dydaktycznym w takim ćwiczeniu jest dowódca pododdziału, bowiem jego działanie warunkuje uzyskanie efektów szkoleniowych w stosunku do całego pododdziału. Z tych dwóch uwarunkowań wynika sposób pracy kierownika w czasie prowadzenia ćwiczenia. Powinien on przede wszystkim skupiać swoją uwagę na działaniu ćwiczącego dowódcy i jego sztabu, zapewniając sobie jednocześnie możliwość ocenienia terminowości i poprawności wykonania całokształtu zadań, które realizuje pododdział, a także nadzorowania przestrzegania zasad bezpieczeństwa w ćwiczeniu. Kieruje się przy tym omówionymi wcześniej zasadami: realizmu szkolenia oraz ciągłości ćwiczenia taktycznego, a także zasadą prowadzenia ćwiczenia zgodnie z decyzjami ćwiczących dowódców. Wymaga to od kierownika operatywności w zakresie eliminowania uproszczeń i umowności, wprowadzanych przez ćwiczących oraz zapewnienia ciągłości ich działań, a także elastycznego i nie ograniczającego inicjatywy ćwiczących, reagowania na problemy, wynikające w trakcie ćwiczenia.

W pracy zespołu koordynacyjnego (rozjemców) dominuje funkcja kontrolna. Zespół ten (rozjemcy) nadzoruje działanie sztabu oraz poszczególnych, ćwiczących pododdziałów. Czasami wykonuje również zadania "podgrywania" - przekazywania ćwiczącym określonych informacji. Rozjemcy nie mogą ingerować w pracę ćwiczących dowódców lub sztabu oraz zastępować ćwiczących w rozwiązywaniu postawionych im zadań. Niemniej jednak, mają oni pełne prawo do narzucania swojej woli szkolonym wtedy, kiedy decyzje ćwiczących mogą prowadzić do strat materialnych albo, kiedy wykonanie ich zagraża bezpieczeństwu ludzi i sprzętu technicznego.

Ćwiczenie z pododdziałem rozpoczyna się w ustalonym i znanym ćwiczącym terminie albo od przeprowadzonego z zaskoczenia sprawdzianu

gotowości alarmowej (mobilizacyjnej). Kierownik poleca wydanie ćwiczącemu dowódcy założenia taktycznego albo ustnie stawia zadanie zajęcia położenia wyjściowego do ćwiczenia. Po zajęciu przez ćwiczących położenia wyjściowego, kierownik stawia zadanie bojowe, występując w roli właściwego przełożonego, albo powoduje przekazanie ćwiczącym odpowiednich zarządzeń. W czasie organizowania działań przez ćwiczących, kierownik i zespół koordynacyjny (rozjemcy) zwracają szczególną uwagę na umiejętności dowódcy i sztabu w zakresie wypracowywania decyzji i pracy w terenie, stawiania zadań podwładnym i prowadzenia dokumentacji bojowej, a także na terminowość obiegu informacji. Z reguły prowadzi się wysłuchanie podjętych decyzji. W sytuacjach dynamicznych, w warunkach ograniczonego czasu, kierownik ćwiczenia zapewnia sobie możliwość weryfikowania decyzji dowódcy przed ich wdrożeniem do realizacji, eliminując te rozwiązania, które nie odpowiadają założonej sytuacji taktycznej i postawionemu zadaniu. Osiąga to poprzez nakazywanie powtórzenia procesu decyzyjnego. W przypadku, gdy realizacja decyzji mogłaby doprowadzić do naruszenia warunków bezpieczeństwa albo powstania szkód, kierownik poleca wprowadzić do niej niezbędne zmiany. W żadnym wypadku nie powinien jednak sugerować ćwiczącym swojego rozwiązania. Oceniając realizację poszczególnych zadań wykonywanych przez pododdział, kierownik ćwiczenia oraz zespół koordynacyjny szczególną uwagę zwracają na poprawność reakcji dowódców i żołnierzy na pozorowane oddziaływanie przeciwnika, terminowość działań, zgodność uzyskiwanych efektów z obowiązującymi normami szkoleniowymi oraz na jakość wykonania przedsięwzięć zabezpieczenia działań bojowych.

W trakcie ćwiczenia kierownik może zarządzać przerwy w następujących przypadkach: kiedy zachodzi ewidentna konieczność powtórnego przerobienia określonych zagadnień szkoleniowych oraz w razie zagrożenia wyrządzeniem szkód lub rażącego naruszenia zasad bezpieczeństwa. Przerwę wyznacza umowny sygnał, na który ćwiczący natych-

miast przerywają działanie i pozostają w zajmowanym rejonie. W czasie przerwy kierownik udziela niezbędnych wytycznych ćwiczącemu dowódcy lub kierownikowi zespołu pozorowania przeciwnika (dowódcy pozoracji), a po ich zrealizowaniu kontynuuje ćwiczenie.

Kierownik ćwiczenia jest obowiązany dopilnować ścisłego przestrzegania przez ćwiczących zasad bezpieczeństwa oraz, w razie konieczności, spowodować wykonanie niezbędnych przedsięwzięć mających na celu pełne zabezpieczenie ćwiczących żołnierzy w wypadku gwałtownego pogorszenia się warunków atmosferycznych. W ćwiczeniach z użyciem środków trujących, praca kierownictwa ćwiczenia powinna być merytorycznie ukierunkowana na efektywne przeszkolenie uczestników ćwiczenia w zakresie działania w warunkach maksymalnie zbliżonych do warunków rzeczywistych skażeń. Wiąże się to ze szczególnymi uwarunkowaniami, związanymi z zapewnieniem bezpieczeństwa radiacyjnego (całkowitej ochrony przed skażeniami chemicznymi) ćwiczącym. Oprócz odpowiedniego oznakowania rejonu skażeń, wymaga to skutecznego ubezpieczenia tego rejonu oraz ścisłego przestrzegania zgodności postępowania uczestników ćwiczenia z obowiązującymi zasadami bezpieczeństwa[56]. Związane z tym zadania spoczywają w głównej mierze na grupie skażającej.

Po zakończeniu działań ćwiczących, zbiera się w rejonie ćwiczeń pozostałości po zużytych i nie zużyte środki pozoracji, sprawdza stan ilościowy uzbrojenia oraz rozlicza się środki pozoracji. Ćwiczenie należy uważać za zakończone, jeżeli nastąpił powrót ćwiczących do rejonu zakwaterowania, a jego dowódca zameldował kierownikowi ćwiczenia o wykonaniu obsługiwania technicznego uzbrojenia i sprzętu technicznego używanego w ćwiczeniu. Po opuszczeniu przez ćwiczących rejonu ćwiczenia organizuje się odkażanie terenu skażonego środkami trującymi, usuwa zastosowane w ćwiczeniu oznakowania, sprząta teren oraz powoduje likwidację spowo-

---

[56] *Metodyka szkolenia wojsk w zakresie ochrony przed BST i substancjami promieniotwórczymi. MON. Warszawa 1990.*

dowanych szkód.

Określoną specyfiką cechuje się prowadzenie ćwiczeń metodycznych z pododdziałami wojsk obrony przeciwchemicznej. Kierownik takiego ćwiczenia opiera realizację głównego celu, odnoszącego się do doskonalonych umiejętności metodycznych oficerów, na ćwiczeniu z wybranym pododdziałem. W specjalistycznym ćwiczeniu instruktażowo-metodycznym poszczególne etapy (zagadnienia) kolejno prowadzą z tym samym pododdziałem oficerowie, wyznaczani przez kierownika ćwiczenia, a pozostali szkoleni obserwują działanie prowadzącego. Na tej podstawie, w wyniku następującej potem dyskusji kończącej się decyzją kierownika, ustala się jednolite, optymalne w danych warunkach (zbliżone do najlepszych) rozwiązania problemów dydaktycznych i organizacyjnych, występujących w ćwiczeniu. Najczęściej jednak całe ćwiczenie z pododdziałem prowadzi ten spośród szkolonych dowódców (szefów), którego podwładni ćwiczą, a rola pozostałych oficerów sprowadza się do krytycznej obserwacji i udziału w dyskusji. W czasie prowadzenia ćwiczenia instruktażowo-metodycznego kierownik skupia swoją uwagę głównie na działaniu prowadzącego ćwiczenie oraz na kierowaniu zespołowym poszukiwaniem metod osiągania celów szkoleniowych w stosunku do ćwiczącego pododdziału. Z uwagi na to, w ćwiczeniu instruktażowo-metodycznym - częściej, niż w innych ćwiczeniach - może zachodzić potrzeba powtarzania zagadnień szkoleniowych, a nawet całych etapów, a także zarządzania przerw i dokonywania na bieżąco zmian, dotyczących treści ćwiczenia.

W specjalistycznych ćwiczeniach pokazowych, kierownik ćwiczenia zapoznaje szkolonych dowódców (szefów) z opracowaną dokumentacją ćwiczenia i z jego organizacją. Następnie kierownik demonstruje oficerom działanie własne albo zawczasu wyznaczonego i przygotowanego oficera, jako prowadzącego ćwiczenie z pododdziałem, oraz działanie całego kierownictwa tego ćwiczenia. Zaprezentowane metody przygotowania i prowadzenia takiego ćwiczenia ustala się jako obowiązujące.

Ćwiczenia systemu wykrywania skażeń prowadzone są w terenie w trakcie zgrupowań poligonowych wojsk obrony przeciwchemicznej albo w miejscach stałej dyslokacji szefostw, jednostek i pododdziałów tych wojsk; z wykorzystaniem obiektów koszarowych oraz przykoszarowej bazy szkoleniowej. Ćwiczenia takie można rozpatrywać jako zespół jednocześnie prowadzonych ćwiczeń: wieloszczeblowego treningu sztabowego organów zbierania i przetwarzania danych o uderzeniach bronią masowego rażenia i skażeniach oraz epizodycznych ćwiczeń taktycznych pododdziałów, tworzących sieć wykrywania wybuchów jądrowych i skażeń. Skład i tok pracy kierownictwa ćwiczenia systemu wykrywania skażeń musi być zatem dostosowany do takiej właśnie struktury organizacyjnej ćwiczenia. Z reguły rolę zespołu koordynacyjnego (rozjemców) spełniają oficerowie stacji obliczeniowo-analitycznej skażeń, nadrzędnej w stosunku do ćwiczących elementów systemu. Pozostałe zespoły kierownictwa powołuje się odpowiednio do potrzeb, wynikających z treści ćwiczenia.

W pracy kierownictwa ćwiczenia systemu wykrywania skażeń najbardziej istotna jest realizacja funkcji informatycznej. Szczególną uwagę kierownictwo zwraca na terminowość obiegu informacji systemowych oraz na dokładność uzyskiwanych danych. Ćwiczenie rozpoczyna się z reguły od uruchomienia obiegu informacji na najniższych ćwiczących szczeblach. Rozjemcy śledzą przepływ informacji i rejestrują czasy dojścia odpowiednio przetworzonych danych do poszczególnych organów ćwiczącej części systemu. Z reguły rozjemcy zajmują się bezpośrednio tylko ćwiczącymi stacjami obliczeniowo-analitycznymi skażeń oraz pododdziałami wojsk obrony przeciwchemicznej. Działanie pozostałych elementów oceniane jest na podstawie przesyłanych informacji.

W niektórych przypadkach zadania dla ćwiczących wraz z danymi o uderzeniach bronią masowego rażenia i skażeniach, są przesyłane korespondencyjnie. Przetwarzanie tych informacji na szczeblach pośrednich odbywa się wówczas poza czasem operacyjnym, natomiast reżimom czaso-

wym podlega przesyłanie danych, a także ich przetwarzanie przez stacje obliczeniowo-analityczne skażeń. Często zakłada się, że w odniesieniu do pododdziałów, występujących w ćwiczeniach zorganizowanych w taki sposób, obowiązki kierownictwa przejmują etatowi przełożeni, realizując wszystkie funkcje oprócz informatycznej.

Po określeniu wpływu poszczególnych czynników na skład i na pracę kierownictwa ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, do rozstrzygnięcia pozostaje problem organizacji i treści omówienia specjalistycznego ćwiczenia taktycznego. Zagadnienie to wyjątkowo wyczerpująco przedstawiono w "Instrukcji..."[57]. Od postanowień instrukcyjnych nie odbiega również zdanie ekspertów (załącznik 45). Dlatego też wydaje się, że możemy powyższe ustalenia bezpośrednio zaadaptować do potrzeb ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej.

Omówienie jest integralnym elementem ćwiczenia, prowadzonym w miejscu ustalonym przez kierownika. Najbardziej właściwe jest przeprowadzenie tego elementu w rejonie ćwiczenia. Celem omówienia jest wytknięcie ćwiczącym błędów, popełnionych w ćwiczeniu, i braków, stwierdzonych w ich wyszkoleniu, podanie ćwiczącym oceny ich działania oraz wskazanie sposobów wyeliminowania ujawnionych niedociągnięć. Omówienie prowadzi osobiście kierownik ćwiczenia na podstawie materiałów opracowanych przez zespół koordynacyjny (rozjemców) oraz własnych obserwacji. Podczas omówienia podaje temat i cele szkoleniowe oraz tło taktyczne ćwiczenia i treść poszczególnych etapów (zajęć), po czym omawia działanie ćwiczących. Wskazuje przy tym zarówno wartościowe elementy jak i błędy. Następnie podaje oceny i stawia zadania dotyczące usunięcia stwierdzonych niedociągnięć. Omówienie należy przeprowadzić w odpowiednim zakresie zarówno z kierownictwem jak i z wszystkimi uczestnikami ćwiczenia, oddzielnie z poszczególnymi szczeblami dowodzenia.

Ustalenie treści i układu omówienia zamyka nasze rozważania,

---

[57] *Op. cit. Str. 93-96.*

dotyczące prowadzenia ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Na zakończenie, na podstawie wniosków z przeprowadzonych badań oraz powyższych rozważań, dotyczących pracy zespołów i osób funkcyjnych specjalistycznych ćwiczeń taktycznych, możemy pokusić się o sprecyzowanie składu kierownictwa tych ćwiczeń. Przedstawia to tabela 5.

Tabela 5

WYKAZ ELEMENTÓW STRUKTUR ORGANIZACYJNYCH ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH WOJSK OBRONY PRZECIWCHEMICZNEJ.

Osoby i zespoły funkcyjne ↓ / Formy ćwiczeń →	Ćwiczenia grupowe	Treningi sztabowe	Ćwiczenia dowódczo-sztabowe		Ćwiczenia taktyczne z pododdziałami	Ćwiczenia taktyczne z pododdziałami z użyciem ST	Ćwiczenia systemu wykrywania skażeń
			Gry wojenne	Ćwiczenia szkieletowe			
Kierownik ćwiczenia	x[1]	x	x	x	x	x	x
Zastępca (pomocnik) kierownika ćwiczenia		x	x	x	x[2]	x[2]	x[3]
Zespół koordynacyjny				x	x[2]	x[2]	x[6]
Rozjemcy		x[4]	x	x	x	x	x[6]
Zespół pozorowania przeciwnika						x	
- Pozoracja				x	x	x	x[6]
- Grupa skażająca						x	
Zespół (zespoły) badawczy				x[5]	x[5]	x[5]	
Zespół zabezpieczenia ćwiczenia				x[6]	x[6]	x[6]	

[1] *Kierownik zajęcia*

[2] *W batalionowych ćwiczeniach taktycznych*

[3] *W ćwiczeniach okręgowych i centralnych*

[4] *W treningach dwuszczeblowych*

[5] *W ćwiczeniach doświadczalnych*

[6] *Według potrzeb*

ZAKOŃCZENIE

Zaprezentowana rozprawa stanowi próbę przedstawienia naukowo uzasadnionej metodyki ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. W badaniach, poprzedzających opracowanie dysertacji, rozpoznano wszystkie znaczące aspekty problematyki ćwiczeń specjalistycznych, rozpatrywanych jako forma szkolenia wojskowego. Badania te umożliwiły określenie istotnych cech modelu działań organizatorskich, funkcjonującego w praktyce w procesie przygotowania i prowadzenia ćwiczeń, oraz wybór kryteriów i zakresu optymalizacji tego modelu. W trakcie badań istotnym przemianom ulegała założona hipoteza robocza. Z początku miała ona charakter wstępny i odnosiła się do samej istoty tematyki specjalistycznych ćwiczeń taktycznych; uzasadniała potrzebę podjęcia szczegółowych badań tych zagadnień. Po rozpoznaniu obszaru badań oraz istniejących poglądów teoretycznych na rozpatrywane kwestie, hipoteza stała się uogólnieniem reguł przygotowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Z kolei ujawnienie faktów, dotyczących praktyki ćwiczeń specjalistycznych, pozwoliło na opracowanie i przyjęcie rozwiązań, odnoszących się do poszczególnych kwestii metodycznych i organizacyjnych. Ten zespół hipotez szczegółowych, w sumie tworzący wstępny model teoretyczny pracy zespołów i osób funkcyjnych ćwiczeń, był przedmiotem empirycznej weryfikacji. W efekcie niektóre poglądy autora wyrażone wspomnianymi rozwiązaniami uległy przewartościowaniu, a przyjęty model ćwiczeń został zmodyfikowany i ponownie sprawdzony. Pozwoliło to dostosować ogólne, instrukcyjne ustalenia, dotyczące organizacyjnych przedsięwzięć przygotowawczych, dokumentacji oraz składu i zakresu czynności zespołów i osób funkcyjnych ćwiczeń taktycznych, do uwarunkowań i potrzeb specjalistycznych. Wykorzystanie do tego celu wiedzy i doświadczenia kierowniczej kadry oficerskiej wojsk obrony przeciwchemicznej - praktyków w dziedzinie ćwiczeń taktycznych, pozwala uznać przyjęte roz-

wiązania założonych problemów badawczych za realistyczne.

Użyte w badaniach metody umożliwiły uzyskanie wiarygodnego materiału badawczego, który - zdaniem autora rozprawy - stanowił wystarczającą podstawę do opracowania metodyki szczegółowej specjalistycznych ćwiczeń taktycznych. Określone wątpliwości Czytelnika rozprawy może jednak wzbudzać fakt, że w zestawie wykorzystanych metod badawczych zabrakło najbardziej miarodajnej metody naukowej - eksperymentu?! W rzeczywistości również ta metoda znalazła zastosowanie w pracy! Co prawda z uwagi na koszty zaniechano dydaktycznego eksperymentu naturalnego, ale w zamian przeprowadzono wielokrotne eksperymenty na kolejno tworzonych i udokładnianych, teoretycznych modelach pracy zespołów i osób funkcyjnych ćwiczeń specjalistycznych. Eksperyment myślowy poprzedzał zatem i uzupełniał ocenę ekspertów i obserwację naukową, które stanowią o wartości naukowej dysertacji.

Efektem pracy jest spójna teoria metodyki ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej, określająca cele, treści, zasady, metody i formy organizacyjne tych ćwiczeń oraz proces ich przygotowania i prowadzenia. Przedstawiony w rozprawie, nominalny model funkcjonowania kierownictw ćwiczeń specjalistycznych, wskazane kierunki usprawnienia organizacji i prowadzenia tych przedsięwzięć, a także opracowany, modelowy zestaw dokumentów ćwiczeń - mogą i powinny znaleźć zastosowanie w praktyce. Jednak dopiero wykorzystanie metodyki w procesie szkolenia wojsk operacyjnych podda tezy, zaprezentowane w pracy, praktycznemu egzaminowi, który ostatecznie zweryfikuje słuszność przyjętych rozwiązań.

Autor pracy zdaje sobie sprawę, że przedstawione przez niego kwestie nie wyczerpują ogółu zagadnień dotyczących tematu dysertacji. Dydaktyka wojskowa jest przecież nauką rozwijającą się, dostosowuje się do zmiennego charakteru i warunków szkolenia wojsk. Dlatego też treść rozprawy - lepiej lub gorzej - odzwierciedla jedynie aktualny stan wiedzy o przygotowaniu i prowadzeniu ćwiczeń taktycznych wojsk obrony prze-

ciwchemicznej. Autor wyraża nadzieję, że tym samym dysertacja stanowi określony przyczynek do teorii dydaktyki szczegółowej specjalistycznego szkolenia taktycznego tych wojsk.

BIBLIOGRAFIA

1. Bezpieczeństwo i higiena pracy ze środkami trującymi, promieniotwórczymi i innymi materiałami szkoleniowymi oraz podczas obsługiwania sprzętu chemicznego. MON. Warszawa 1970r.

2. Bogusz J. Dydaktyka wojskowa. MON. Warszawa 1983r.

3. Bogusz T. Kucharski M. Instrukcja o prowadzeniu badań naukowych podczas ćwiczeń. MON. Warszawa 1991r.

4. Bogusz T. Kucharski M. Modelowe ujęcie organizowania i prowadzenia wojskowych badań naukowych podczas ćwiczeń z uwzględnieniem doboru metod badawczych. Rozprawa habilitacyjna. AON. Warszawa 1990r.

5. Derwiszyński M. Laserowo-elektroniczny system symulacji i dwustronnych ćwiczeń taktyczno-operacyjnych. Metodyka przygotowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych z zastosowaniem laserowo-elektronicznego systemu symulacji. Rozprawa habilitacyjna. AON. Warszawa 1990r.

6. Encyklopedia pedagogiczna. Fundacja Innowacja. Warszawa 1993r.

7. Falkowski J. Technika komputerowa w dydaktyce - "za i przeciw". AON. Zeszyty Naukowe. Nr 1. Warszawa 1992r.

8. Formy i metody szkolenia pododdziałów wojsk obrony przeciwchemicznej w warunkach zmian strukturalno-organizacyjnych zachodzących w SZ RP. Informacja. Szefostwo Wojsk Obrony Przeciwchemicznej MON. Warszawa 1992r.

9. Geler R.P. Szkolenie specjalistów operacyjnych dla celów wojny. Przegląd Informacyjno-Dokumentacyjny. CONIW. 1992r.

10. Guz Z. O przygotowaniu i prowadzeniu ćwiczeń taktyczno-specjalnych przez szefa obrony przeciwchemicznej. Myśl Wojskowa. Nr 3. 1990r.

11. Halik J. Zastosowanie gry kierowniczej w działalności szkoleniowej. Skrypt. AON. Warszawa 1990r.

12. Instrukcja o organizowaniu i prowadzeniu ćwiczeń taktycznych. MON. Warszawa 1976r.

13. Instrukcja o przygotowaniu i prowadzeniu ćwiczeń w Siłach Zbrojnych

RP (tymczasowa). MON. Warszawa 1992r.

14. Jakubowski J. Stężycki W. Organizowanie i prowadzenie ćwiczeń taktycznych. Część I - IV. Przegląd Wojsk Lądowych. Nr nr: 6 i 7, 10, 12. 1992r.

15. Kaczmarek W. Pawłowski P. Wykorzystanie komputerowych programów symulacyjnych w procesie kształcenia operacyjnego i taktycznego. Myśl Wojskowa . Nr 3. 1992r.

16. Kołcz S. Klasyfikacja i ogólna charakterystyka ćwiczeń. Myśl Wojskowa. Nr 12. 1989r.

17. Kołcz S. O klasyfikacji ćwiczeń ciąg dalszy. Myśl Wojskowa. Nr 3. 1991r.

18. Kołcz S. Treningi sztabowe na szczeblach taktycznych. Przegląd Wojsk Lądowych. Dodatek do Nr 2. 1993r.

19. Koncepcja szkolenia taktyczno-specjalnego pododdziałów wojsk obrony przeciwchemicznej. Materiały z dorocznej odprawy kierowniczej kadry wojsk obrony przeciwchemicznej. MON. Warszawa 1991r.

20. Kotarbiński T. Traktat o dobrej robocie. Warszawa 1958r.

21. Kruszewski K. Sztuka nauczania. Część I. Czynności nauczyciela. PWN. Warszawa 1992r.

22. Kulczyński S. Pozorowanie w ćwiczeniach taktycznych. Myśl Wojskowa. Nr 5. 1991r.

23. Kupisiewicz Cz. Podstawy dydaktyki ogólnej. PWN. Warszawa 1988r.

24. Leksykon Wiedzy Wojskowej. MON. Warszawa 1979r.

25. Łazarek J. Analiza tematu ćwiczenia taktycznego. Poradnik. ASG. Warszawa 1988r.

26. Łazarek J. Metodyka opracowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych w oddziale. Skrypt. ASG. Warszawa 1990r.

27. Łazarek J. Opracowanie, przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń grupowych. Skrypt. ASG. Warszawa 1987r.

28. Łazarek J. Kulczyński S. Łysiak I. Doskonalenie metodyki przygotowa-

nia i prowadzenia ćwiczeń taktycznych w AON. Opracowanie naukowe. AON. Warszawa 1990r.

29. Łysiak I. Właściwości opracowania i prowadzenia treningów sztabowych. Skrypt. ASG. Warszawa 1988r.

30. Mała Encyklopedia Wojskowa. MON. Warszawa 1967r.

31. Mańkowski R. Michalak J. Janicki A. Metodyka szkolenia operacyjno-taktycznego wojsk lotniczych i obrony powietrznej. Podręcznik. AON. Warszawa 1993r.

32. Metodyka ćwiczeń taktycznych (opracowanie, organizowanie i prowadzenie). Podręcznik. ASG. Warszawa 1981r.

33. Metodyka szkolenia taktyczno-specjalnego i techniczno-specjalnego pododdziałów przeciwchemicznych. MON. Warszawa 1991r.

34. Metodyka szkolenia wojsk w zakresie ochrony przed BST i substancjami promieniotwórczymi. MON. Warszawa 1990r.

35. Michalak J. Metodyka organizacji i prowadzenia ćwiczeń operacyjno-taktycznych w wojskach obrony powietrznej kraju. Rozprawa doktorska. ASG. Warszawa 1984r.

36. Michniak J. Doskonalenie organizacji i prowadzenia ćwiczeń taktycznych i taktyczno-specjalnych w wojskach łączności. Rozprawa doktorska. ASG. Warszawa 1990r.

37. Morley T. Szkolenie amerykańskich oficerów starszych w jednostkach wojskowych. Wojskowy Przegląd Zagraniczny. Nr 1. 1992r.

38. Mulkowski M. Szkolenie dowódców i sztabów (Część I i II). Myśl Wojskowa. Nr nr: 5, 6. 1992r.

39. Okoń W. Słownik pedagogiczny. PWN. Warszawa 1992r.

40. Okoń W. Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej. PWN. Warszawa 1987r.

41. Program szkolenia oddziałów i pododdziałów wojsk chemicznych. MON. Warszawa 1986r.

42. Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń operacyjno-taktycznych. Poradnik. MON. Warszawa 1991r.

43. Słownik Języka Polskiego. Tom I - III. PWN. Warszawa 1979r.

44. Słownik wyrazów obcych. PWN. Warszawa 1980r.

45. Szramczenko A. Ćwiczenia taktyczne. MON. Warszawa 1978r.

46. Szulc B. Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń taktycznych w oddziałach i ZT. Skrypt. ASG. Warszawa 1983r.

47. Szulc B. Przygotowanie ćwiczeń taktycznych w oddziałach. Skrypt. ASG. Warszawa 1984r.

48. Śladkowski S. Guz Z. Przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń z pododdziałami i oddziałami wojsk obrony przeciwchemicznej. Skrypt. ASG. Warszawa 1990r.

49. Wiśniewski E. Metodyka wojskowych badań naukowych. Część I. ASG. Warszawa 1988 - 1990r.

50. Właściwości przygotowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych wojsk obrony przeciwchemicznej. Materiały z sympozjum naukowego. WSOIW. Wrocław 1993r.

51. Władyka S. Bednarz M. Kalbarczyk M. Metodyka ćwiczeń taktycznych w wojskach inżynieryjnych (opracowanie, organizowanie i prowadzenie). Podręcznik. ASG. Warszawa 1986r.

52. Zakrzewski J. Wybrane zagadnienia z dydaktyki wojskowej. ASG. Warszawa 1974r.

53. Żegnałek K. Aktywizujące metody szkolenia. Skrypt. ASG. Warszawa 1983r.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 54815
Akademii Obrony Narodowej